

T.C.
ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

İNTERNET VE SÖYLENTİLER

HAZIRLAYAN
Sevgi GÖRKEY

TEZ DANIŞMANI
Doç. Dr. Kayhan DELİBAŞ

AYDIN
2009

T.C.
ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE
AYDIN

Sosyoloji Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı öğrencisi Sevgi GÖRKEY tarafından hazırlanan “**İnternet ve Söylentiler**” başlıklı tez, 16.10.2009 tarihinde yapılan savunma sonucunda aşağıda isimleri bulunan jüri üyelerince kabul edilmiştir.

Unvanı, Adı ve Soyadı:

Kurumu :

İmzası:

Doç. Dr. Kayhan DELİBAŞ

Adnan Menderes Üniversitesi

.....

Prof. Dr. Gülsen DEMİR

Adnan Menderes Üniversitesi (40/b)

.....

Yrd. Doç. Dr. Halil MUTİOĞLU

Adnan Menderes Üniversitesi

.....

Jüri üyeleri tarafından kabul edilen bu Yüksek Lisans tezi, Enstitü Yönetim Kurulununsayılı kararıyla tarihinde onaylanmıştır.

Doç. Dr. Ümit TATLİCAN
Enstitü Müdürü

Bu tezde görsel, işitsel ve yazılı biçimde sunulan tüm bilgi ve sonuçların akademik ve etik kurallara uyularak tarafımdan elde edildiğini, tez içinde yer alan ancak bu çalışmaya özgü olmayan tüm sonuç ve bilgileri tezde kaynak göstererek belirttiğimi beyan ederim.

Adı Soyadı : Sevgi GÖRKEY

İmza :

İNTERNET VE SÖYLENTİLER

YAZAR ADI-SOYADI: SEVGİ GÖRKEY

ÖZET

İçinde bulunduğumuz yüzyıl, yaygın bir korku ve kaos ortamının yaşandığı bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun yanında bilgiye erişimin ve iletişimin geçmiş yüzyıllara oranla çok daha kolay ve hızlı olduğu da bilinmektedir. İnsanların bilgiye erişimleri ve iletişim kurmaları özellikle internet aracılığıyla interaktif bir şekilde bu kadar kolayken, özellikle de internette e-postalar aracılığıyla yayılan söylentilerin varlığını nasıl açıklayabiliriz? Bu söylentiler, toplumsal anlamda artarak algıladığımız güvensizlik, risk ve korkuların İnternet aracılığıyla yayılmasının bir tezahürü olarak yorumlanabilir mi? Bu söylentiler aslında bize neleri anlatmaktadır? Araştırmamızda bu gibi sorulara cevaplar aranmaya çalışılmaktadır.

Bu amaçla içerik analizi formu oluşturulmuş ve araştırmanın varsayımları sınanmıştır. Araştırmada öncelikle Aydınlanma Dönemi, Modernizm ve Post-Modernizm akımları özetlenmiş, ardından Post-Modern eğilimlerin bir sonucu olarak ortaya çıkmış Risk Toplumu yaklaşımına yer verilmiştir. Araştırmamızın ikinci bölümünde ise internet ve söylentiler konularına değinilmiştir. Üçüncü bölümde elde edilen veriler değerlendirilerek yorumlanmıştır. Yapılan araştırma, Modernizmden Risk Topluma, İnternet ve Söylentiler, Araştırma Yöntemi ve Araştırma Bulguları olmak üzere üç bölümde toplanmıştır.

Anahtar Sözcükler: Söylentiler, Risk Toplumu, Korku Kültürü, Post-Modernizm, Belirsizlik, Güvensizlik, Güven Erozyonu, Risk Algısı, Bilgi Toplumu, İnternet, E-Posta Söylentileri

INTERNET AND RUMOURS

NAME And SURNAME: Sevgi GÖRKEY

ABSTRACT

The current century we live in appears as the age of widespread fears and chaos. Beside this, the access to the knowledge and communication has become much faster and much easier compare to the previous centuries. While it is so much easy to get access to the interactive communicate and get information, through, especially from internet, how do we explain the prevalent occurrence of Internet rumours? Can they be interpreted as the manifestation of the increased sense of social insecurity risk and fears that are spread through the increased use of Internet? What those rumours actually tell us? In this research we are seeking to answer these questions.

For this reason, content analysis form is prepared and the main assumptions of the research were examined. In this study, first of all we summarized Age of Enlightenment, Modernism and Post-Modernism, and then we examined the Risk Society approach which we think its occurrence is related to the postmodernist perceptions. In the second chapter of the research we dealt with the Internet rumours. In the third chapter the data gathered throughout the research analysed and interpreted. The research includes three parts as from Modernism to the Risk Society, Internet and Rumours and Findings of The Research.

Key words: Rumours, Risk Society, Culture of Fear, Post-Modernism, Uncertainty, Risk Perception, Information Society, Internet, e-mail Rumours.

ÖNSÖZ

Son yıllarda yaşadığımız yaygın korku ve kaygıların ve yine son dönemlerde karşılaştığımız sayısı da gün geçtikçe artan söylentilerin arasında herhangi bir bağlantı olup olmadığı tezin temel çıkış noktasını oluşturmaktadır. Sosyal bilimlerin son dönemlerinde söylenti çalışmalarında nispeten bir artış görülmüşse de gerçekçi bir gözle bakıldığında bu konu gerek Avrupa ve Amerika’da gerekse ülkemizde oldukça ihmal edilmiş alanlardır. Katı determinist bir yaklaşımla Türkiye’nin henüz bir risk toplumu olamayacağını, bilgi toplumuna geçemediğini iddia eden yazarlarımız olsa da aslında durumun sanıldığı gibi çizgisel bir gelişim izlemeden de bir toplumun risk algısında artış olabileceği, sanayi toplumunun gerekleri tam anlamıyla sağlanmadan da bilgi toplumunun nimetlerinden yararlanabileceği düşünülecek olursa, risk toplumu ve bilgi toplumunun sonuçlarından etkilenilebileceği söylenebilir. Söylentilerin hızla yayılıp, bazen tahmin edilebileceğinden daha büyük, şaşırtıcı sonuçlar doğurması bu etkiler arasında sayılabilir.

Bu çalışma halen devam eden TÜBİTAK 107K230 nolu projenin paralelinde ortaya çıkmış ve geliştirilmiştir. Tez hazırlayan, aynı zamanda söz konusu projede iki yıl bu projede bursiyer öğrenci statüsünde çalışmıştır. Dolayısıyla tez konusunun belirlenmesi, araştırma planı, literatür paylaşımı, araştırma yönteminin seçimi ve uygulanmasında yakın bir iş birliği olmuştur.

Bu çalışmanın alanda yapılan ilk çalışma olması sebebiyle karşılaştırma ancak yukarıda belirtilen projenin bulgularıyla (Delibaş 2008) yapılabilmektedir.

Yapılan bu araştırmanın Türkiye’deki Sosyoloji geleneğinde ihmal edilmiş olan bu konularda çalışma yapacak olan araştırmacılara kaynaklık edebilmesi umut edilmektedir.

Öncelikle, tezi yazmamdaki gayret ve çabalarımı pekiştiren tez danışmanım Doç Dr. Kayhan Delibaş’a; yoğun geçen bu tez döneminde bana tahammül eden, maddi ve manevi desteğini hiçbir zaman esirgemeyen annem ve babama; destek ve sevgisiyle her zaman yanımda olan eşim Gregor’a; yoğun

işlerine rağmen tezin içerik analizinde jüri olmayı kabul eden Berivan Binay’a ve kendilerine ulaşan tüm e-postaları benimle paylaşan TurkishLine Grubu’nun değerli, yardımsever ve sağduyulu üyelerine sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	ii
ABSTRACT.....	iii
ÖNSÖZ.....	iv
İÇİNDEKİLER	vi
GİRİŞ	1
Araştırmanın Amacı, Kapsamı ve Önemi	4
I. BÖLÜM.....	5
MODERNİZMDEN RİSK TOPLUMUNA.....	5
I. I. I. Aydınlanma Felsefesine Kısa Bir Bakış	6
I. I. II. Modernizm Projesi	11
I. I. III. Post-Modern Dönemeç.....	16
I. II. RİSK TOPLUMU YAKLAŞIMI.....	25
I. II. I. Risk Toplumuna Farklı Yaklaşımlar	26
I. II. II. Risk Toplumu Yaklaşımı	28
I. II. III. Korku Kültürü	34
II. İKİNCİ BÖLÜM.....	37
İNTERNET VE SÖYLENTİLER.....	37
II. I. BİLGİ TOPLUMU VE İNTERNET	37
II. I. I. Bilgi Toplumu Nedir?.....	38
“Facebook, yüzde 1,96 hissesini 200 milyon dolara sattı.....	41
II. I. II. Dünyayı Saran Ağ: İnternet.....	45
II. II. SÖYLENTİLER	48
II. II. I. Söylentilere Bilimsel İlginin Doğması	49
II. II. II. Tanımlamalar ve Sınırlandırmalar	50
II. II. III. Söylentiye Farklı Yaklaşımlar	52
II. II. III. I. Söylenti Çalışmalarının Kurucuları.....	52
II. II. III. II. Söylenti Çalışmalarının Çağdaş Temsilcileri.....	58
III. ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	69
ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ.....	69
III. I. ARAŞTIRMA PROBLEMLERİ VE VARSAYIMLARI.....	69
III. II. ARAŞTIRMANIN TEKNİĞİ VE ARAÇLAR.....	69
III. III. ARAŞTIRMANIN ÖRNEKLEMİ	71
III. IV. SINIRLILIKLAR	72

IV. DÖRDÜNCÜ BÖLÜM.....	73
IV. I. ARAŞTIRMANIN BULGULARI	73
IV. I. I. İncelenen E-postalardaki Söylentilerin, Söylenti Kuramı Açısından Değerlendirilmesi.....	73
IV. I. II. İncelenen E-postalardaki Söylentilerin, Risk Toplumu ve Korku Kültürü Yaklaşımları Açısından Değerlendirilmesi	77
IV. II. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	92
Sonuç	103
Kaynakça	104
EK 1.....	107
SÖYLENTİ MAİLLERİ İÇERİK ANALİZİ FORMU	107
EK 2.....	110
TÜM MAİLLERİN İÇERİK ANALİZİ SONUÇLARI.....	1100

GİRİŞ

Günümüzün giderek yaygınlaşan ve önemi gün geçtikçe artan kitle iletişim aracı, bilindiği gibi internettir. İnternet, gerek kullanım kolaylığı, gerekse istenilen bilgilere çok hızlı bir şekilde ulaşma imkânını insanlara veriş nedeniyle her geçen gün daha fazla kişi tarafından kullanılmaktadır.

İnternetin bilgi edinme, oyun oynama, mevcut sosyal gruplara katılma ya da sosyal gruplar kurmadan tutun da haberleşmeye kadar birçok özelliğinin olduğu bugün pek çok kullanıcı tarafından bilinmektedir. İnternet yoluyla haberleşme, diğer pek çok haberleşme şekline göre daha hızlı ve güvenilir görünmektedir. Bu nedenle de Türkiye’de ve dünyada milyonlarca kişi internetten elektronik postalar yoluyla iletişim kurmaktadır.

Elektronik postalar, devlet kurumları arasındaki haberleşmeyi sağlamaktan sıradan arkadaş grupları arasında iletişim kurmaya kadar çok geniş bir amaç yelpazesinde insanlara hizmet etmektedir.

Hemen her gün e-posta kutusuna gelen “Bunu mutlaka bütün sevdiklerine gönder!” şeklindeki iletiler içeriklerine göre çoğumuz tarafından ya büyük bir ilgiyle okunur. Bu tür postalar göndericileri tarafından gönderdikleri kişileri her hangi bir olumsuzluktan koruyacağına inanıldığı bir anlamda sevdiklerimizle paylaşma temeline dayalı olduğundan dolayı postalanırlar ve alıcılar tarafından benzer duygularla karşılandıkları için ciddiye alınmakta okunmakta hatta paylaşılmaktadırlar. Aynı şekilde çoğunlukla iletide yazarların gerçekten önemli ve diğerleri tarafından bilinmesi gereken şeyler olduğuna ikna olduğumuzdan (ki burada hiçbir şeyi şansa bırakmama kültürünün toplumda yaygınlaşması etkilidir), iletiyi arkadaşlarımız ve yakınlarımızla da paylaşıyoruz.

Artık çoğu internet kullanıcısının günlük hayatının bir parçası haline geldiği ve sık sık karşılaştığı için kanıksadığı bu e-postaların anlamları nedir? Bu kadar dolaşımda olmalarını gerektiren şey nedir? Ve daha da önemlisi bu e-postalar sosyolojik anlamda ne ifade etmektedirler?

Yukarda bahsedilen sorulara, uygun cevaplar bulabilmek için bu araştırmada, e-postalarla yayılan söylentiler araştırılacaktır. Söylentiler konusunu daha iyi anlayabilmek içinse öncelikle toplumların geçirdiği dönüşümlere ve bu dönüşümlerin sonuçlarına bakmak gerekmektedir. Başka bir ifadeyle söyleyecek olursak, Kapferer tarafından iletişimin “ilkel” biçimleri olarak görülen söylentilerin, içinde bulunduğumuz bilişim çağında yine bu çağın iletişim aracı olan interneti kullanarak yayılmasının arkasında yatan nedenleri anlamak ve açıklamak için öncelikle yaşadığımız çağı doğru bir şekilde tanımlamak gerekmektedir. Bu nedenle çalışmanın kuramsal – kavramsal çerçevesinin birinci bölümü toplumun Aydınlanma Dönemi’nden Post-Modern Dönem’e kadar geçirdiği dönüşümleri içermektedir. “Modernizmden Post-Modernizme” şeklinde adlandırdığımız bu bölümde Aydınlanma Felsefesi’nden ve bu dönemin Klâsik Modern Döneme miras bıraktığı akıl, bilimsellik ve ilerleme gibi önemli kavramlardan bahsedilecektir. Bu dönem, Post-Modern Dönemeç olarak adlandırılan dönemin, onun temel kavramlarına eleştiri olarak inşa edilmiş olması nedeniyle önemlidir ve bu çalışmada yer alması gereken bir bölümdür. Bölümde, modernizmin ve post-modernizmin ne olduğu, temel özellikleri ve toplumsal anlamda ne gibi etkilere neden olduğu detaylı bir şekilde tartışılmıştır.

Çalışmanın kavramsal – kuramsal çerçevesinin ikinci bölümünüyse, post-modern dönemin neden olduğu kaotik durum ve bireyselleşme, güvensizlik ve kültürel otoritenin parçalanması gibi olgular sonucunda ortaya çıktığı düşünülen ve Ulrich Beck ve Anthony Giddens gibi sosyologlar tarafından tartışılan Risk Toplumu yaklaşımından bahsedilecektir. Ayrıca bu bölümde Risk Toplumu yaklaşımıyla yakından ilgili olan ve Frank Furedi tarafından geliştirilen Korku Kültürü kavramına da değinilecektir. Risk toplumunda yaşayan bireylerin, birçok gelişmeyi öncelikle risklerine ve muhtemel yan etkilerine göre değerlendirdiğini düşünecek olursak, bu bireylerin hayal dünyalarının bile korkularla dolu olduğunu söylemek zor olmayacaktır. Bu nedenle de risk toplumu ve korku kavramı birlikte incelenerek, çalışmanın ikinci bölümünü oluşturmaktadır.

Çalışmanın kuramsal – kavramsal çerçevesinin üçüncü bölümünde, gerek interneti temellendirmek amacıyla, gerekse Post-Modern Dönem’in karakteristikleri arasında Risk Toplumu Yaklaşımı’yla yakından ilgili oluşu nedeniyle Bilgi Toplumu Yaklaşımı’ndan bahsedilecektir. Günümüzde dünyada ve Türkiye’de yaygın bir

biçimde kullanılan internet, Bilgi Toplumu'nun en önemli araçlarından birisidir ve her an istediğimiz her türlü bilgiye ulaşım imkânına sahip olmamızı sağlamaktadır. Bu bilgilerin doğruluğu tartışması bir yana bırakılacak olursa, etrafımızda durmadan dolaşan bu bilgilerin, U. Beck ve A. Giddens'a göre kötü bir sonucu da vardır. Bu da risk algımızın artmasına neden olmaktadır.

Klâsik Modernitenin bitmesiyle birlikte toplumda yaşanan bu kaos, kültürel otoritenin zayıflaması, belirsizliğin artarken güvensizliğin hızla yükselişi ve toplumda yalnızlaşan bireylerin ortaya çıkışı gibi olgular toplumsal ya da bireysel travmalara neden olabilmesinin yanı sıra bir takım başka sonuçlar da doğurabilmektedir. Bunlardan biri de hemen her konuda söylentilerin ortaya çıkıp şaşırtıcı hızla yayılmalarıdır. İşte bu nedenle de çalışmanın kuramsal – kavramsal çerçevesinin dördüncü bölümü söylentiler konusuna ayrılmıştır.

Çalışmanın söylentilerle ilgili olan bölümünde söylenti çalışması yapan araştırmacılar iki temel başlık altında incelenmiştir. Bu başlıklar, söylenti çalışmasının kurucuları ve söylenti çalışmasının çağdaşları şeklinde isimlendirilmiş ve çalışmada bahsedilecek olan kuramcılar araştırma yaptıkları dönemlere bakılarak kronolojik bir sıralamayla anlatılmışlardır.

Araştırmada böyle bir yol izlemenin iki temel nedeninden bahsetmek mümkündür. İlk neden, söylenti çalışmalarının öncelikle psikologlar tarafından, ilerleyen yıllarda ise sosyolog ve kültürel antropologlar tarafından araştırılmış olmasıdır. Yapılan çalışma, söylentileri, daha özelde internet söylentilerini sosyolojik açıdan incelediği için ve söylentilere sosyolojik ilginin doğuşu bu yolla daha kolay anlatılabileceği için böyle bir yola başvurulmuştur. İkinci olarak, söylenti araştırmalarının sosyal bilimciler tarafından ihmal edilmesi nedeniyle alanda yapılmış çok fazla araştırma ve alanı temsil eden çok fazla kuramcı bulunmamaktadır. Bu nedenle söylenti kavramını işlevselcilere göre ya da yapısalcılara göre tanımlayıp her birinin söylentilerin özelliklerini nasıl belirlediklerini ifade etmek oldukça zor görünmektedir zira her yaklaşımda bir ve ya iki kuramcıdan fazlasını bulmak pek de kolay değildir. Bu iki nedenden dolayı günümüze kadar gelen söylenti araştırmaları, kronolojik bir sıra takip edilerek anlatılmıştır.

Araştırmanın Amacı, Kapsamı ve Önemi

Çalışmanın yapılışında birkaç amaç söz konusudur. Bunlardan ilki internet yoluyla yayılan söylentilerle ilgili bir envanter çıkarmak ve söylentilerin en çok hangi alanlarda yoğunlaştığı ve bunun muhtemel sebepleri hakkında yorumda bulunmaktır.

Çalışmanın bir diğer amacı ise post-modernizmin söylentilerin doğup yayılmasında bir etkisi olup olmadığını araştırmak ve e-posta söylentilerindeki risk ve korku öğelerini içerip içermediklerini incelemektir. Ayrıca, bunların sosyo-kültürel çerçevede sosyolojik olarak ne anlama geldiklerinin değerlendirilmesi de araştırmanın bir diğer amaçlarından biridir.

Yapılan bu çalışma, özellikle iki yönden önem taşımaktadır. Bilindiği gibi günümüzün en önemli ve yaygın iletişim araçlarından birisi internettir. Bunun yanında daha önceden belirttiğimiz gibi Kapferer'e göre söylentiler de aslında toplumsal iletişimin en "ilkel" türlerinden birisidir. Söylenti gibi ilgi uyandıran ve toplumsal açıdan etkileri olduğu çeşitli araştırmalar tarafından gösterilmiş ve bazı düşünürler tarafından "ilkel" bir iletişim şekli olarak değerlendirilmiş bir olgunun, internet gibi aynı anda milyonlarca insana ulaşım imkânı veren teknolojik bir iletişim aracıyla aynı düzlemde incelenmesinin bir taraftan yeni ve eskiyi bir araya getireceği, diğer taraftan da özgün bir sosyolojik çalışma konusu oluşturacağı düşünülmektedir.

Bunun yanı sıra ikinci olarak, internet olgusu, sosyolojik anlamda bir kısım araştırmacı tarafından incelenmiş olmasına rağmen, söylenti konusu özellikle de Türkiye'de sosyal bilimciler tarafından ihmal edilmiş bir konudur. Konuyla ilgili literatürün tümünün İngilizce olması ise bir başka sıkıntı kaynağıdır. Yapılacak olan bu çalışmayla, söylenti sosyolojisini konusunda literatüre Türkçe kaynaklar kazandırabilmeyi umuyoruz.

I. BÖLÜM

MODERNİZMDEN RİSK TOPLUMUNA

I. I. MODERNİZMDEN POST-MODERNİZME

İçinde bulunduğumuz yirmi birinci yüzyıl, daha önceki yüzyıllara kıyasla ve beklenmedik bir biçimde çok daha derin toplumsal gerilimlerin, bunalımların ve kaygıların yaşandığı bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun ardındaki sosyolojik nedenlerse pek çok araştırmacı tarafından merak edilmiş konulardır.

On sekizinci yüzyılda ortaya çıkan aydınlanma felsefesi ve aydınlanma felsefesinin kavramlarıyla beslenen Modernizm, gelişmeler karşısında olumlu ve iyimser bir bakış açısı sunarak toplumda bilime ve teknolojiye olan güveni sağlamlaştırmıştır. Bunun bir sonucu olarak da toplumun kültürel otoriteye olan güvenini göz ardı edilemeyecek boyutlarda artmıştır.

Son on yılda ortaya çıkan kültürel çerçeve bizi, bu durumun tam tersiyle karşı karşıya bırakmıştır. Modern dönem, insana kaderini ellerine bırakan bir yaklaşım sergilerken, günümüzün genel eğilimi, doğayı kontrol etmekte olan insanlığın yaşadığı suçluluk duygusuna kadar gelmiş bulunmaktadır.

Başka bir 1980'lere kadar aydınlanma felsefesi ve Modernitenin temel kavramları alkışlarla karşılanırken, yirmi birinci yüzyılın sonlarında bu kavramlara kuşkuyla bakılmakta ve bu durum da kültürel otoritenin aşınmasına, uzmanlara, bilime, bilgiye, siyasete ve teknolojiye olan güvenin sarsılmasına, neden olmaktadır.

İlk kez Alman sosyolog U. Beck tarafından Risk Toplumu olarak adlandırılan bu genel güvensizlik ve kaygı ortamı, sorduğumuz güncel sosyolojik sorulara alternatif cevaplar sunabilmektedir. Bu sorulardan bazıları da günümüzde haberleşmenin bu denli kolay olmasına rağmen, söylentilerin nasıl ve neden fazlaca ortaya çıktığı bu denli hızlı yayıldığı ve hepsinden önemlisi de kitleleri etkisi altına aldığı olabilir.

Bu ve bunun gibi daha birçok soruya cevap bulabilmek için yapılan bu çalışmanın birinci bölümünde, öncelikle kültürel otoritenin parçalanması ve güvensizliğin yayılmasının tarihsel süreç içinde değerlendirilmesi yapılacaktır. Bu

nedenle öncelikli olarak çalışmamızda Aydınlanma felsefesinden, Aydınlanma felsefesinin bir eseri olan Modernlik Projesi'nden ve Modernizmin bir çok değerine saldıran Post-modern gelenekten kısaca bahsedilecektir.

I. I. I. Aydınlanma Felsefesine Kısa Bir Bakış

Aydınlanma, on sekizinci yüzyılda ortaya çıkmış ve sonuçları itibariyle hem Amerika hem de hemen hemen Avrupa'nın her tarafında etkili olan, geleneksel olarak İngiliz Devrimi'yle başlayan ve Fransız Devrimi'yle biten felsefi bir hareket ve daha da önemlisi, bu hareketin sonuçlarıyla belirginlik kazanan toplumsal ve siyasal bir sürece göndermede bulunmaktadır (Çiğdem, 2003: 13).

Aydınlanma, İngilizce “light” (Işık) sözcüğünden türetilen “enlightenment” kavramına karşılık gelir. Aydınlanma Tanrının, insanın içine doğması veya ermek anlamına gelen dinsel aydınlanmadan farklıdır. Aydınlanma, on yedinci ve on sekizinci yüzyıllarda var olan totaliterliğe, kastçı-feodal toplum yapısına, baskıcı dinsel dünya görüşüne karşı, yeni olgunlaşmakta olan burjuvazinin yönettiği bir özgürleşim hareketidir. Aydınlanma çağı, insanlık tarihinde akıl ve düşüncenin bireyin en güçlü yetisi olarak birleşmiş bir biçimde, dünyanın ve toplumun metafizik ve mistifiye edilmiş anlaşılmasına dayalı geleneksel toplum ve bilgi yapılarının ortadan kaldırmasını ifade eder (Çiğdem, 1997: 21).

Genel olarak değerlendirildiğinde, Aydınlanmayı belirleyen birtakım tavır ya da eğilimden söz edilebilir. Bunlardan en önemlileri akılcılık, hümanizm, deizm veya ateizm, ilerlemecilik, iyimserlik ve evrenselciliktir (Cevizci, 2003).

Çiğdem (2003:14) Aydınlanma hareketinin amacının, insanları, esasta “kötü”, dolayısıyla da “köleleştirici” olduğuna inanılan mit, önyargı ve hurafelerin temsil ettiğine inanılan “eski düzen”den kurtararak, onun yerine “iyi” ve “özgürleştirici” olduğu çekincesiz kabul edilen “aklın düzeni”ne sokmak olduğunu söylemektedir. Ona göre Aydınlanmanın entelektüel yapısında aklın düzeni, bütün insanlar için *a priori* olarak iyi addedilen bütün öğeleri kapsamaktadır. Dolayısıyla her türlü toplumsal ve felsefi proje akla akılla ya da akılda somutlaşan ilkelere yaslanmak zorundadır. Bu nedenle Aydınlanma aynı zamanda *Akıl Çağı* olarak da adlandırılmaktadır.

Aynı zamanda akıllı, kendisi dışında hiçbir otorite tanımayan yegâne otorite olarak gören, onun temel bir kapasite olup insana sadece doğru düşünme değil, doğru eylemde bulunma imkânı verdiğini söyleyen Aydınlanma filozofu için akıl, başka şeyler yanında esas, mantık ve bilim eğitimi yoluyla teçhiz edilip daha rafine hale getirilmiş, bir tür ortak duyuya işaret eder (Cevizci, 2003).

Bu konuda, Aydınlanma'nın önde gelen temsilcilerinden biri olan Emanuel Kant, 1784'te yazdığı 'Aydınlanma Nedir?' adlı makalesinde şunları söylemektedir:

*“Aydınlanma, insanın kendi suçu ile düşmüş olduğu bir ergin olmama durumundan kurtulmasıdır. Bu ergin olmayış durumu ise, insanın kendi aklını bir başkasının kılavuzluğuna başvurmaksızın kullanamayışıdır. İşte bu ergin olmayışa insan kendi suçu ile düşmüştür; bunun nedenini de aklın kendisinde değil, fakat aklını başkasının kılavuzluğu ve yardımı olmaksızın kullanmak kararlılığını ve yürekliliğini gösteremeyen insanda aramalıdır **Sapare Aude! Aklını kendin kullanmak cesaretini göster!** sözü şimdi Aydınlanmanın parolası olmaktadır.”*(Kant, 1784)

Yukarıdaki ifadelerden de anlaşılacağı gibi rasyonel akıl, Aydınlanma felsefesinin anlaşılması için bir anahtar kavram olarak kullanılmaktadır. Aydınlanma Çağı, 'akıl'ı kurucu ilke olarak benimseyerek, tüm toplumsal yaşamın ve düşüncesinin buna göre şekillendirilmesine yönelmiş olan dönemdir. Kant, aydınlanmacılığı, "aklı kullanma cesareti" olarak tanımlandığında, genel olarak Aydınlanma Çağı'nın felsefesini vermektedir (Gökberk, 1985). Aydınlanma çağının ana fikri, akıl aracılığıyla doğru bilgilere ulaşılabileceği ve bu doğru bilgi ile de toplumsal yaşamın düzenlenebileceğidir (Yıldırım, 1999).

Nitekim, Kızılçelik, Kant'a göre, Aydınlanmanın insanın aklının her yanını, her yerde başkasının kılavuzluğuna başvurmaksızın özgürce kullanması olduğunu ve aydınlanma için özgürlükten başka bir şeyin gerekmediğini ve bunun için gerekli olan özgürlüğün de özgürlüklerin en zararsız olan Akıllı kullanmak özgürlüğü” (Kızılçelik, 1994: 87) olduğunu ifade etmektedir. Aydınlanma, insanlığı, eleştirel aklın kullanılmasıyla mitten, batıl inançtan, gizemli güçlere ve doğa güçlerine tabi olmaktan kurtarmayı amaçlamıştır (Dochherty, 1995: 14; Şaylan, 1996: 16). Bu sayede insanın dünyadaki konumu, emek ve eğlence tarzı artık bir dışsal otoriteye değil, fakat kendi özgür rasyonel etkinliğine dayalı bir hale gelebilir (Çiğdem, 1997: 26).

Aklın kullanılmasına dayanan Aydınlanma felsefesinin beklenebilecek bir sonucu, akılcılığın ortaya çıkışı olmuştur. Akılcılık, Aydınlanmada insanın rasyonelliğine, doğuştan getirdiği aklına inançla belirlenir. Buna göre, akıl insana matematiğin en soyut, en karmaşık doğrularını anlama ve öğrendiği bu doğruları evrene uygulama olanağı vermiştir. Aklı yine insana, iyi planlanmış gözlem ve deneylere dayanarak, doğayla ilgili sorular sorup yanıtlama imkânı sağlamıştır. Bununla birlikte, akla ve insanın rasyonelliğine duyulan inanç, doğa bilimleri ve matematik alanındaki başarılarla sınırlanmış değildir. Bu çerçevede içinde, bütün bir toplumun, insan doğasına ve hümanizmin değerlerine göre, aklın ışığında yeniden düzenlenmesi gerektiği inancı, Aydınlanmanın en önemli inançları arasında sayılabilir. Bu dönemde din bile, aklın süzgecinden geçirilir ve dinin kendisinden çok, akıl yoluyla temellendirilemeyen batıl inançlara saldırılır (Yıldırım, 1999).

Aydınlanma ruhu, bireyin eğitimini, onu hem ailesinin hem de bizzat kendi tutkularının dayattığı, dar, akılcı olmayan görüşten kurtarıp, akılcı bilgiye ve aklın eylemini örgütleyen bir topluma katılmaya açılmasını sağlayan bir disiplindir (Touraine, 1995: 25-26).

Aydınlanmanın akılcılığını tamamlayan şey, sınırsız iyimserlik olmuştur. Bu iyimserliğin temelinde ise, evrenin tüm yönleri ve her ayrıntısıyla rasyonel olduğu inancı bulunmaktadır. Fiziki evren rasyonel olduğuna göre, onda bir düzen vardır ve bu düzeni belirleyen şey de, belli sayıdaki rasyonel ilkelerdir. İnsan varlığı akıllı bir varlık olduğundan, ya da insan zihninin kendisi de rasyonel olduğundan, o bu ilkeleri keşfetme ve evrendeki düzeni anlayabilme kapasitesine sahip bir varlıktır. Öte yandan, insan iradesini belirleyen öge de akıl olduğu için, insan evrenin yapısına ve düzenine ilişkin bilgisine dayanarak eylemde bulunmak durumundadır. Bundan dolayı, insan varlığı yalnızca kendisini değil, içinde yaşadığı toplumsal düzeni de geliştirip yetkinleştirebilir (Therborn, 1996).

Bu bağlamda, Aydınlanmaya damgasını vuran bir diğer özellik, insan doğasının evrenselliğine duyulan inançtan başka bir şey değildir. Buna göre, herkes aynı akla sahip olduğundan, herkes aynı rasyonelliği sergilediğinden, uygun bir eğitim sürecinden geçmiş olan herkes aynı doğru sonuçlara ulaşmak durumundadır (Therborn, 1996).

Ayrıca Aydınlanmada hümanizm, her şeyden önce dünyanın sınırlarının, doğa tarafından değil de ulusal sınırlar tarafından çizilen, insani bir dünya olduğu anlamına gelmektedir. Dünya, tanrı tarafından yaratılmıştır fakat o artık insanların elindedir. Buna göre dünya, insanın değerleri, tutkuları umut ve korkularıyla belirlenen insani bir evrede bulunmaktadır. Bu evrede insanın evrensel olan doğasına büyük bir inanç beslenmiştir. Temel duyguların, fikirlerin her yerde aynı olup ulusal, kültürel ve ırk bakımından olan farklılıkların yapay olduğu savunulmuştur. Yani Aydınlanma felsefesinde farklılıklara bir yandan hoşgörüyü bakılmış olduğu görülürken diğer yandan da insanın doğası ve gerçek anlamı gün ışığına çıkartılmaya çalışıldığı da görülmektedir (Gökberk, 1985).

Aydınlanma'nın bir diğer özelliği ise, *din eleştirisi*dir. Entelektüel bir hareket olarak Aydınlanma'nın programında en önemli yeri klâsik dine ve ya teist inanca yöneltilecek saldırı, hurafelere açılacak savaş tutar. Çünkü Aydınlanmacı birçok filozof dini ve hurafeleri, ilerlemenin önünde bir engel olarak görmektedir. Buradan hareketle de Aydınlanmanın saldırısının sadece dinle sınırlı tutmadığını, bu saldırıların *metafizik* olanı da kapsadığını söylemek gerekmektedir. Gerçeklik ve bilgi probleminde empirik yaklaşım dışındaki bütün yaklaşımların ancak hatalı ve de kötü niyetli olabileceğine inan Aydınlanma düşünürleri, metafiziği dinin bir kalıntısı, dindeki hastalıklı tavrın çok daha rafine olan bir devamı olarak görmektedirler (Cevizci, 2003).

Din ve metafizik karşısında bu kadar katı bir tutum sergileyen Aydınlanma felsefesi, bunların yerine başka bir kavramı yüceltmektedir. Eğer din ve metafizik Aydınlanma'nın baş düşmanlarıysa, *bilim* de en büyük kahramanıdır. Bilim ve teknolojiye âdeta aşık olan Aydınlanma açısından bilim her şeyden önce gerçek aydınlanmanın ölçüsü, gerekli zihniyet değişiminin anahtarıdır. Kısacası Aydınlanma, inanca karşı bilgiyi, teolojiye karşı bilimi ön plana alan bir düşünce sistemidir. (Cevizci, 2003: 760-763). Bilimin, Aydınlanma felsefesinden önce toplumun ana damarını oluşturan din ve metafiziğin yerine koyulduğunu dikkate alacak olursa, bu dönemde bilimsel ve teknolojik gelişmelere duyulan güvenin boyutlarının büyüklüğü dikkat çekici olacaktır.

Aydınlanmanın en belirleyici yönlerinden bir diğeri ise ilerlemeciliktir. İlerlemeciliğe olan inanç bulunduğumuz dönemle karşılaştırdığımızda çok yüksektir.

Aydınlanma hareketi içinde yer alan düşünörlere göre, Avrupa, bütün bir Ortaçağ boyunca süren bir batıl itikatlar ve bağnazlık dönemini geride bırakmıştır. Bu bağnazlığın yıkılışında, din karşısında kesin bir zafer kazanan bilimin etkisi büyük olmuştur. Modern bilim, evrenin tüm farklı görünüşlere rağmen, temelde çok büyük, fakat oldukça basit ve düzenli bir mekanizma olduğunu ortaya çıkarmıştır. Bu düzenli evrenin bir parçası olan insanın ve içinde yaşadığı toplumun bu bilgi ışığında sorunsuzca geliştirilebileceğine inanılmaktaydı. Risk toplumu böylesi bir inancı imkânsız kılmaktadır. İnsanın refahı açısından büyük bir ilerleme kaydedilmiş olduğuna göre sınırsız ve sürekli bir ilerlemeyi engelleyecek hiçbir şey yoktur.

Kısacası Aydınlanma çağının ana fikri, akıl aracılığıyla doğru bilgilere ulaşılabilceğı ve bu doğru bilgi ile de toplumsal yaşamın düzenlenebileceğidir. Öte yandan bilim alanındaki önemli gelişmeler de aydınlanma çağına öncülük eder ve bu çağda ayrıca çok yoğun yeni bilimsel gelişmeler kaydedilir. Daha 15. yüzyıldan itibaren meydana gelmeye başlayan yeni keşifler ve icatlar bu süreci hazırlamış, bunun sonunda da "karanlık çağ" olarak değerlendirilen Orta Çağ'ın sonuna gelinmiştir. Deney ve gözlem, aklın uygulama araçları olarak bu dönemde bilimsel yöntemin ilkeleri biçiminde ortaya çıkmış ve doğa bilimlerinde önemli gelişmelere kaynaklık etmiştir (Gökberk, 1985).

Aydınlanma felsefesi ya da on sekizinci yüzyıl felsefesi genel olarak insanın kendisinin, yaşamın düzenlenmesini yeniden ve tarihte görülmemiş ölçülerde radikal bir biçimde gündeme almış, hem düşüncenin hem de toplumsal yaşamın köklü değişimlere uğrayacağı bir sürecin düşünsel/felsefi başlatıcısı olmuştur. Bu yüzyılın sonlarına doğru meydana gelen Fransız devrimi (1789), ve ardından gerçekleşen modernleşme süreçleri, düşünsel anlamda etkilerini ve kaynaklarını Aydınlanma Felsefesi'nde bulmaktadır. Din ya da Tanrı merkezli toplumsal yapının ve düzenlemelerin yerini bu süreçte akıl merkezli seküler/laik toplumsal düzenlemeler arayışı alır. Geniş ve genel anlamıyla Aydınlanma, Ortaçağ'da hüküm süren dünya görüşüne karşı yeni bir dünya görüşünün ortaya çıkması ve temellendirilmesi olarak belirtilir. Bu yüzyıl yeni bir ideal ile tarih sahnesinde yer alır; bu ideale göre, aklın aydınlattığı kesin doğrulara ve bilginin ilerlemesine dayanan entelektüel bir kültür egemen olmalıdır ve bu kültür sonsuz bir şekilde ilerlemelidir. Böylece ilerleme

ideali, insanın geleneğin köleliğinden kurtularak sürekli mutluluk ve özgürlük yolunda geliyeceği düşüncesine dayandırılır (Şaylan, 1996).

Kaynağı Rönesans ve Reform gibi önceki toplumsal düşün hareketlerine bağlı olan, temelleri aynı olmakla birlikte Batı Avrupa toplumlarının kendi toplumsal yapıları ve tarihsel koşullarına göre ayrıcalık gösteren (Alman Aydınlanması, İngiliz Aydınlanması, Fransız Aydınlanması, İspanyol Aydınlanması gibi...) Aydınlanma hareketiyle birlikte özgürleşim, akıl, birey, insan hakları, toplum sözleşmesi, laiklik, demokrasi, eşitlik, bilimsel düşün gibi kavramlar ön plana çıkmıştır. Bunlara ilaveten dinin, felsefenin, bilimin ve sanatın sınırları da Aydınlanma hareketiyle birbirinden ayrılmıştır ki; tüm bunlar aynı zamanda Habermas'ın deyişiyle “Modernlik Projesi” nin esasını oluşturmaktadır (Aslan&Yılmaz, 2001).

Aydınlanma felsefesinin genel hatları ve özelliklerine bakıldığında, modernlik projesi olarak adlandırılan dönemin oluşup gelişmesinde etkili olduğunu görmek mümkündür. Gerçekten, ortaya attığı akıl, akılcılık, bilim ve ilerleme gibi toplumsal idealler, modernizmle beraber zirve noktasına taşınmış ve Aydınlanma felsefesinden devralınan miras geliştirilmiştir. Ancak bu projenin, yani modernleşme projesinin de yirminci yüzyılın ikinci yarısından sonra önemli bir dizi eleştiriye maruz kaldığını ve sarsılmaz sanılan imajının zedelendiğini söylememiz gerekir.

Bölümün bundan sonraki kısmında modernizmden ve vaat ettiklerini başaramayışının sonucunda ortaya atılan post-modernizm düşüncesinden bahsedilecektir.

I. I. II. Modernizm Projesi

Bilindiği gibi bugünü hakkıyla açıklayabilmenin en önemli şartlarından biri, günü ortaya çıkaran koşulların tarihsel süreçleriyle de ilgilenmektir. Bu nedenle de çalışmanın bu kısmı, post-modern olarak adlandırılan çağın ortaya çıkışının dinamiklerini içeren moderniteye ve risk toplumu olarak adlandırılan dönemin temel dinamiklerini içeren post-moderniteye ayrılmıştır.

Aydınlanma hareketine dayalı olan “modern” kelimesi Latince “modernus” kelimesinden türetilmiştir. Modernus ise latince “Modo” dan türetilmiştir ki bu kelimenin anlamı “hemen şimdi” demektir. “Modern” kelimesi Latince “Modernus” şekliyle ilk defa beşinci yüzyılda Hristiyan dünyasını Romalı ve Pagan geçmişten

ayırmak için kullanıldı (Kızılcıçelik, 1994: 87). Temelde, bir zaman kavramı olan “modernus” köken olarak, eskiye ve antikiteye karşı ortaya atılmıştır (Therborn, 1996: 61). Terim olarak “modern” daha gerilere giden bir tarihçeye sahip olsa da, on sekizinci yüzyılda ortaya çıkan modernite projesi, Aydınlanma düşünürlerinin “nesnel bilimi, evrensel ahlak ile hukuku ve kendi ayakları üzerinde duran sanatı, kendi iç mantıkları temelinde geliştirme” konusunda gösterdikleri olağanüstü bir düşünsel çabadan ibarettir. Amaç, özgür ve yaratıcı bir biçimde çalışan çok sayıda bireyin katkıda bulunduğu bir bilgi birikimini, insanlığın özgürleşmesi ve günlük yaşamın zenginleşmesi yolunda kullanmaktır. Doğa üzerinde bilimsel hakimiyet, kaynakların kıtlığından, yoksulluktan ve doğal afetin rastgele darbelerinden kurtuluşu vaat ediyordu (Harvey, 1997). Bir Aydınlanma projesi olarak tanımlanan modernizm projesinde nesnel ve evrensel bilim düşüncesi, buna bağlı olarak evrensel ahlak ve hukukun olabilirliği temel parametrelerdir (Şaylan, 1996: 18). aynı zamanda modernleşme bünyesinde “tek bir süreç, tek bir istikamet ve zorunlu bir son” bileşimini içermektedir (Therborn, 1996: 61).

Daha önce de belirtildiği gibi modernlik tasarısı, on sekizinci yüzyılda yaşayan Aydınlanma filozoflarının nesnel bir bilim, evrensel bir ahlâk, evrensel bir yasa, özerk bir sanat geliştirme amacı güden çalışmalarıyla biçimlendirilmiştir (Sarup, 1997). Modernizm, “Aydınlanma” felsefesiyle ortaya çıkan; insanlığı, içinde bulunduğu bağnazlıktan, hurafelerden, geri kalmışlıktan kurtarmayı amaçlayan; toplum bilimlerinde insan uygarlığının genellikle sanayileşme ve laikleşme aracılığıyla uğradığı ekonomik, siyasal ve toplumsal bir dönüşümdür ve ilerleme olgusunu temel alarak insanlığın gittikçe daha iyi ve üstün amaca doğru hareket ettiğini kabul eder (West, 1996).

Her ne kadar modernleşme kavramı değişik şekillerde tanımlanıyor olsa da kavramı tanımlayan ortak özellik geleneksel tarımsal üretim ve küçük çaplı el sanatlarına dayalı durağan bir yapıdan sanayileşmiş, şehirleşmiş, okuryazarlık oranının arttığı, kitle iletişim ve ulaşım araçlarının geliştiği, dinamik bir yapıya geçişi olarak ortaya çıkmaktadır. Yani hâkim özellik tarıma dayalı toplumsal bir yapıdan sanayiye dayalı toplumsal bir yapıya geçiş olarak belirlemektedir. Toplumda belirgin bir farklılaşma ve uzmanlaşmayı beraberinde getiren modernleşme toplumun eski değerlerinden soyutlanıp yeniden dizayn edilmesi anlamına gelmektedir. Geleneksel

toplumda genellikle yaşla ve tecrübeyle elde edilen ve sınırlı olan bilgi modern toplumda yerini teknolojinin etkililiği, bilginin yaygınlığı ve seri üretimin yapıldığı bir sürece bırakmıştır (Aslan&Yılmaz, 2001).

Kişisel ilişkilerde karşılıklı güvensizlik, fatalizm, empati, dünya hakkında sınırlı bilgi ve görüş, kişisel özellikleri geliştirme eksikliği, yenilikçilik eksikliği, sınırlı istek, sınırlı şeyleri algılayabilmek, ailecilik, hükümete sıkı bağlılık ve düşmanlık geleneksel toplumun değerlerini özetlemektedir. Dolayısıyla, geleneksel yapıdan modernliğe geçiş için gerekli olan etkenler de, yeni deneylere açıklık, aile ve dini otorite gibi geleneksel otorite figürlerinden giderek artan bağımsızlık, ülke işleri ile siyasal lider, sendikalar gibi modern kurum ve konulara artan ilgi, fatalizm ve pasifliğin azalması, bilim ve tıbbın etkinliğine inanç, kişinin yüksek mevkiler elde etmeye duyduğu hırs olarak sıralanabilir (Yılmaz, 1996: 20).

Modernitenin diğer bir karakteristik özelliğinin eleştirisi olduğunu söyleyebiliriz. Modernite din, felsefe, ahlak, hukuk, tarih, ekonomi ve siyasetin eleştirisiyle başladı. Modern çağı oluşturan her şey araştırma, yaratı ve eylemin metodu olarak tasarlanan eleştirinin marifetiydi. Modern çağın temel fikirleri ve kavramları, ilerleme, evrim, devrim, özgürlük, demokrasi eleştiriden kaynaklanmıştı. Modern olmak, tarihsel gelenek karşısında, dışsal otoriteler karşısında bir özerklik talep etmek demektir. Bu talep, insanın toplumsal olarak kendi kendisini yönlendirme ve temelde özerk olma arzusunu ifade eder (Küçük, 1994).

Hiç kuşkusuz Modernitenin önemli karakterlerinden birisi de onun ilerici ve ilerlemeci oluşu, bunu insanlığın doğal bir gelişim aşaması olarak görmesiydi. Dolayısıyla da modernizm düşüncesi, bir aydınlanma projesi olarak sürekli ve doğrusal bir ilerleme anlayışı üzerine oturmaktadır. Bu ilerlemenin, aydınlanma felsefesine göre belli bir amacı vardır; söz konusu amaç, ideal toplum düzeni olarak ifade edilmektedir. Buradan Aydınlanma projeksiyonu için geçerli bir diğer öncülün altı çizilebilmektedir. Bir ideal toplum düzenini varsaymak aynı zamanda bir mutlak gerçek kavramını düşünce sistemine sokmak demektir. Bilindiği gibi Aydınlanma felsefesinin başlangıcı sayılabilecek doğal toplum ve doğal hukuk kavramları bir tür laikleştirilmiş mutlak gerçek düşüncesinin yansıması olarak kabul edilmektedir. Modernleşme projeksiyonu, her şeyden önce laik bir hareket olma özelliği taşımaktadır. Rönesans ve Reformasyondan Aydınlanmaya uzanan değişim çizgisi

içinde ön plana çıkan düşünsel boyut bilim ve bilginin demistifikasyonu olarak tanımlanabilir. Böylece bilim ve bilgilenme Tanrısal bir süreç olmaktan çıkarılmış, akıl temelli bir insan özelliği olma konumuna indirgenmiştir (Şaylan, 1996: 18).

Başka bir ifadeyle modernizmde, bilim bilgisinin kültür ve gelenekten bağımsız ve öznellikten arınmış olduğuna inanılır. Bu bilgi kişiden kişiye, toplumdan topluma ya da kültürden kültüre değişmez. Nesnel ve evrenseldir. Kùltürler ve özneler üstüdür. Bir bilgi formu olarak, entelektüel disiplinler hiyerarşisinde yeri en üst basamaktır; sanat, din, ahlak, felsefe gibi disiplinlerin yeri ise daha alt basamaklardadır. Din ve gelenek, gerçekliğe ulaşmayı engelleyen bir hurafeler ve ön yargılar yığıdır (Kale, 2002).

Görüldüğü gibi Modernizm; pozitivizmi, teknosentrizmi, evrenselliği ve akılcılığı vurgulamaktadır (Harvey, 1998). Pozitivizm; kültür, etik, din, yaşamın anlamı, felsefe gibi konuları ussal söylemin dışında bırakmış ya da bunlar üzerinde konuşmayı anlamsızlaştırmıştır. Çünkü bu konularda nesnel, matematiksel, mantıksal usamlama yapılarak bir uzlaşmaya varılamayacağı gibi tersine, bu konularda uzlaşmazlığa düşülmektedir (Kale, 2002). Genel olarak pozitivist, teknoloji merkezli ve rasyonalist eğilimli olarak algılanan modernizm ve doğrusal gelişmeye ve mutlak doğrulara inançla, toplumsal düzenin rasyonel biçimde planlanmasıyla ve bilgi ve üretimin standartlaştırılmasıyla özdeşleştirilir (Harvey, 1998: 21).

Bu kadar yoğun bir dönüşümün yaşandığı toplumda, elbette o toplumun bireyleri de şu ve ya bu şekilde yaşanan değişimden payını alacaktır. Bu noktada ise karşımıza Modernitenin yeni insan projesinin çıktığını görmekteyiz.

Modern çağın şafağında Nietzsche'nin deyişiyle insan "kendine uyandı." İnsan, kozmik yanılsamalardan kurtuldu, geleceğini kurma gücünün farkına vardı. Modernitenin ana motifi sayabileceğimiz ilerleme düşüncesinin özünde insanın kendini gerçekleştirme, birey olarak ortaya koyması, kendi değerlerini ve dünyasını yaratması, tekliğini kavraması ve tekil olarak başkalarıyla ilişki içinde yaşaması vardır. Yani insan, pasif halden aktif hale geçmiş ve istediği her şeyi yaratma gücünü kendisinde görmeye başlamıştır. Blumenberg'e göre söz konusu özülle ilerleme düşüncesi, Karl Löwith'in ileri sürdüğü gibi Hristiyan eskatolojisinin sekülerleşmiş bir biçimi değil, skolastik felsefedeki her şeyi yaratan, kadiri mutlak tanrı nosyonuna bir tepkidir (Turhanlı, 2007).

Modernitenin sosyoloji cephesindeki savunucuları olan Durkheim, Simmel ve Parsons gibi sosyologlara göre modernlik, farklılaşmanın, uzmanlaşmanın, bireyselleşmenin, karmaşıklığın, sözleşmeye dayalı ilişkilerin, bilimsel bilginin ve teknolojinin hâkim olduğu bir yaşam şeklidir. Modernliğin temel parametreleri genel olarak kapitalizm, endüstriyalizm, kentlilik, demokrasi, ussallık, bürokrasi, uzmanlaşma, farklılaşma, bilimsel bilgi, teknoloji ve ulus-devlettir. Bir anlamda modernlik, geleneğin normalleştirici fonksiyonlarına karşı başkaldırıdır: Modernlik, normatif olan her şeye isyan deneyimiyle başlar. Bu başkaldırı, ahlâkılık ve yararlılık standartlarını etkisiz hale getirmenin bir yoludur. On sekizinci yüzyılda oluşan bilim, ahlâk ve sanat alanlarının birbirlerinden ayrılması, Kant'ın öncülük ettiği modernlik projesinin esasını oluşturmaktadır. Modernlik projesi içinde genelde bilme ve inanmanın birbirlerinden ayrılması da vardır (Kızıılçelik, 1994: 88).

Aynı şekilde Condorcet gibi kimi filozoflar da bu özelleşmiş kültür birikimini gündelik yaşamı zenginleştirmek adına kullanmak istemişlerdir. Sanatların ve bilimlerin yalnızca doğa güçlerinin denetim altına alınmasına değil; aynı zamanda bütün olarak dünyanın, ben'in, ahlâksal ilerlemenin ve hatta insan mutluluğunun anlaşılmasına da önayak olacağını ummuşlardır. Ne var ki; tüm olup bitenler Aydınlanmanın ve modernizmin ümit ve ideallerinin tersi bir yönde gelişmiştir (Sarup,1997). Örneğin, Proudhon, teknolojik gelişmenin insanları makineye dönüştürdüğünü, Marks ise, teknolojik gelişmenin yabancılaşmaya yol açtığı, toplumsal çelişkileri artırdığı ve çatışmayı hızlandığını ifade ederek modernleşmeye radikal eleştirilerde bulunurlar. Bu noktada Weber'in Modernitenin aşırı rasyonelleşmesi bürokratikleşmenin potansiyel olarak bağımlılık ve insanı özünden ayıran etkilerinden söz edebiliriz (Giddens, 2008: 53–54).

İnsanlık tarihinin yaşadığı en büyük dönüşümlerden birisi olan modernleşme çabası, bilimin toplumdaki yerini ve itibarını güçlendirmiş ve insanlığı kendi kabuğuna saklanmaktan vazgeçirmeyi hedeflemiştir. Fakat buna rağmen, insanlığa kalitesi yüksek bir hayatı vaat eden modernizm, belirli dönemler içerisinde çelişkiler de yaratmış ve sanat, felsefe, siyaset, ekonomi ve toplum alanında tartışmalara açılmıştır. Günümüzde de etkinliğini sürdürmekte olan bu eleştiri ise, yeni yaklaşımlar öneren bir söylem haline gelmiştir.

Bu söylem, post-modernizm olarak adlandırılmaktadır ve modern dönemin mihenk taşlarına saldırıda bulunmaktadır. Tekillığe karşı çoğulculuğu, evrensele karşı yereli savunan bu akım, toplumsal anlamda da pek çok etkiye neden olmuştur.

Bu bölümün bundan sonraki kısmında, ortaya çıkan bu yeni düşünce akımının ne olduğu ve onun temel özelliklerinden bahsedilecek ve günümüz toplumlarına kadar uzanan etkileri tartışılacaktır.

I. I. III. Post-Modern Dönemeç

Post-modernizm olarak adlandırılan ve modernizmin hemen hemen değerli gördüğü tüm ideallere saldıran felsefi akım, aynı zamanda modernizmin topluma sağlamış olduğu uzmanlara ve bilime, siyasete ve daha birçok toplumsal kuruma olan güveni de alt üst etmiştir. Kültürel otoritenin parçalanması olarak ifade edilen bu yeni durum, insanlarda belirsizlik ve güvensizlik duygusunu ortaya çıkartıp güçlendirmiş ve risk algısının da şekil değiştirerek perçinlenmesinde önemli rol oynamıştır.

Tüm bu nedenlere baktığımızda, daha önce de sıklıkla bahsedildiği gibi post-modernizm, bugün içinde bulunduğumuz toplumun temel dinamiklerini oluşmasında önemli bir etkiye neden olmuştur. Bu yüzden de bölümün bu kısmında toplumun karşı karşıya kaldığı post-modern dönemecten bahsedilecek ve yapısı ve özellikleri itibariyle ortaya çıkarmış olduğu etkilere değinilecektir.

Postmodernizm olarak düşünsel akım, kendini insan zihnini kısıtlayan bir teori olarak sunmaktan kaçınmakta ve her oluşumun merkezinde parçalanmışlık, belirsizlik, farklılık ve subjektifliğin olması gerektiğini savunmaktadır (İnaç, 2000). Örneğin, David Harvey'e göre; "Postmodernizm hem bir üslup hem de belli ülkelerde hayal güçlerimizi belli bir süre ile etkisi altına alan tarihsel bir hareket olup, kapitalist ülkelerde 1960 ile 70'li yıllarda ortaya çıkıp 1990'larda zayıflamıştır." Peki, bu postmodernizm nereden çıkmıştır? Şurası çok açıktır ki; modernliğe bir tepki olarak gelişen postmodernizm, modernliğin başarısızlıklarının üzerine kurulan eleştirilerden temel almaktadır (Akt. Kale, 2002: 10).

Aydınlanma çağı, bilime-akla duyduğu sonsuz güven dolayısıyla ve bilim aracılığıyla insanların her sorununu çözmeyi, adeta onlara yeryüzünde bir cennet kurmayı vaat etmiştir. Ortaya çıkan birçok gelişmeye rağmen, öncelikle İkinci Dünya Savaşı ve ardından Nazi rejiminin neden olduğu kitlesel kıyımlar; daha sonra soğuk

savaş yıllarında süper güçler arası silah yarışının yarattığı nükleer tehdit ve topyekûn yok olma korkusu, batı insanında, batı kültür ve uygarlığında özellikle endüstri devrimi ile ortaya atılan ve uygarlığın sürekli daha iyiye doğru gittiği düşüncesine inançsızlığı getirmiştir (Kılıç, 2002).

Ayrıca savaş sonrası kapitalizm 1973-75 yılları arasında ilk büyük ölçekli krizini yaşamış, öncelikle kapitalist ülkelerdeki daha sonra da bu ülkelerin etkisi altındaki ülke insanlarını kökten değiştirmişti. Dünya (ABD'nin askerî ve ekonomik hegemonyası altında), soğuk savaşın ortaya çıkardığı kesin bölünmelere dayanarak yaratılmıştı. Seri üretim, kitlesel tüketim (Fordist), müdahaleci devlet, sermaye ve ulus devlet içinde yer alan güç sistemlerine dayalı politikalar etkiliydi. Belli rahatsızlıklarına rağmen yine de hâkim güce dayalı güvenli bir dünyaydı bu.

Fakat 1979-81 kriziyle tüm belirli istikrar unsurları hemen dağıldı, Berlin duvarı yıkıldı, SSCB dağıldı. Bunun ardından da soğuk savaş sona erdi, üretim Japonya ve yeni sanayileşen ülkelere doğru kaydı ve sonuç olarak paranın değerindeki hızlı değişimler, artan bir hızla çeşitlilik arayışları hem politik olarak (yeni yeni gelişen feminizm, ekoloji, ırkçılık aleyhtarı hareketler, kültürel bağımsızlık hareketleri) hem de tüketim kalıpları açısından gitgide daha rekabetçi hâle gelen bir dünyada tüketicilerin daha güvenli dallar arayışı, insanların maddî refaha ve üretime erişme araçlarına ilişkin konumlarını derinden etkilemiştir. Bunun sonucunda ise toplumsal yaşamın koordinatları sağlam bir zemine oturmayıp kum tanecikleri gibi dağılmıştır (Kale, 2002: 10).

Bunun yanı sıra bilimdeki gelişmeler, örneğin "kuantum" fiziğinin getirdiği "belirsizlik" kuramı, Einstein'ın ortaya attığı rölativite kuramına göre "doğru"nun ancak belli koşullarda ve göreceli olarak "doğru" olduğu düşüncesi, kısaca tekno-bilimin, evrenin bir sistemler karmaşasından oluştuğunu ve durmaksızın genişleyerek yok olmaya doğru gittiğini söylemesi "gerçek" tanımını bir kez daha değiştirdiği gibi, evrensel değişmezliğe olan inancı da yıkmış, insanın "biyolojik" ve "doğal" ortamında da **güvensiz** olduğunu vurgulamıştır (Kılıç, 2002). Dolayısıyla 1990'lardan bu tarafa güven erozyonu ve güvensizlik önemli bir toplumsal sorun olarak ortaya çıkmıştır.

Tüm bu şartlar çerçevesinde ortaya çıkan postmodernitenin tek ve herkes tarafından kabul edilen bir tanımını yapmaksa oldukça zordur. Meta – anlatılara

inanmazlık (Lyotard), relativizm ve tüketim toplumu (Baudrillard), çoğulculuk (Jameson), yapıbozum (Derrida), modernliğin tamamlanmamış projesi (Habermas) gibi kavramlarla çeşitli bilim adamları tarafından tanımlanmaya çalışılan postmodernite (Touraine 1995, 122-145), 1960'lı yıllarda sanat ve estetik alanında modernizme getirilen eleştirilerin bir sonraki on yılda felsefe, epistemoloji ve toplum kuramlarına yansıtılmasıyla doğan, geçmişten kopuşu, zaman içerisinde kırılmayı ve insan ve topluma dair tüm kuram ve bilgileri kökten eleştiren ve günümüzde etkilerini hayatımızın hemen hemen tüm boyutlarında hissettiren bir düşünce akımıdır.

Sanatlarda postmodernizm tartışmaları Birleşik Devletler'de başlamış olsa da, kendilerini postmodern toplumsal teori olarak sunan, daha önceki Fransız kültürel ve toplumsal teorisinden yararlanan ilk çalışmalar 1970'lerin sonunda Fransa'da ortaya çıktı. Baudrillard, Lyotard, Deleuze/Guattari, Roland Barthes (1957), Ferdinand de Saussure, Henri Lefebvre (1971) ve Guy Debord (1970) postmodernizmin öncüleri olarak kabul edilir (Kellner, 1994: 230). Postmodernliğin gelişiminde aslan payı genellikle Fransızlara verilse de postmodernizme esin verenler Alman filozofları, özellikle de Nietzsche ve Heidegger'dir (Rosenau, 1998:35-36).

Terim olarak postmodernizmi ilk defa Arnold Toynbee'nin 1939'da yayınlanan bir eserinde kullandığı sanılmaktadır. Biraz da konunun gerçek anlamda tartışılma eksikliğinden dolayı, bir yandan son derece karmaşık ve zor felsefi anlamlar ile dile getirilirken diğer yandan çağdaş kültürde yer alan nihilist ve sinik bir eğilimi oluşturan son derece basit ifadelerle tanımlanmaktadır. Ayrıca postmodernizmi doğası gereği tanımlamak da pek doğal sayılmamaktadır. Nitekim Şaylan, postmodernin, kavram olarak estetik anlayış ve ölçüsünden toplum düzeni ya da işleyişine, toplumla ilgili kuramsal çözümlemelere ve bilim felsefesine kadar uzanan çok geniş bir alanda ortaya çıkan yeni yaklaşım ya da tartışma biçimlerini kapsamasından dolayı tanımlanmasının güç olduğunu (Şaylan, 1996: 6) ifade etmektedir.

Postmodernizmin, modernizmden bir kopma olduğunu savunanlar olduğu gibi modernizmin kendi içindeki bir eleştiri olduğunu iddia edenler de vardır. Örneğin Habermas, postmodernistlerin savunduklarının aksine, modernlik tamamlanmamış bir projedir ve postmodernizm içinde yer alan unsurlar Ona göre zaten modernizmin içinde vardır (Kızılçelik, 1994: 88). İster bir yeniden yapılanma süreci olarak

kapitalizmin gelişimine bağlansın ister hiçbir makro değişken ile ilişkilendirilmeden köklü bir değişimden söz edilsin, göz ardı edilemeyecek olan şey son 25-30 yıl içinde yaşanan büyük ve evrensel dönüşüm ve bunu ifade eden postmodern durumdur (Aslan&Yılmaz, 2001).

Siyasi açıdan bakıldığında postmodernizmin tabiatı itibariyle sağcı ya da solcu olmamasından dolayı ondan yararlananlar, onunla birlikte bilinçsiz olarak siyasi bir ideolojiye bağlanmış olmamaktadırlar. Ama bunun çok rahatlatıcı bir şey olarak da görmemek gerekir. Bu siyasi tarafsızlık anlamına gelmez. Sadece, postmodernizmin her türlü siyasi yönelime uyabilecek kadar soyut ve bulanık bir şey olduğunu da gösteriyor olabilir (Şaylan, 1996: 6; Rosenau, 1998: 265). Postmodernizmin kes yapıştır karakteri, bütünlükten yoksun oluşu hem güçlü hem de zayıf yanıdır. Herkes onda gönlüne göre bir şeyler bulabilir. .

Rosenau'ya göre, postmodernizm ister siyasi, ister dinsel, ister toplumsal nitelikli olsun bütün küresel, her şeyi kapsayıcı dünya görüşlerine meydan okur. Marksizmi, Hıristiyanlığı, Faşizmi, Stalinizmi, liberal demokrasiyi, laik hümanizmi, feminizmi, İslam'ı ve modern bilimi aynı derekeye indirir ve bunların bütün soruları önceden tahmin edip belirlenmiş cevaplar veren söz merkezci, aşkın ve totalize edici üst anlatılar olduklarını söyleyerek hepsini elinin tersiyle iter (Rosenau, 1998: 25) ve hayatı bütünüyle açıklama ve yönlendirme iddiasındaki özgürlük, eşitlik, adalet, evrim, rasyonalizm gibi Aydınlanma veya Aydınlanma öncesi ideallerin hepsinin meta anlatı olduğu ve tümünün geçerliliğini kaybettiğini ileri sürer. Bu anlamda Lyotard, “gelin bütünlüğe karşı bir savaş başlatalım, gelin sunulamayana tanıklık edelim, farklılıkları etkin kılalım (Lyotard, 1997:159) demektedir.

Postmodern bilgi denildiğinde modern süreçte oluşan bilimsel bilgi tekeline karşı bir özgürleşim çabası anlaşılmaktadır (Lyotard, 1997). Postmodernizm parçalanmayı savunur. Postmodern insan, ister toplumsal, ister bilgisel ve hatta estetik tarzda olsun her türlü bütünleşmeyi, sentezi hor görür, onları dışlar. “Yüceliği isteyenler postmodernist bir entellektüel hayat biçimini amaçlamaktadırlar. Güzel toplumsal ahenkler isteyenlerse, bir bütün olarak toplumun kendi kendisini temellendirme kaygısıyla canını sıkmaksızın kendisini teyid ettiği bir postmodernist toplumsal hayat biçimi istemektedir. Postmodern söylemin öznesi tabi kılma ve boyun eğdirme pratiklerini sorgulayabilen ve yeni öznellik tarzlarını inşa etmeye

girişebilen bir öznedir. Bunun nedeni bizzat dilin kapalı bir sistem olmamasından ileri gelir. Dilin akışkan ve çok katlı doğası söylemlerin, ne kadar uğraşılsa uğraşılsın, yekpare birer türdeşlik olmalarını engeller. Postmodernizm geleneksel modern kabulün aksine, bilgilerimizin gerçeğe birebir karşılık gelmediğini, gerçeğin hep yeniden üretildiğini iddia eder ve bunun için de hep yeni modeller geliştirilmesi gerektiğinin altını çizerek” (Küçük, 1994: 223).

Daha önce de belirtildiği gibi Post-modernizm kavramı 1960’larda New York’taki sanatçılar ile eleştirmenler arasında ortaya çıkar ve 1970’lerde Batılı teorisyenler arasında en çok tartışılan konu haline gelir. Bu teorisyenlerden Jean François Lyotard, *Postmodern Durum* adlı kitabında, modern çağın meşrulaştırıcı söylemlerine (büyük anlatılar); bilim aracılığıyla insanlığın ilerlemeci özgürleşimine ve evrensel olarak geliştirilmiş geçerli bilgiyi öğretebilmek için gereksinim duyulan birliği insana ancak felsefenin sağlayabileceği düşüncesine şiddetle saldırır. Post-modern kuram, bu anlamda evrensel bilginin ve temelci düşüncelerin eleştirisiyle tanımlanır. Lyotard, artık büyük anlatıların hâkim olmadığını; bu anlatıların artık toplumsal dünyanın gerçeklerini aydınlatamadıklarını, bunların, yerlerini çeşitli küçük anlatılara bıraktığını ve bu nedenle bütünleştirici düşünceler hakkında konuşulamayacağını vurgulayarak post-modern düşüncenin yükselişini müjdeliler (Rosenau, 2004; Featherstone, 1996). O, eski akademinin yapay yeniden canlandırılmasını değil, yeni bir dilin icadı anlamına gelen tarihin ‘büyük anlatıları’nın yerini post-modernin çoklu dil oyunlarının almasını selamlar. ‘Büyük anlatılarla’ birlikte, aynı zamanda tarih yazımı, felsefi, edebi ve diğer küçük anlatı biçimleri de reddedilir. Post-modernitenin tarihsel romanları için olduğu gibi, tarih yazımı da geçici ve bir kez kullanılıp vazgeçilebilen kriterler biçiminde yeniden icat edilmelidir. Deleuze için olduğu gibi Lyotard için de meşhur anahtar slogan ‘sakallı bir Hegel ve traş olmuş Marx’ olmak üzere geçmişin filozofları modern-sonrası terimlerle yeniden icat edilmeli ve yeniden yazılmalıdır (Jameson, 2004).

Postmodernizmin bakış açısından bakıldığında modernizm, genellikle dünyanın “Bir” olduğu, kendi içinde bütünlüğü bulunan tek bir açıklama dizgesi yardımıyla açıklanabilir bir dünya tasarımına duyulan “insancıl” inanç üstüne kurulu kültürel bir dönem, episteme ya da paradigma olarak tanımlanmaktadır. Oysa postmodernizm, öncelikle evrenin bir kaos olduğunu, bu kaosa bir anlam verilemeyeceğini ve de hiçbir formülle açıklanamayacağını söyler. Eğer doğrular

varsa evrenin ancak bir parçası için doğru olabilecektir; anlam varsa, evrenin ancak bir parçası için geçerli olabilecektir (Felsefe Sözlüğü, 2002). Bu ve benzeri saldırıların, modern bilim anlayışını temelden sarstığını, özellikle de sıradan bireyler üzerindeki etkilerinin daha sonra ortaya çıktığını söyleyebiliriz.

Paul Feyerabend'e göre bilimin tanımında kesin tartışma ve düşünce özgürlüğü olmasına karşın yaşamda bunun tam tersinin ortaya çıktığı, bilimin baskıcı bir otorite işlevine sahip olduğu görülmektedir. Çünkü ona göre bilim de bir ideolojidir ve diğer ideolojilere göre bir üstünlüğü yoktur. Feyerabend, bilimin on yedinci ve on sekizinci yüzyıllarda önemli hizmetler sağladığını ve insanın özgürleşimine katkılar yaptığını kabul etmektedir. Ama bu durum artık geçerli değildir; aksine, bilim anlayış ve uygulaması özgürleşmenin önünde bir engel konumuna gelmiştir. Bilimin temeli, önermelerin dış gerçekliği temsil eden doğrular olduğudur. Halbuki Feyerabend'e göre dış gerçeklik ile kuram arasında bir temsil yoktur ve bilimin değinilen temel çıkış noktası bir dogmatizmden başka birşey değildir. Postmodernizmin ünlü ve öncü düşünürlerinden biri olan Jacques Derrida, Feyerabend'in anarşik karşı çıkışını daha derli toplu ve sistematik hale getirmeye çalışmıştır. Derrida, toplum ve insanla ilgili bilgi alanında bir tür hermenötik kurgusu yaparak hem modernizmin bilim anlayışını eleştirme hem de bir postmodern toplum bilgisi oluşturma sorununu çözmeye çalışmıştır. Derrida'ya göre bilimin amacı doğru temsildir ve bilim önermeleri bu doğru temsilin aracıdır (Şaylan, 1996: 37).

Kısacası modern bilim, epistemoloji ve metodolojinin çoğu versiyonu; akla ve rasyonaliteye büyük güven duymaktadır. Ancak günümüzde sadece toplumbilimlerinde değil, toplumun her yanında bu güven aşınıyor gibi görünmektedir. Postmodernizm bu geniş aşınma duygusunun bir ifadesi olarak da görülebilir (Rosenau, 1998). Başka bir ifadeyle söylemek gerekirse, yirminci yüzyılın sonlarında ortaya çıkan bilime ve teknolojiye güvensizliğin temellerinde post-modern kuşkuculuğu ve post-modernizmin bilim anlayışını, yani bilimin de bir ideoloji olduğunu, bulmak mümkündür.

Post-modernizmin bilim eleştirisi rasyonel akla saldırıyla devam etmektedir. Rasyonel akla yönelik postmodern eleştirinin birçok güdüsü vardır: İlk olarak, modern akıl evrenselliği, birlik ve bütünlüğü, aynı kuralların her yerde geçerli olduğu görüşünü gerektirir. Postmodernizm ise aksine her durumun farklı olduğunu ve özel

bir biçimde anlaşılması gerektiğini ileri sürer. Her biri kendine ait bir mantığa sahip olduğu için bütün paradigmaların eşit olduğunu (birbirlerine göre hiyerarşik bir üstünlükleri olmaması anlamında) ve bu nedenle de postmodern bir dünyada evrensel akla yer olmadığını vurgulamaktadır. İkinci olarak, akıl aydınlanmanın, modern bilimin ve Batı'nın bir ürünüdür. Modern bilim gibi, akıl da tahakküm edici, baskıcı ve totaliter bir şey olarak görülür. Son tahlilde akıl ve rasyonalite, postmodernizmin duyguya, içebakış ve sezgiye, özerkliğe, yaratıcılığa, hayal gücüne ve fanteziye duyduğu güvenle bağdaşmamaktadır (Rosenau,1998).

Kendi içinde de bir bütünlük göstermeyen postmodernist söylem toplum bilimi, daha da önemlisi bilimin temelini, yani epistemolojiyi radikal bir eleştiriye tabi tutmakta, bir bakıma son 250-300 yıllık tarihi ciddi ve kökten bir biçimde sorgulamaktadır (Şaylan, 1996: 17).

Post-yapısalcılar gibi –onların da ötesine giden– post-modernlerde metin kavramını salt yazılı metinlerle sınırlamanın doğru olmadığını düşündükleri için, karşılaşılan bütün olayların ve var olan tüm fenomenlerin okunması gereken birer metin olduklarını ileri sürerler: her şey okunması gereken birer metindir. Post-modernler metni herhangi bir kısıtlama olmaksızın nesnel içeriğinden özgürleşmiş bir bütünlük olarak gördükleri için, bir metnin hiçbir okumasının bir başka okuma önünde daha iyi ve daha doğru bir okuma olmadığını savunurlar. Metnin sabit bir anlama sahip olmadığı yolundaki bu düşünce, en iyi anlatımını yapı-sökümcü yöntemiyle tanınan Derrida'nın “Her metin başka bir metne gönderme yapar; metnin dışında bir şey yoktur” sözünde bulur. Bu yeni metin anlayışıyla oluşturulan post-modern metin, birbirinden bağımsız bir parçalar derlemesidir. Sonsuz sayıda okumaya açık bir yorumlama ağı olması bakımından da ‘çoğulcu’dur (Ulaş, 2002). Umberto Eco’nun “Açık Yapıt” olarak adlandırdığı bu tür metinler, okur ile her karşılaşmasında yeni baştan yazılan, yorum üreten birer makine gibidirler. Bu yüzden, okuru daha etkin olmaya, metnin tüketicisi olmayı bırakıp üreticisi olmaya çağırırlar. Çoğu zaman ‘yazılabilir’ metinler olarak adlandırılan açık metinlerin en belirgin özellikleri, farklı yorumlara uygun ve farklı anlamlara açık bir yapıya sahip olmalarıdır. Umberto Eco’ya göre, gerçekte her metin, özgün anlama ulaşılamayacağı için, farklı okumalara ve yorumlamalara açık olmalıdır. Ona göre;

“Söz konusu açıklamalar doğruluk umudu vermezse bu, kaybolmuş bir uygarlık ya da ilk çağlar kültürüne dayandırılmadığı için değil, gerek okuyan, gerekse yazarların yaşadığı bir dünya üzerinde yükseldiği ve aynı kültürel geçmişin gerek açıklanan olayları, gerekse açıklama araçlarını belirlediği içindir (Eco, 2000: 38).”

Post-modernizm ile birlikte düşünülen başlıca merkezi özellikler arasında şunlar da vardır: sanat ve gündelik yaşam arasındaki sınırların silinmesi; elit ve popüler kültür arasındaki ayrımın çökmesi; biçimsel eklektizm ve kodların karışımı. Bu bağlamda parodi (temsil/yansıtma), pastiş (taklit/benzetme), ironi (alay) ve oyun öne çıkan görünümelerdir. Birçok yorumcu, post-modernlerin derinlik değil, aksine yüzey üzerinde duran bir modeli benimsediklerine dikkat çeker. Post-modernistler temelde yapısalcılık ile Marksizme karşı eleştirel bir konumda yer alırlar. Onlar, sanatsal üretimin özgün biçimlerinin ve dahi görüşlerin yıkıldığını, bunların, yerlerini sadece değişime ve sürekli yenilemeye dayalı biçimsel görüşlerin (vurgunun içerikten biçime kayması, gerçekliğin imgelere dönüşümü vb.) aldığını ileri sürerler. Post-modern dönemde sürekli olarak eklektizme, refleksiviteye, kendine-gönderimliliğe (self-referentiality), ve benzerliliğe göndermeler söz konusudur. Post-modernizmde her şeyi ‘metinleştirme’ yönünde bir hareket söz konusudur. Bu anlamda tarih, felsefe, hukuk, sosyoloji ve diğer disiplinler, keyfi “yazı türleri” ya da söylemler olarak ele alınırlar (Sarup, 1997; Murphy, 2000).

Murphy’ye göre (2000), post-modernizm aslında ‘anti’ veya ‘non’ modernizm değil, post-modernizmdir ve kavram bir kültüre, bir düşünme eğilimine atıfta bulunur.

Kültür hakkındaki en yeni tartışma, kültürün yirminci yüzyıla yeni bir dönemece yeni bir evreye girip girmediği konusundadır. Modern dönemde kültür, ideolojiler tarafından sabitlik kazanmış –ya materyalist ya rasyonalist veyahut ikisini de içeren ilkeler eksenini tarafından sabitlenmiş– görünür. Böyle bir düşünce (yani, toplumun tek bir düşünceler setinin hâkimiyeti altına girdiği veyahut materyalizm tarafından küçük ve sabit bazı sınıflara bölündüğü düşüncesi), kültürün benzer içsel farklılıklar sergileyip sergilemediğinin araştırılabileceği fikrini doğurur. Post-modern dönemde, kültür teorisyenleri arasında bu düşüncenin artık sürdürülüp sürdürülemediği konusunda yaygın bir fikir birliği vardır. İlk olarak, kültürün herhangi bir ‘beğeni’, ‘kanaat’ veya ‘hayat tarzı’nın meşru olduğu konusunda birçok farklı alternatif sunacak bir noktaya geldiğine ilişkin görüş birliği vardır. Değer

tercihleri artık tek bir standartlar setine bağlı kılınmaya gerek duyar görünmemektedir. İkinci olarak, bu gelişme farklı kültürel kategorilerin artık başarılı biçimde yeniden üretilmeyeceği bir noktaya gelmiştir, zira onlar artık sınıfa-özgü olarak kabul edilmezler. Elit ve popüler kültür arasındaki sınırlar genelleşmiş bir kütle içinde kaybolmuş görünmektedir. Nitekim, bu teorisyenlere göre, bizler artık doğru, güvenilir ve sabit olduğu söylenebilecek bir sanayi kültürü veya kapitalist kültürün kanatları altında değil, aksine post-modernizmin kaotik, kitle iletişim araçlı, bireysel-tercih-temelli bir kültür altında yaşamaktayız. Murphy'nin ifadesiyle, post-modern kültürde toplumun bir totalite veya mükemmel sistem olduğu fikri reddedilir. Mutlak bilginin yokluğu nedeniyle, toplumsal düzen kesinlikten yoksun hale gelir (Murphy, 2000).

Baudrillard'a göre, modern endüstri toplumunun anahtarı üretimken, postmodern toplumda "gerçek" i önceleyen modeller olarak "taklitler" toplumsal düzene egemen olmaya toplumu "hipergerçeklik" olarak oluşturmaya başlar. Baudrillard sanatın ve muhtemelen teorisinin, siyasetin ve bireylerin yapabilecekleri tek şeyin zaten üretilmiş olan biçimleri biraraya getirmek ve bunlarla oynamak olduğunu savunur, O'na göre postmodernite, ne iyimser, ne de kötümserdir, sadece yıkıntılardan artakalanlarla oynanan bir oyundur (Kellner, 1994: 234-236). İşin özüne bakılacak olursa Lyotard, *Postmodern Durum* adlı yapıtının büyük bir bölümünde büyük anlatıların çağımızda güvenilirliklerini yitirdiklerini ve büyük anlatılar yerine çoğul, yerel ve küçük anlatıları tercih etmek gerektiğini söylemektedir. Baudrillard ve Lyotard gibi Jameson'da toplumsal gelişmede temel bir kırılma olduğunu ve post-modern duruma benzer bir şeyin ortaya çıktığını fakat bu durumun bir neo-Marksizan çerçeve içinde teorileştirilebileceğine inanmaktadır. Genel manzaraya derinlemesine bir bakışla Jameson postmodernizmi, hem yeni bir kültürel egemen hem de kapitalizmin yeni bir sosyo-ekonomik evresini oluşturan 'geç kapitalizmin kültürel mantığı' olarak sunmaktadır. Çalışmaları postmodernizm hakkındaki tartışmayı geniş bir kültürel, toplumsal, ekonomik ve siyasal fenomenler alanını kapsayacak şekilde yaymaktadır. Böylece Jameson postmodernizm tartışmasını kültürel teori ve meta-teori alanlarından toplumsal teori alanına doğru kaydırmaktadır (Kellner, 1994: 246).

Ayrıca, postmodernizm, epistemolojik varsayımları reddediyor, metodolojik uzlaşımları çürütüyor, bilgi iddialarına direniyor, hakikatın her türlü versiyonunu bulanıklaştırıyor ve politika önerilerini bir kenara atıyor (Rosenau, 1998: 21).

Postmodernizm, toplumsal, kültürel, ekonomik ve ideolojik tarih içinde modernizmin ilkelerinin ve uğraş alanlarının artık işleyemediği, ama yerlerine tam anlamıyla yeni bir değerler sisteminin de konmadığı bir geçiş döneminin zirvesidir. Postmodernitenin, muzaffer bir pozitif bilimin kesinliklerinden genelleştirilmiş bir belirsizliğe geçişi karakterize ettiği (Jeanniere, 1994: 23) de ileri sürülmektedir. Öte yandan postmodernizm hakkında işaret edilmesi gereken bir nokta da, postmodernizmin gelenek ve yenilenme, muhafaza etme ve yenilik, kitle kültürü ve yüksek sanat arasında, artık ikinci terimlerin birinciler karşısında otomatik olarak ayrıcalıklı olmadıkları bir gerilim alanı oluşturduğudur (Huysen, 1994: 125). Bu da her alanda üretilecek düşüncenin artık modernin ilkelerine uygunluğunun aranmaması anlamına gelmektedir. Postmodernitenin, Aydınlanma modernitesinin değerlerinde bir değişme değil, bu değişimin mutlakçı karakterinde belirli bir zayıflama anlamına geldiğini (Laclau, 1995: 85) ileri süren görüşler yanında postmodernizmin, aydınlanma felsefesi ile bilimsel bilgi ve felsefeye olan inancı yıkmakta olduğunu, ussallığı reddederek aynı kuralların her yerde aynı olmasını gerektiren evrensel akla karşı (Yılmaz, 1996: 125-126) olduğunu savunanlar da vardır.

I. II. RİSK TOPLUMU YAKLAŞIMI

Yirmi birinci yüzyıl, toplumsal gerilimlerin ve korkuların, diğer yüzyıllara oranla çok daha güçlü yaşandığı bir dönemi işaret etmektedir. Bir önceki bölümde anlatılan Aydınlanma felsefesi ve Modernizm ile birer ilah gibi görülen bilim ve teknoloji, bu dönemlerin getirdiği istikrar gibi kavramlar toplumsal alanı etkilerken, Post-Modernizm'in yükselişi ile bu durum yerini uzmanlara karşı güvensizlik, kültürel otoritenin aşınması, korku ve toplumsal gerilim olarak topluma yansımaya başlamıştır.

Toplumda görülen bu genel risk algısındaki artış, Ulrich Beck ve Anthony Giddens gibi teorisyenler tarafından incelenmiştir ve günümüzde de birçok sosyal bilimcinin dikkatini çekmektedir.

Risk toplumu olarak adlandırılan bu teori, toplumun başta çevresel olmak üzere pek çok alanla ilgili risklerle başa çıkmak zorunda olduğunu iddia etmektedir. Bununla birlikte, Frank Furedi, toplumda ortaya çıkan bu risk algısının da etkisiyle yaygın bir korku kültürünün geliştiğini iddia etmektedir. toplumda serbest dolaşımda

olan korku, Furedi'ye göre insanların risk almasını engelleyerek onları belki de birçok fırsattan alı koymaktadır.

Bu bölümde öncelikle risk algısına getirilen farklı yaklaşımlar gözden geçirilecek ve ardından Risk Toplumu yaklaşımının ne olduğu açıklanacaktır. Risk Toplumu'na farklı bir yaklaşım getiren Frank Furedi'nin Korku Kültürü tezi bölümün sonunda genel hatlarıyla açıklanıp, Risk Toplu yaklaşımından farklı yönleri belirtilecektir.

Toplumdaki yaygın bu risk algısının söylentilerin ortaya çıkıp yayılmasında önemli bir rolü olduğu göz önünde bulundurulduğunda, bu bölümün çalışma açısından önemi de ortaya çıkmış olacaktır.

I. II. I. Risk Toplumu'na Farklı Yaklaşımlar

Sosyal bilimler alanında risk algısı birçok farklı yaklaşım tarafından incelenmektedir. Bunlar Teknolojik-Bilimsel Perspektif, Risk Toplumu, Kültürel-Sembolik Perspektif ve Governmentality Perspektif olarak sıralanabilir (Delibaş, 2008).

Risk algısına bilimsel-teknolojik yaklaşım, çeşitli tehlikeler hakkındaki olasılık hesaplarının yapılabilmesi için doğmuştur ve özellikle mühendislik, istatistik, sigortacılık, psikoloji, epidemiology (salgın-bilimi) ve ekonomi gibi alanlarda kullanılmıştır. Bu alanlar riski, herhangi bir tehlike durumunun olasılık ve sonuçlarının bir ürünü olarak tanımlamaktadır. Bilimsel-teknolojik yaklaşımda özellikle riskin ne kadar doğru tanımlandığı ve hesaplandığı, riskin önem derecesi ve olası sonuçları, riskin neden ortaya çıktığı ve bireylerin neden bu risklere belli bir biçimde tepki gösterdikleri tartışılmaktadır. Tüm bunların yanı sıra, risk algısını anlamaya çalışan sebepsel ya da tahmine yönelik modellerin ne kadar kapsayıcı oldukları da bu yaklaşım tarafından değerlendirilmektedir (Delibaş, 2008).

Bu yaklaşım riski nesnel bir zarar, tehdit veya tehlike olarak görmektedir. Bu yaklaşıma göre riskler, sosyal ve kültürel süreçlerden bağımsız olarak ölçülebilir fakat aynı zamanda da sosyal ve kültürel yorumlama çerçeveleri tarafından çarpıtılabilen ya da taraflılaştırılabilen bir olgu olarak ele alınmalıdır. Bu yaklaşımın ana araştırma konuları hangi risklerin mevcut olduğu, bunların nasıl yönetileceği ve

insanların bilişsel olarak bu risklere nasıl tepki verdikleri gibi sorular etrafında şekillenmektedir (Delibaş, 2008).

Bu yaklaşıma getirilen en önemli eleştirilerden birisi, yaklaşımın risk algıları ve risk hesaplamaları ile ilgili algı ve davranışları bireysel düzleme indirgemesidir (Delibaş, 2008).

Risk algısıyla ilgilenen bir diğer yaklaşımsa Kültürel-Sembolik Yaklaşımdır. Bu yaklaşım antropolog Mary Douglas ve arkadaşları tarafından geliştirilmiştir. Bu yaklaşım neden bazı tehlikeler risk olarak seçilirken diğerleri böyle tanınmıyorlar, sembolik sınır belirleyicisi olarak risk nasıl çalışmaktadır, bizim risk tepkilerimizin psikodinamikleri nelerdir, riskin durumsal bağlamı nedir gibi sorular etrafında şekillenmektedir (Delibaş, 2008).

Risk hakkında sosyo kültürel perspektif riskin anlaşılıp görüşüldüğü/tartışıldığı sosyo kültürel bağlama dikkat çekerek bilişsel bilim ve diğer teknolojik-bilimsel yaklaşımların ihmal ettikleri yerleri tamamlamıştır. (Lupton, 1999: 24–25)

Risk üzerine sosyokültürel yazında birbirinden farklı yaklaşımlar mevcuttur. Bunlardan bazıları göreceliliğe eğilimliken diğer bazıları gerçekçi yaklaşımlara yönelmişler, diğer bazıları ise orta bir yol seçmişlerdir. Risk üzerine konuşurken bazen sanki üzerinde konuştuğumuz tehlikeler ya da risklerin gerçek deneysel ve objektif verilere dayandığını böylelikle akılcı hesaplamalarla belirlenebileceği varsayılmaktadır. Dolayısıyla da riskler; sosyal, kültürel ve siyasal süreçlerde görüşülen, algılanan ve tepki verilen süreçler olarak kurgulanmaktadır. Bu tez, zayıf sosyal inşacılık tezi olarak sınıflandırılmaktadır. Bu yaklaşım, bir noktaya kadar bireyin ötesine geçen ve ilgisini sosyal grup üyeliği ve güç ilişkilerine yoğunlaştıran psikometrik ve psikolojik araştırmalarla da örtüşmektedir (akt. Lupton, 1999: 28-29).

Daha göreceli perspektifin savunucuları veya ‘güçlü’ sosyal inşacılık yaklaşımı ise kendiliğinden hiçbir şeyin risk olmadığını, gerçeklikte riskin olmadığını dile getirmektedir. Fakat diğer yandan, her şey bir risk olabilir; her şey birisinin olaylara bakarak tehlikeyi nasıl analiz ettiğine bağlıdır. Yani bu yaklaşım, hiçbir şeyin kendi başına risk olmadığını, riskin tarihsel, sosyal ve siyasal anlamda sürekli olarak ‘görme biçimlerimizin’ ürününden başka bir şey olmadığını söylemektedir.

Bu alandaki bir diğerk yaklaşımd ise governmentality yaklaşımıdır. Bu yaklaşım post-yapısalcı teori içerisinde değerkendirilebilir. Bu yaklaşımın, Fransız felsefecisi Michel Foucault'nun görüşleri üzerinde yükseldiğı söylenebilir.

Bu noktada şunu belirtmeliyiz risk algısı hakkındaki teoriler ve tartışmalar çok geniş bir literatüre sahiptir. Fakat bu çalışmada, sadece konuyla yakından ilgili olan Risk Toplumu Yaklaşımı detaylı bir şekilde incelenecektir.

I. II. II. Risk Toplumu Yaklaşımı

Sosyokültürel perspektif içindeki temel yaklaşımlardan biri olan "risk toplumu" yaklaşımında makro düzeyde ele alınan riskin güncel anlamları ve stratejileri yer almaktadır. Risk toplumuna dönüşen Batılı toplumların yaşadığı bireyselleşme ve globalleşme gibi temel süreçler yine bu yaklaşım kapsamında ele alınmaktadır. Risk toplumu tezinin iki temel yaklaşımı, Ulrich Beck ve Anthony Giddens tarafından ileri sürülmüştür (Luptan, 1999: 58).

Giddens ve Beck, modernleşme süreci sonunda ortaya çıkan risk kavramını merkezi bir ilgi alanı olarak görmektedirler. Giddens ve Beck, geç modernite döneminde belirsizlik ve güvensizliğe karşı gösterilen başlıca tepki olarak algıyı ön plana çıkarmış ve riskin daha çok politik yönü ile ilgilenmişlerdir. Bu kuramcılar, kişilerin riske bakış açıları üzerinde durmuşlardır ve bu kişilerin özellikle uzmanlara, devlete ve endüstriye gösterdikleri tepkileri araştırmışlardır. Giddens ve Beck, zayıf bir toplumsal inşacı yaklaşımla risk konusunu ele alırlarken, dikkatlerini riskin nasıl üretildiğı, makro düzeyde toplumda riskin üstesinden nasıl geldiğı, riskin toplumsal ve politik alanda yaptığı etkilerin neler olduğı gibi konulara yöneltmektedirler (Lupton, 1999: 81)

Risk toplumu kavramı içerisinde sanayi toplumunda meydana gelen değışiminin üç safhası kastedilmektedir. Birincisi, modern sanayi toplumuyla doğa ve kültür kaynakları arasındaki ilişkidir. Modern sanayi toplumu, modernleşmenin kendisini kabul ettirmesiyle birlikte, tüketilip ayrıştırılan bu kaynaklara bir dayanak oluşturmaktadır. İkincisi, toplumla kendisi tarafından yaratılan tehditler ve sorunlar arasındaki ilişkidir. Bu tehditler ve sorunlar, toplumsal güvenliğın temellerini aşarlar ve bundan dolayı, bilince çıktıkları ölçüde o ana kadarki toplum düzeninin temel varsayımlarını sarsacak nitelikler taşımaktadırlar. Üçüncü olarak, 20. yüzyılın sonlarına kadar Batı demokrasilerini ve iktisat toplumlarını destekleyen sanayi

toplumu kültürü içinde ilerleme inancı, sınıf bilinci gibi kolektif ve gruplara özgü anlam kaynakları, her türlü tanımlama faaliyetinin bizzat bireylerden beklenmesine ya da bireylerin üzerine yıkılmasına yol açmıştır. Bu dönemde ortaya çıkan bireyselleşme süreci kavramıyla kastedilen de budur. Beck'e göre bugün insanlar feodal zümrelerinden ve dinsel güvencelerden kopartılıp, sanayi toplumu dünyasına katılmıyorlar; şimdi sanayi toplumundan kopartılıp, dünya risk toplumunun içine fırlatılıyorlar. İnsanlardan, birbirinden çok farklı, birbiriyle çelişen küresel ve kişisel risklere katlanmaları beklenmektedir (Beck, 1999: 37).

Buradan da görüldüğü gibi, risk kavramı ve risk algısının ilk iki şekli, son şeklinden daha farklı ele alınıp değerlendirilmektedir. Yirmi birinci yüzyıla, bireyselleşmenin artışı, kültürel otoritenin parçalanması ve bunun sonucu olarak ortaya çıkan güvensizlik duygusu, risk algısını besleyip büyütmektedir.

Klasik sanayi toplumuyla kıyaslandığında risk toplumuyla birlikte, klasik sanayi toplumunun temel çelişkilerini oluşturan, gelir, iş sahası, sosyal güvenlik gibi toplumsal "nimetlerin" paylaşımı ile ilgili çatışmaların, toplum tarafından aynı anda yaratılan "zararların" paylaşımına ilişkin çatışmalar tarafından arka planda bırakıldığı görülmektedir. Beck bu durumu, zararların paylaşımından doğan üstlenme çatışmaları olarak yorumlamaktadır. Ona göre (1999: 35), değerlerin üretimine eşlik eden risklerin ortaya çıkarabileceği nükleer ve kimyasal yüksek teknoloji, genetik mühendisliği araştırmaları, çevre tehdidi ve Batılı sanayi toplumlarının dışında yaşayan insanlığın giderek yoksullaşması gibi sonuçların nasıl paylaşılacağı, nasıl üstesinden gelineceği, yönetileceği ve meşrulaştırılacağı gibi konular risk toplumunun gündemindeki sorulardan bazılarıdır.

Aslında batılı toplumların dinamiklerini açıklayan risk toplumu yaklaşımının, bu toplumlarla sınırlı olmadığı ve farklı gelişmişlik düzeylerine sahip diğer toplumlarla ilişkili olduğu da söylenebilir. Örneğin, batılı toplumlar karşı karşıya kaldıkları risklerin ya da olumsuzlukların en aza indirgenmesi veya önlenmesi sürecinde yalnız değillerdir. Sanayi toplumunu geride bırakan ve bilgi toplumu aşamasına gelmiş olan gelişmiş ülkeler karşısında gelişmekte olan ülkeler diğerlerinin yapmak istemedikleri endüstri işlerini yapan, dünyanın fabrikaları konumuna gelmişlerdir. Özellikle çevre sorunları, kirlilik, kaynak tüketimi gibi başlıklarla kendini gösteren ve sanayileşme sürecinin kirli yüzünü temsil eden olumsuzluklar,

batılı toplumlar tarafından sanayileşme ve modernleşme yolundaki toplumlara yüklenebilecek riskler olarak görülmektedir. Bu olumsuzlukları bünyesinde taşıyan sanayiler, gelişmekte olan ülkelerin hava ve çevre kirliliği gibi sorunlarla yüz yüze gelmesi sonucunu doğurmaktadır. Bir başka deyimle, batı toplumlarının risk toplumu haline gelmeleri yalnızca o toplumlarla sınırlı değilken, riskleri paylaştığı ya da devrettiği diğer toplumlar da bu süreçte önemli bir fonksiyonu yerine getirmektedirler. (Bozkurt, 2000: 256).

Gelişmekte olan toplumların da bir risk toplumu olup olamayacakları tartışılırken, durumu Türkiye açısından değerlendiren bazı sosyal bilimciler, Türkiye'nin henüz sanayi toplumunun süreçlerini bile tamamlamadığını ve bu nedenle de Türkiye'nin bir Risk Toplumu olamayacağını ileri sürmektedir. Soso-ekonomik gelişmişlik düzeyi diğer Avrupalı toplumlarla kıyaslandığında, onlarla boy ölçüşemeyecek olsa da Türkiye, risk algının yüksek düzeylerde hissedildiği bir ülkedir (Delibaş, 2009). Gerek her gün televizyon haberlerinde ya da internette gördüğümüz haberler, gerekse de günlük hayatta karşılaştığımız insanların ifadeleri bu konuda bize pek çok ipucu vermektedir. Örneğin, *“Tecavüz mü, Söylenti mi?”* başlıklı haberde kullanılan şu ifade adeta Risk Toplumu yaklaşımının mührü niteliğindedir:

“Olayın doğru olup olmadığı şüpheli çünkü jandarmada ve adli mercilerde hiç bir kaydına rastlanmadı ancak yaşanmış olma ihtimali bile dehşet verici...”¹

Önceleri, ancak yaşanmış olaylar toplumda “tüyler ürpertici” olarak değerlendirilirken, artık olayların yaşanmış olma ihtimalleri bile görüldüğü gibi korkutucu olarak değerlendirilebiliyor. Böylesi bir örnek, toplumumuzda algılanan riskin artışı bir yandan gözler önüne sererken, diğer yandan da risk toplumunun, gerçeği gölgede bırakarak korkunç ihtimallerin üzerinde yoğunlaştığını göstermektedir.

Beck ayrıca refleksif modernite kavramı üzerinde durmaktadır. Beck'in bu kavramla anlattığı şey, toplumun kendi kendisiyle karşı karşıya gelmesi yani kendisiyle yüzleşmesidir. Beck'e göre basit modernlik toplumsal değişimin modelini son tahlilde amaçsal rasyonelliğin kategorileri içinde düşünürken, refleksif

¹<http://www.milliyet.com.tr/2009/06/04/index.html>

modernlik toplumu değiştirmenin devinimcisini “yan etki” kategorileriyle dūřunmaktadır (Beck, 1999: 96). Bu da Beck’e göre birçok şeyin aslında yararlarına değil, yararlarıyla beraber getireceği zararlarına yani yan etkilerine bakarak değerlendirilmesine neden olmaktadır.

Risk konusundaki çatışma ve tartışmalar, politik alanda olduğu kadar kamusal ve özel alanlarda da baskın olarak görülmektedir. Böylelikle risk toplumunda yaşayan bireyler, risk konusunda giderek daha duyarlı ve bilinçli hale gelirlerken, risklerle artık gündelik yaşam düzeyinde ilgilenmek durumuna getirilmektedirler. Bireylerin tükettikleri yiyecek ve içecekler, soludukları hava gibi  evre ve yaşam koşulları artık günlük yaşamın bir parçası olarak risk taşımaktadır (Lupton, 1999: 59).

Tüm bu anlatılanlar göz önüne alındığında, günümüzde toplumların, riskin kendisiyle karşı karşıya kalsın ya da kalmasın risk kavramıyla hayatın her alanında karşılaştığını söylemek yanlış olmayacaktır. Örneğin sıklıkla bahsedilen beyaz etin faydaları, kuş gribi salgınıyla bir anda görünmez hale gelmiş ve salgın nedeniyle ölenlerin sayıları, trafik kazaları ya da sigara kullanımı gibi sebeplerden ölenlerin sayılarıyla kıyaslanamayacak kadar az olmasına rağmen, toplumda bir anda yaygın bir korku yaşanmaya başlamıştır. Ayrıca yine birçok batılı toplumda ve Türkiye’de fast-food tarzı beslenme, deli dana hastalığı, içme ya da şebeke sularında arsenik gibi maddelerin yükselen oranı ve kene gibi farklı örnekler de göz önüne alındığında aslında risklerin günlük yaşamın bir parçası haline geldiği görülecektir.

Beck, riski genellikle gerçekçi bir yaklaşımla değerlendirmekte ve söz konusu kavramı tehlike kavramıyla eş anlamlı olarak kullanmaktadır. Ona göre modernleşme ile birlikte ortaya çıkan risklerin insanlara, bitkilere ve hayvanlara geriye dönüşü olmayan zararlar verebileceği belirtilmektedir. Beck, çalışmalarının birçok yerinde geç modernite döneminde insanoğlu ve tüm canlıların yaşamını altüst edebilecek tehlikeleri ve bunların zararlı niteliklerini ele almaktadır (Beck, 1999).

Beck’e göre günümüzün batılı toplumlarında riskin nitelikleri ve nedenlerine yönelik algılar değişmiştir. Modern  ncesi toplumlarda kıtlık, kuraklık, doğal afetler, savaşlar ve tanrılar gibi sıklıkla görülen tehditler hesaplanamaz olarak nitelendirilmekteydi, çünkü bunların dışsal ve doğaüstü g  lerden kaynaklandığı düşünülüyordu. Fakat modernleşmenin ilk dönemlerinde yaşanan süreçlerle birlikte bu tehditler araçsal rasyonel kontrolün gelişmesi sürecinde hesaplanabilir risklere

dönüşmüştür. Bununla birlikte modern dönemin sonlarında daha önceki risk anlayışının temelleri değişmiştir. Modernist risk hesaplama süreçleri risk toplumunda başarısızlığa uğramıştır çünkü geç modern toplumun karşı karşıya olduğu riskler bölgesel nitelikte olmamaları ve uzun dönemli etkiler göstermeleri açılarından kolaylıkla hesaplanamamaktadırlar.

Beck, bu durumu şu örnekle açıklamaktadır: ‘Çernobil faciasının sonuçları yıllar yılı sürecektir, öyle ki bu olayın zararlı etkilerine maruz kalan kimselerin çoğu henüz dünyaya bile gelmemiştir.’(Beck, 1999) Böylece, riskin globalleşmesiyle birlikte modernitenin ilk dönemlerinde oluşturulan nedensellik ve atıf kuralları ve sigorta gibi güvenlik sistemleri işlemez hale gelmektedir. Günümüzdeki tehlikeler yalnızca teknolojik araçlarla en aza indirgenebilir, fakat tamamen yok edilemez. Yeni risk biçimleri, aynı zamanda lokal ve globaldir. Görüldüğü gibi çevresel tehlikeler sınır tanımamaktadırlar. Lokal ve global riskler arasında yapılacak seçimlerin tehlikelerinden doğan “zaman –mekan uzanımı”, global risk toplumu kavramını doğrulamaktadır. Risk toplumu dünyasında kontrol mantığı alt üst olurken, böylece (gizli) politik bir toplum biçiminde ortaya çıkar (Lupton, 1999).

Görüldüğü gibi Beck, özellikle ekolojik konulardaki riskler üzerine tartışmalarını sürdürmüştür. Onun eserlerinde, toplumda yaygın bir ekolojik risk algısı olduğu ortaya çıkmaktadır. Durum Türkiye’de de Beck’in ifade ettiğinden çok farklı değildir. Günümüzde, toplumumuzdaki en büyük risk faktörleri, susuzluk, küresel ısınma, kuraklık ve neden olduğu açlık olarak belirtilmektedir (Delibaş, 2009).

Risk toplumu konusunda çalışan bir diğer düşünür Anthony Giddens’tır. İlk dönem çalışmalarında sosyolojinin ne olduğu ve metodolojiyle, ikinci dönem çalışmalarında yapılaşma teorisi ve yapı – eylem ikililiğiyle ilgilenen Giddens, son dönemdeyse modernlik, globalleşme ve politikayla ilgilenmekte ve modernliğin kişisel ve sosyal alana etkisi ve post-modernlik eleştirilerini eserlerinde konu etmektedir.

Risk konusunda çalışan Giddens, riskleri iki grupta toplamaktadır. Bunlardan ilki dışsal risk olarak adlandırdığı, dışarıdan kaynaklanan, geleneğin ya da doğanın sabitliklerinden gelen risktir. İkinci risk grubunuysa Giddens, imal edilmiş risk olarak adlandırmaktadır. İmal edilmiş riskler, gelişmekte olan bilgilerimizin dünya

üzerindeki etkisiyle yaratılan risklerdir. Karşılaşma yönünden çok az tarihsel deneyime sahip olduğumuz risk durumlarını anlatır. Küresel ısınmayla ilgili olanlar gibi pek çok çevresel risk bu kategoriye girmektedir (Giddens, 2000: 40).

Giddens, tüm geleneksel toplumlarda ve günümüze ulaşmış sanayi toplumlarında insanların dış doğadan gelen risklerden dolayı kaygı duyduklarını belirtmekte ve buna hasadın kötü geçmesini, sel baskınları, salgın hastalıklar ya da açlıklar gibi örnekler vermektedir. Ama post-modern kültürün yaygınlaşmasıyla insanlar, doğanın kendilerine yapabilecekleri ve imal edilmiş riskler hakkında da düşünmeye başlamışlardır. Giddens, dışsal riskin günümüzde tam olarak yalnız başına riskliğini devam ettiremeyebileceğini de ifade etmektedir. özellikle doğal alanla ilgili risklerin imal edilmiş risklerle çakışabileceğini vurgulayan Giddens, "Birinin nerede bitip diğerinin nerede başladığından her zaman emin olamamasına rağmen, doğal diye kullanılan şeylerin çoğu artık tam olarak doğal değildir." demektedir. (Giddens, 2000:41) Ayrıca o bu konuda, 1998 yılında Çin'de bir çok insanın hayatını kaybettiği sel felaketine değinmiştir. Bilindiği gibi büyük nehirlerin taşması Çin tarihinde sürekli yenilenen olaylardır. Ancak ona göre (2004), 1998'de gerçekleşen seller eski sellerle aynı türden değildir. Belki de küresel iklim değişiminin de etkisi vardır. Bu sellerin nedenlerinin tamamen doğal olmadığını düşündüren bazı olağandışı özellikleri olduğu da ortadadır (Giddens,2000: 41).

Bunların yanında Giddens, sahip olduğu risk ve risk toplumu anlayışını modernleşme, globalleşme ve bunların günlük yaşamla ilişkisi üzerine daha önce yaptığı çalışmalar doğrultusunda geliştirmiştir. Giddens, modernleşme süreci içerisinde bir taraftan küresel etkilerin, diğer taraftan ise kişisel çözümlerin birbiriyle ilişkili olarak ortaya çıktığını ileri sürmektedir. Giddens, özellikle bu ilişkileri tanımlama ve analiz etme gibi konular etrafında yoğunlaşırken, bu ilişkilerin riske gösterilen toplumsal tepkiler üzerindeki etkilerini araştırmaktadır (Lupton, 1999).

Giddens, geç endüstrileşme ya da geç modernite döneminin, geleneksel alışkanlıklarda meydana gelen dönüşümlerle tanımlanabileceği konusuna katılmakla birlikte, modern kurumları modernitenin temel unsurları olarak görmektedir. Bu kurumlar, günlük yaşamı ve etkilemekte birlikte bireylerin davranışları ile yeniden şekillenmektedir.

Giddens'e göre, modernitenin temel özellikleri zaman-mekânın yeniden düzenlenmesi ve yerleştirme mekanizmaları ile bağlantılı kurumsal ve bireysel refleksivitedir. Bu yerleştirme mekanizmalarından birisi uzman bilgisidir, çünkü uzmanlar bilgilerden yararlananlardan bağımsız bir geçerliliği olan teknik bilgi biçimlerini kullanmaktadırlar. Diğer yerleştirme mekanizmaları ise, küresel standartlaştırılmış zaman bölgeleri ve küresel ekonomide kullanılan para gibi sembolik araçlardır (Lupton, 1999).

Daha öncede belirtildiği gibi Giddens, Risk Toplumu anlayışını modernleşme ve küreselleşme kavramları aracılığıyla geliştirmektedir. O, küreselleşmenin hayatımızı dönüşü olmayacak şekilde etkilediğini ve risklerle birlikte yaşanacak risk toplumunu günümüze taşıdığını belirtmektedir. Giddens, riskin hem olumlu hem de olumsuz yönlerine değinmekte, risk toplumunun gelişime ve değişime açık bir toplum olduğunu ve temel değiştirici mekânın ise risk olduğunu öne sürmektir (Giddens, 2000: 38). Bu yönüyle risk ve risk toplumunu sadece olumsuz anlamda değerlendirmemektedir (Giddens, 1992).

Özetlenecek olursa, Giddens'in risk konusundaki görüşlerinin gelişmesinde Beck'in düşünceleri ve onun Risk Toplumu yaklaşımı oldukça etki olmuştur. O da Beck gibi risk toplumunda özellikle ekolojik sorunlara dikkat çekmiştir. Bunun yanında, özellikle modernlik analizinde faillik problemine açıklık getirmiş ve 'güven' konusunun modernliğin bir sorunu olduğu kadar faillikle de ilgili olduğunu belirtmiştir.

I. II. III. Korku Kültürü

Post-Modernizmin bir sonucu olarak ortaya çıkmış olan Risk Toplumu yaklaşımı, başka yazar ve kavramları da beslemiş bir yaklaşım olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan en önemlisi olan Frank Furedi'nin *Cultur Of Fear: Risk-Taking and the Morality of Low Expectation* (1997) adlı eseri, Risk Toplumu ve Korku Kültürü kavramlarını harmanlamaktadır.

Korku Kültürü tartışmaları, risk toplumunun gündelik yaşantıyı nasıl etkileyip değiştirdiğini irdelemektedir. Bu konunun önde gelen yazarlarından olan Frank Furedi, *Korku Kültürü* (1997) adlı çalışmasında risk toplumunun batılı toplumların gündelik yaşantısında ne tür etkileri olduğunu analiz etmektedir.

Furedi'ye göre risk toplumunun temelinde insanın, gündelik yaşamını tehdit eden, yok edici güçlerle kuşatılmış olduğu inancı yer almaktadır. Bununla beraber her ne kadar günümüzde yaşadığımız korkular dışsal faktörlerden kaynaklanıyor olsa da, kişisel deneyimlerimiz de hayal gücümüzü ve korkularımızı biçimlendirir (Furedi, 2001: 8).

Furedi'nin *Korku Kültürü* adlı eserini yazmasının temel sebebi, günümüzdeki toplumların neden olağanüstü bir güvenlik saplantısı içinde olduğunu açıklamaktır. Ona göre risk alabilmek çoğunlukla yaratıcı ve yapıcı sonuçlar doğurabilmektedir fakat günümüzde hayatlarının her alanında risk almaktan kaçınan, her zaman bilinen yolları izleyen bireyler belki de birçok fırsatı ellerinden kaçırmaktadır. (Furedi, 2001: 11).

Furedi'ye göre (2001), bu genel korku durumunda yabancı, en büyük tehdit, risk konumuna yükselmiştir. Dolayısıyla da bu kültür, insanların toplumun karşı karşıya olduğu sorunlarla mücadele etmelerini engelleyen bir şüphe atmosferi yaratmaktadır. Korku içindeki bir toplum, riskin kendisini ortadan kaldıramadığı gibi riskli sandığı her davranışı da mahkûm etmektedir. Bu da toplumda yabancılaşmanın yaşanmasına neden olmaktadır (Furedi, 2001: 23).

Tüm bunların yanında Furedi, tedbir yani riskleri önleme olgusundan da bahsetmektedir. Çünkü risk önleme olgusu, politik tartışmalar ve toplumsal eylemler açısından da önemli bir konu haline gelmiştir. Bunun nedenini Furedi, güvenliğimize yönelik çeşitli tehditlerin yoğunluğu ve niteliği ile ilgili farklı yorumlar olsa da, herkesin şöyle ya da böyle bir risk altında olduğu konusunda kesinlikle herkesin hemfikir olduğu bir döneme gelindiğinden kaynaklandığı olarak açıklamaktadır. Yani, şu an içinde bulunduğumuz toplumun ve zaman diliminin geçmişe göre daha fazla riskle yüz yüze olduğu konusundaki inanç, risk literatürünü etkileyen temel varsayımlardan biri haline gelmiştir (Furedi, 2001:26).

Ancak Furedi'nin Beck ve Giddens gibi teorisyenlerden riske bakış konusunda önemli bir farkı olduğunu söylemek gerekmektedir. Furedi, toplumda algılanan risklerin daha çok bireylerin hayal gücü ve korkularından kaynaklandığını söylemektedir. Yani aslında genellikle bireyler, riskler konusunda fazla hassas davranmaktadır. Ancak, Giddens ve Beck bu konuda daha zayıf bir inşacılığı benimsemekte ve risklerin gerçekten de klasik modern dönemle kıyaslandığında

günümüzde arttığını ifade etmektedirler (Delibaş, 2008). Furedi'nin risk toplumuna yaklaşımı daha güçlü bir sosyal inşacılığa daha yakın gibi durmaktadır.

Özetlemek gerekirse risk, risk toplumu ve korku kültürü günümüz toplumlarını tanımlayan en önemli özellik haline gelmiştir (Beck, U., 1994; Douglas, M., 1986; Douglas, M., 1990; Füredi, F, 1997; Lupton, D. 1999). Bu durum da politik ve kültürel otoriteye duyulan güvenin aşınması, belirsizlik ve güvensizlik duygularının yaygınlaşmasına sebep olmaktadır. Bunların artışı aslında toplumda başka bir kavramın da yükselişinin işaret etmektedir: Olayları, dünyayı ve çevrede olup biteni anlamlandırma arayışlarında da alternatif iddiaların ve anlam verme çabalarının artışı. Bunun anlamı aslında bilginin kültürel otoriteden bağımsız olarak üretilmeye başlamış olmasıdır.

Sözü edilen bu ortamda söylentiler, dedikodular ya da şehir efsaneleri bu alternatif iddia ve anlam verme süreçleri olarak orta çıkmaktadır. İnsanların karşısına bu şekilde çıkan ve resmi kaynakların onayından yoksun olan bu bilgiler, gündelik yaşamı etkilemektedir.

Yukarıdaki tartışmalarda özellikle Ulrich Beck'in ve Anthony Giddens'in modernleşme ve postmodernizmle beslenen Risk Toplumu kavramıyla neyi ifade ettiğine değinilmiştir. Tartışmanın bundan sonraki kısmında ise Bilgi Toplumu kavramı ve Bilgi Toplumu kavramının Risk Toplumuyla olan bağlantılarına değinilecektir.

II. İKİNCİ BÖLÜM

İNTERNET VE SÖYLENTİLER

II. I. BİLGİ TOPLUMU VE İNTERNET

Bilindiği gibi bilgi teknolojileri günümüzde haberleşmek, bilgi edinmek, eğlenmek ve daha pek çok amaçla sıklıkla kullanılmaktadır. Özellikle bilgisayar ve internet kullanımı, gerek Avrupa ülkelerinde, gerek Amerika’da gerekse Türkiye’de gün geçtikçe artmaktadır. Bunun yanında bilgiye verilen değer ve bilginin ticari bir meta olarak kullanılmasıyla da sıkça karşılaşmaktayız.

Onlarca farklı amaçla kullanılan bilgi teknolojileri, özellikle de yaygın kullanımıyla bilgisayar ve internet, Bilgi Toplumu’nun temel özellikleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Gerek Post-Modernizmin bir sonucu olarak görülmesi, gerek Risk Toplumu yaklaşımıyla yakından ilgili olması nedeniyle, gerekse de çalışmanın örnekleminin internette elektronik postalar yoluyla yayılan söylentiler olması nedeniyle çalışmanın bu bölümünde, Bilgi Toplumu ve İnternet konuları üzerinde durulacaktır. Bu nedenle de öncelikle Bilgi Toplumunun ne olduğu ve İnternetin Bilgi Toplumundaki yeri üzerine bazı açıklamalar yapmak gerekmektedir.

Bilgi Toplumu, bilindiği gibi insanlık tarihi açısından önemli bir dönüm noktasıdır fakat bilgi toplumuna gelmeden önce insanlığın geçirmiş olduğu diğer büyük dönüşümlerden bahsedecek olursak, öncelikle insanlığın “ilkel toplum”dan tarım toplumuna geçişine şahit olmaktayız. Yaklaşık yirmi bin yıl önce bazı avcı ve toplayıcı gruplar, yaşamlarını sürdürebilmek için evcilleştirilmiş hayvanları yetiştirmeye ve topraklarını ekmeye başlamışlardır. Başka bir ifadeyle söylemek gerekirse, tarım toplumları, tahıl yetiştiren ve tarımı uygulayan toplumlardır (Giddens, 2000: 51). İnsanlık tarım devrimiyle yerleşik düzene geçmiş ve toprak mülkiyeti üzerine kurulu olan ağalık sistemi de ideolojisini yüzyıllar boyunca dinle beraber yürütmüştür. Fakat tarım devrimi, teknolojinin oluşturduğu ideolojik düzenlemeye dayalı olan Endüstri Devrimi ile değişime uğramıştır (Kongar, 2001: 36).

Bilindiği gibi Sanayi Devrimi, insanlık tarihi için ikinci bir dönüşüm olmuştur. Sanayileşme, on sekizinci yüzyıl İngiltere’indeki insanların yaşamlarını

sürdürdükleri araçları etkileyen karmaşık bir teknolojik değişimler kümesinin kısa adı olan sanayi devrimiyle başlamıştır. Bu değişimler arasında en önemli olanı buhar makinesinin kullanımıdır (Giddens, 2000: 58).

Sanayi devriminin ideolojisinin milliyetçilik olduğunu söylemek mümkündür. Milliyetçiliğin gelişimdeki ilk yön Faşizm'dir ki ikinci dünya savaşı sonunda çökmüştür. İkincisi ise Komünizm'dir. Bu akım da Soğuk Savaş döneminden sonra çökmüştür. Üçüncü aşama ise, insan haklarına dayalı demokrasi sistemidir (Kongar, 2001: 37).

İnsanlık tarihinin üçüncü dönüşüm aşaması İletişim-Bilişim Devrimi'dir. Bu devrimin ideolojisi insan hakları yani demokrasidir. Ancak, bir toplumda Sanayi Devrimi'nin yaşanması nasıl onu zorunlu olarak demokrasiye değil de ırkçı ya da sınıfsal diktatörlüklere götürebiliyorsa, İletişim Devrimi'nin yaşanması da Temel hak ve özgürlüklerin yaşanmasına değil tersine bunların denetlenmesine yol açan sonuçlara götürebilir (Kongar, 2001: 39). Her ne kadar Kongar iyimser bir bakışla bilişim devriminin insan hakları ve demokrasiyi yaygınlaştırdığını söylese de, sonuçları hakkında henüz bir şey söyleyemeyiz.

İnsanlık tarihinde yaşanan bu temel dönüşümlere kısaca göz attıktan sonra, insanlığın yaşadığı üçüncü dönüşüm olarak değerlendirilen İletişim Devrimi'nin yarattığı Bilgi Toplumu tartışmalarına geri dönmek yerinde olacaktır.

II. I. I. Bilgi Toplumu Nedir?

Bilgi kavramı Latince “informato” kökünden gelmekte, “biçim verme”, “biçimlendirme” ve “haber verme” anlamlarında kullanılmaktadır. Bilgi genel anlamda düşünme, yargılama, akıl yürütme, okuma, gözlem ve deney yoluyla elde edilen “düşünsel ürün” ya da “öğrenilen şey” olarak tanımlanmaktadır. Bilgi, bu anlamıyla belirli bir süreçten geçerek işlenmiş, sahibi için anlamlı olan, yönetsel karar almada stratejik öneme sahip olduğu varsayılan veya gerçek değeri olan veri demektir (Öğüt, 2003: 9).

Bilgiye olan ihtiyaç, insanlık tarihi kadar eski olup, günümüz bilgi çağında, bilgiye verilen önem her geçen gün artmaktadır. Temel stratejik kaynak haline gelen bilgi, kıt bir kaynak değildir. Aksine gelişen iletişim ve bilişim teknolojileriyle birlikte, dünyanın dört bir yanına ışık hızıyla taşınabilen özelliğe sahiptir. Bu özelliği

günümüzde yönetim ve toplum ilişkilerini etkilemiş ve değiştirmiştir. Yirminci yüzyılın son çeyrek dönemi, bilgi toplumunun başlangıç yıllarını oluşturmaktadır. Bu konuda kesin bir tarih vermek mümkün olmamakla birlikte, 1957 yılında ABD’de ilk defa olarak beyaz yakalı çalışanların sayısının mavi yakalıları geçmiş olması, kimi yazarlar tarafından bu tarihin bilgi toplumunun başlangıcı olarak kabulüne neden olmuştur (Akın;1999).

Günümüzde “sanayi ötesi toplum”, “postmodernizm”, “sibernetik kapitalizm”, “kontrol devrimi” gibi terimler çoğu zaman “bilgi toplumu” terimi ile eş anlamlı olarak kullanılabilmektedir (Webster, 1996). Örneğin Fritz Machlup “bilgi ekonomisi”, Ralpf Dahrendorf “postkapitalizm”, Amitai Etzioni “postmodern”, Daniel Bell “post-endüstriyel”, Peter F. Drucker “Post Bussiness Society”, Masuda ve Porat “bilgi toplumu” şeklinde bu dönemi adlandırmaktadır (Erkan, 1998). Öte yandan “bilgi toplumu” terimini herkes farklı tanımlamaktadır. Bazen bilginin işlenmesinde, depolanmasında ve dağıtımında son yüzyılda meydana gelen teknolojik gelişmeler ön plana çıkarılarak bilgisayar ve iletişim teknolojisi (bilgi teknolojisi) ağırlıklı bir bilgi toplumu tanımı yapılmakta, bazen de bir ülkedeki Gayri Safi Milli Hâsılanın (GSMH) kaçta kaçının bilgi sektöründen geldiğine ya da bilgi ile ilgili işlerde çalışan insan gücünün toplam iş gücüne oranına bakılarak ekonomik ya da mesleki ağırlıklı tanımlar yapılmaktadır. Bunun önemli bir nedeni, bilgi sektörünün ürünü olan mallar arasında bilgisayar, iletişim, elektronik araçlar, elektronik haberleşme, reklâm, eğitim, iletişimi geliştirme araştırmaları gibi mal ve hizmetlerin yer almasıydı. ABD’nin 1977 yılındaki mali gelirinin yaklaşık yarısı bu sektörlerden elde edilmekteydi (Erkan, 1998). Bazı kimseler ağların “zamanı ve mekânı sıkıştırmak” suretiyle hızlı veri iletişimine olanak sağladığına dikkat çekerek bilgi toplumu terimini mekânsal açıdan tanımlamakta, bazıları da eskiye oranla giderek artan toplumsal dolaşımdaki bilgi miktarını göz önünde bulundurarak kültürel ağırlıklı tanımlara yönelmektedirler (Webster, 1996).

Teorisyenler, "bilgi toplumu"na doğru gidişin temel nedenlerini telekomünikasyon ve enformasyon teknolojilerindeki gelişmelerle açıklamaktadırlar. Bu gelişmeler sayesinde, bilgi, artık dünyanın bir yerinden başka bir yerine saniyelerle aktarılabilmektedir. Gerekli olan altyapıyı sağladıktan sonra, bu süreç çok kısa sürede tamamlanmaktadır. Bilgi toplumunda temel kaynak bilgidir ve bilgi

toplumunun gelişmesini sağlayan faktör de bilişim teknolojileridir. Bir başka deyişle, sanayi sektörü yerini bilgi sektörüne bırakmaktadır (Aktan-Tunç, 1998).

Çağdaş uygarlığın ulaştığı bilgi düzeyini tanımlamada tam bir görüş birliğine henüz varılmış değilse de, son 20 yıl içerisinde bilim ve teknolojiadaki baş döndürücü gelişmelerin meydana getirdiği bilgi patlaması ve bilgi teknolojilerinin toplumsal ve ekonomik gelişmeye sundukları olanaklar dikkate alındığında, Toffler'in "üçüncü dalga" olarak betimlediği aşamanın "bilgi çağı", bu dönemin öngördüğü toplumun da "bilgi toplumu" olarak adlandırılması uygun görülmektedir (Özden, 2002). Bunun temel göstergelerinden biri de günlük konuşma dilimize giren, "bilgi çağı", "bilgi ekonomisi", "bilgi patlaması", "bilgi yoksulları", "bilgi otoyolu", "bilgi yönetimi", "bilgi-işlem merkezi", "bilgi ağı", "bilgi bombardımanı", "bilgi politikası", "bilgi havuzu", "bilgi güvenliği", "bilgi hizmetleri", "bilgi teknolojileri", "bilgi trafiği", "bilgi aktarımı" gibi sözcüklerdir (Zülal, 2003). Enformatik yüzyıl ya da bilgi çağı, bilginin üretim için temel kaynak olduğu, bilgi üretimi ve iletiminin yaygınlaştığı, bilgi üretimi ve dağıtımında çalışanların çoğunlukta olduğu, sürekli öğrenme ve bilgilenme yoluyla değişme ve gelişmenin kaçınılmaz hale geldiği yeni toplumsal ve ekonomik örgütlenme dönemini işaret etmektedir (Öğüt, 2003: 5).

Birçok yazar bilgi toplumunu, bilginin; sermaye, hammadde, enerji ve insangücü gibi üretim unsurlarından biri haline dönüştüğü, ekonomide hammadde ve ürün olarak kullanıldığı, herkes tarafından paylaşıldığı ve toplum içerisinde kültürel bir değer olarak kabul edildiği ve bilgi-iletişim teknolojisinin her alanda kullanılmaya başladığı toplum yapısı olarak tanımlamaktadır (Erkan, 1993: 96-101; Çoban, 1997: 12, 32-36; Tekeli, 1994: 52-58; Alakuş, 1991: 10-14). Bilgi toplumunu meydana getiren altyapı unsurları da tanım ile bağlantılı olarak; yeni bilgi üretilmesi, yeni bilgi üretimi için gereksinim duyulan bilginin toplanması (elde edilmesi), kullanılmak üzere bilginin işlenmesi ve bilgi gereksinimi olan kişi ve kurumlara dağıtılması (aktarılması) şeklinde belirlenebilir (Dura ve Atik, 2002: 175-176).

Bilgi toplumunun gelişim süreci içerisinde bazı etki alanlarının olduğu Bilgi Toplumu konusunda çalışan yazarlarca bildirilmiştir. Bu etki alanları temel olarak dört bölümde ele alınmaktadır. Bunlar; ekonomik, sosyal, politik ve kültürel alanlardır (Masuda, 1990).

Teknolojinin topluma etkisi belirli bir sıra içerisinde gerçekleşmektedir. Bu etki sırası bilgi toplumunun da oluşmasını sağlayan temel niteliklerden biridir. Bilgi toplumunun gelişim sürecinde etki ettiği ilk alan ekonomik alandır. Bu alanın bilgi toplumu içerisinde göstermiş olduğu değişimin özellikleri; bilginin, üretimin temel unsurlarından biri olarak kullanılması, bilgi tabanlı yeni iş kollarını ortaya çıkarması, bilginin katma değerli bir ürün, kişisel ve kurumsal bir kaynak (hammadde) olarak kullanılması ve bu unsurlara bağlı olarak bilgi hizmetleri sektörünün ve iş gücünün ortaya çıkması şeklinde ifade edilebilir. Bilgi toplumunda ekonomi, bilgi ve insan sermayesini ön planda tutmaktadır. Böylelikle bilgi toplumunda yeni meslek yapıları, yeni üretim şekilleri ve sosyal yapıları ile yoğun olarak bilginin üretildiği bir ekonomik yapı ortaya çıkmıştır. (Çoban, 1997).

Günümüzde bu konuyla ilgili pek çok haber okumaktayız. Bunlardan birisi de Facebook adlı sosyal iletişim sitesinin hisselerinin satışıyla gazetelere yansımıştır:

“Facebook, yüzde 1,96 hissesini 200 milyon dolara sattı

Sosyal iletişim sitesi Facebook, yüzde 1,96 hissesini 200 milyon dolara bir Rus internet firmasına sattı. Bu satış işlemi, resesyon döneminde nakit destek sağladığı Facebook’un değerinin yaklaşık 10 milyar dolar olduğunu gösterdi.”²

Görüldüğü gibi, bilgi teknolojilerinin ve beyin gücüyle üretilen bilişim ürünlerinin günümüzdeki ekonomik değeri oldukça yüksektir. Facebook’un satışından önce ise yine gazetelere yansıyan başka bir haber dikkatleri çekmektedir:

“Microsoft’tan internetçi Yahoo’ya 45 milyar dolar:

Google ile rekabette zorlanan Microsoft, internette arama pazarının ikincisi Yahoo’yu satın almak için 44.6 milyar dolar teklif etti. Operasyonun yılın ikinci yarısında bitirilmesi planlanıyor.

Microsoft, Yahoo’yu almak için 44,6 milyar dolarlık rekor bir teklif yaptı. Yazılım devi Microsoft, online arama pazarında Google’ın ardından gelen Yahoo’nun yönetimine hisse başına 31 dolar önerdi. Bu rakam borsada şirketin perşembe günü kapanış değerinden %62 primli. Yahoo’nun hisse fiyatı gelen bu cazip teklifin ardından yüzde 48 değer kazandı. Google hisseleri yüzde 9 düşerken, Microsoft

² www.milliyet.com.tr

hisseleri de yüzde 7 indi. Yahoo hissedarları, teklifi kabul ederlerse bunun karşılığını yüzde 50 nakit, yüzde 50 de Microsoft hissesi olarak alacak.”³

Elbette bu örnekleri çoğaltmak mümkündür. Ancak tüm bu bilişim teknolojilerinin ekonomik değeriyle ilgili olan haberlerin yanı sıra günümüzde Türkiye’de de dikkat çekici bir konu mevcuttur. Birçok iş ve işçi bulmak için hizmet veren internet sitesinde ve iş ilanları içeren gazete ekinde görüleceği üzere kalifiye, donanımlı elemana duyulan ihtiyaç gerçekten önemli boyutlara ulaşmıştır. Günümüzde firmaların beklentisi, firmanın ihtiyacı olan bilgiye sahip ve bunu pratik olarak verimli bir şekilde kullanabilecek adaylardır. Bundan on ya da on beş yıl önce iş görüşmesi, işe başlamak için bir formalite olarak görülürken günümüzde iş görüşmeleri adayların becerilerini ve bilgilerini en iyi şekilde insan kaynakları uzmanına satmaları için kısa ve verimli geçirilmesi gereken bir süre olarak değerlendirilmektedir. Tüm bu konular göz önüne alındığında, Bilgi Toplumu’nun birinci özelliği olan, ekonomik alanın Bilgi Toplumu’nun niteliklerine göre düzenlenmesi ilkesinde Türkiye’de de önemli gelişmeler olduğunu görmek mümkündür.

Örneklerin arkasından bu yeni dönemde beden işçiliğinin artık yerini bilgi işçiliğine bıraktığı söylenebilir. Bununsa iki nedeni vardır. Birincisi, düzenli olarak emek-yoğun sanayiden bilgi yoğun sanayiye geçişin yaşanmasıdır. İkinci neden ise eğitim ve işletme yönetiminin yaklaşık son kırk yılda bütün dünyaya yayılmış olmasıdır. Sonuçta imalat sanayisindeki beden işçileri toplumun sevgilisiyken, şimdi hızla üvey evlat olma yolunda olduğu şeklinde değerlendirmeler yapılabilmektedir (Drucker, 1994).

Bununla beraber, Bozkurt (1997)’a göre beklenebileceği gibi bilgi çağı insanı rekabet ortamında dev firmalar karşısında avantaj kazanmaktadır ve gelecekte “tek kişilik müteşebbisler ordusu” beklenmektedir. Bu yeni işçinin bireyselliği son derece güçlüdür ve iyi eğitim almıştır ayrıca ücretleri yüksektir. Bununla beraber bu rekabet ortamında yeni bilgi işçilerinin güncel bilgiyi kullanmaları yanında “yaratıcılık” ve “hayal gücü” de son derece önem kazanmaktadır. Özetle küreselleşen işgücü rekabeti artırmaktadır. Bu durumda yeni yollar ve yöntemler düşünen, hızlı ve doğru karar alan bilgi toplumu üyesi kişiler bu çağı yansıtmaktadırlar.

³ Milliyet gazetesi, 02.02.2008

Bilgi toplumunda bilgi ve teknolojinin etkilediği ikinci alan sosyal alandır. Sosyal alanda bilgi, yaşamın niteliğini zenginleştiren temel öge olarak kabul edilmektedir. Bilgi ve teknolojinin toplumun sosyal yaşamı içerisine girmesiyle daha önce de sözü edildiği gibi yeni iş ve hizmet kolları ortaya çıkmış buna paralel olarak da bilgi sektörü oluşmuştur (Dura, 1990). Bu iş kolları ve bilgi sektörü, bilgi toplumunda yaygın olan bilgi bilincini yani bilgiye gereksinim duyma ve ona ulaşma isteğini ön plana çıkarmakta ve nitelikli bilgi kullanıcılarının yani bilgi toplumunun bilinçli tüketicilerinin bilgi gereksinimlerine etkin ve yeterli bir biçimde erişebilmesini sağlamaktadır. Bilgi gereksinimi de teknolojinin sağladığı tüm olanaklar çerçevesinde kütüphaneler başta olmak üzere çeşitli bilgi merkezlerinden sağlanmaktadır. Bu da bilgi profesyonelleri olarak nitelendirilen kütüphaneciler, arşivciler, enformasyon uzmanları vb. meslek gruplarının özlük hakları ve toplum içindeki yönlendirici konumlarını ön plana çıkarmaktadır.

İleri teknolojiler sayesinde kişi, yeteneği ve emeği ikame edebileceği gibi bu yolla da ucuz işgücü sağlayabilecek ve zekâ, verimlilik ve etkinlik yönünden de aşamalar kaydedecektir. Bu durumun radikal bir toplumsal değişimi beraberinde getirebileceği düşünülmektedir. Sosyal bilimciler, toplumda bireyin zamanını nasıl değerlendireceği kaygısının azalmasını beklemektedirler çünkü kişilere daha çok serbest zaman etkinlikleri sağlayacakları için yeni teknolojilerin yarattığı sanatsal ifadeler kültürel zenginliklerin de ekleneceği düşünülmektedir. Bu nedenle de sanayi toplumunun artık, bilgi toplumunun ortaya çıkışıyla beraber bir serbest zaman ve dinlence yoğun topluma dönüşmekte olduğu belirtilmektedir (Drucker, 1994).

Bilgi toplumuyla ortaya çıkan yeni meslekler ve sosyal tabakalar örgütlenerek yeni gelişen siyasi grupların siyasal mücadelesini ortaya çıkarmaktadır. Toplum içerisinde daha güçlü olma çabası yeni gelişen ve varlıklarını daha geniş kitlelere duyurmaya çalışan grupların politik mücadeleleri anlamına gelmektedir (Erkan, 1993). Politik alandaki etkinin ön plana çıktığı noktalar; bilgi toplumunun temel göstergelerinden biri olan herkesin bilgiye gereksinim duyduğu gerçeğinden hareketle bilgiye erişim ve bilgi edinme özgürlüklerinin gerçekleştirilmesi için gereken işlemlerin tamamlanması, idari ve ekonomik faaliyetlerin bilgi tabanlı bir yapıya kavuşturulmasını sağlamaktır (Alakuş, 1991).

Ekonomik, sosyal ve siyasi alandan sonra dönüşümün yaşandığı son alan, kültürel alandır. Gelişim ve dönüşüme neden olan teknoloji ve bilgi yoğun üretim teknikleri, ulusal ve kişisel gelişimi sağlamak amacıyla bilgi ile ilgili değerlerin yüceltilmesi ve bu yolla da bilginin toplumsal yapı içerisindeki kültürel değerinin kabul edilmesi hedeflenmektedir. Genel olarak, bilgi yoğun toplumlarda görülen değişiklikler, işgücü dağılımında endüstri alanından hizmet alanına doğru yönelme, bilgi kaynaklarına verilen değerin artması, bilgisayar ve bilgisayara dayalı iletişim teknolojilerin kullanılması şeklinde gerçekleşmektedir (Bozkurt, 1996).

Teknolojik yenilenme ile ortaya çıkan değişim süreçleri her toplumda, toplumun yapısal özelliklerine bağlı olarak farklı şekillerde ve sürelerde gerçekleşmektedir. Örneğin yeniliğe ve değişime açık toplumlarda teknolojik yeniliğin etkileri daha hızlı ve daha etkin bir biçimde görülebilir (Poloma, 1993).

Tüm bu bilgiler ışığında bilgi toplumunun özelliklerini Masuda'nın şu şekilde tanımladığını görmekteyiz:

- a) Enformasyon ağlarından ve veri bankalarından oluşan enformasyon hizmetleri altyapısı,
- b) Lider endüstrinin enformasyon endüstrisi olması.
- c) Siyasal sistemin yurttaşlarca özerk olarak işletilen katılımcı demokrasi olması,
- d) Toplumsal yapının çok merkezli ve birbirini tamamlayan gönüllü topluluklardan oluşması.
- e) İnsan değerlerinin materyal tüketimden, hedeflerin başarılmalarıyla tatmin olunan değerlere doğru değişmesi,
- f) Amacın, küresel enformasyon toplumunun kurulması olması (Geray,2002).

Tüm bu açıklamaların ışığında bilgi toplumu nedir sorusuna tekrar dönmek gerekirse şöyle bir tanımlama yapmak yerinde olacaktır: Bilgisayar ve bilgisayara dayalı olarak çalışan araçların kullanıldığı; bireysel ve kitle iletişiminin sınırlar ötesine geçtiği; temel ekonomik faaliyetlerin bilgi üzerine kurulduğu; üretici ve tüketicileri bir araya getiren hizmet türünün bilgi hizmetleri olarak şekillendiği; insan sermayesinin ön plan çıktığı; eğitimin süresizleştiği, her türlü bilgi kaynağının ve

bilgi merkezinin önem kazandığı; bilginin kontrolü ve sahipliği için uluslar üstü örgütlerin kurumlaştığı bir toplum biçimidir (Avcı, 1999).

Görüldüğü gibi bilgi toplumuyla beraber, toplum yeni bir dönüşüm içerisine girmiş bulunmaktadır. Bu dönüşüm sürecinde de bilgi giderek daha önemli bir güç haline gelmektedir. İletişim ve bilgi teknolojileriye tüm bu devrimlere aracılık etmektedir (Zülâl, 2003). İletişim teknolojisindeki gelişmeler yanında bilgisayar teknolojisinin de hızlı olarak gelişmesi bilginin paylaşılmasına, gelişmesine, işlenmesine ve saklanmasına olanak tanımaktadır. Webster'a göre (1996), makineleşme sanayi toplumu için ne kadar önemliyse bilgisayar teknolojisi de bilgi toplumu için o kadar önemlidir. Tarım ve sanayi toplumlarında mal ve hizmetlerin bir yerden bir yere hızla aktarılması için nasıl gelişmiş kara, hava ve deniz yollarına ihtiyaç varsa, bilgi toplumunda da bilimsel ve teknolojik bilgiler başta olmak üzere her tür bilginin kuruluşlar arasında hızla aktarılması için "bilgi otoyolları"na ihtiyaç vardır. 1990'lardan itibaren bilgisayar ağları üzerinden gerçekleştirilen bilgi akışının katlanarak büyüdüğü kolaylıkla gözlemlenebilir. İnternet, bilgisayar ve iletişim teknolojilerinin desteklemesiyle bilginin işlenmesinin yeni bir yolunun kurulmasını ve hızlı olarak gelişmesini sağlamıştır. Bu gelişim internet ile özellikle grafik, ses ve görüntüyü world wide web (www) üzerinden iletmek için yararlanılan bir kurguyu yaratmıştır. İnternetin sınırsız bilgiye erişimde yer ve zamandan bağımsız olması başta ticaret ve eğitim sektörleri olmak üzere pek çok alanda kısa bir süre içinde vazgeçilmez bir araç olmasını sağlamıştır (Öğüt, 2003).

Başka bir ifadeyle söylemek gerekirse, bilgi devriminin merkezinde bütün ağların kraliçesi olan ve hiçbir öznesi bulunmayan internet yer almaktadır (Slattery, 2007). Bu nedenle de bölümün devamında, internetin kısa tarihçesinden bahsedilecek ve Türkiye'de internet kullanımı hakkında istatistiksel bilgiler verilecektir.

II. I. II. Dünyayı Saran Ağ: İnternet

İnternetin kısa tarihçesine baktığımızda 1960'larda ABD Savunma Bakanlığı'nın nükleer saldırılara dayanabilecek bir bilgisayar ağının tasarlanmasıyla ilgili bir proje başlattığını görmekteyiz. Daha sonradan ARPANET (Advanced Research Projects Agency NETwork) adını alacak olan ağın bir bölümü zarar görse de, bilgi alternatif yollar kullanarak hedefine taşınacaktı. 1970'lerde ise ABD'deki bazı üniversitelerde ve şirketlerde bulunan süper-bilgisayarlar araştırma bilgilerini

paylaşabilmek için birbirine bağlanmıştır. 1980’lerde ABD’de NSFNET (National Science Foundation NETwork) adında yeni bir ağ kuruldu. Bu, ticari nitelikte olmayan bilgilerin değiş-tokuş edildiği bir ağıdır (Zülâl, 2003).

1993 yılında Avrupa Nükleer Araştırmalar Kurumu (CERN), “World Wide Web” adlı az bilinen bir yazılımı herkese açık hale getirdiğini duyurmuştur. Bu olay da tüm dünyada ağın geliştirilmesinin kapılarını açmıştır. Aradan geçen on yıl içinde ağ, çağdaş iletişimin en vazgeçilmez ögesi durumuna gelmiştir. Ancak, her şey bundan çok daha farklı da olabilirdi. Ağın yaratıcısı Tim Berners Lee’ye göre CERN’in ağın temellerini ve protokollerini üzerinde hak iddia etmeden ve engel koymadan herkesin erişimine açma kararı, ağın varlığı açısından hayati önemdeydi. Bu katkı olmaksızın ağın teknolojisine yapılan yatırımlar asla gerçekleşmezdi ve bugünkü ağı sahip olamazdık. Bu şekilde World Wide Web İnterneti bir akademik referans aracı olmaktan çıkıp, kullanımı neredeyse telefon kadar kolay olan bir bilgi kaynağını dönüştürmüştür (Zülâl, 2003).

İnternetin askeri alanda ortaya çıkmasının en önemli nedenlerinden birisi, bir başka ifadeyle internetin en önemli güzelliği, düşmanın bir darbede vurup yıkabileceği hiçbir merkezin, hiçbir komuta merkezinin olmamasıdır. Daha ziyade internet, hiçbir merkez olmadan birbiriyle konuşabilen binlerce insanı ve bağımsız bilgisayarları birbirine bağlayan gerçek bir ağıdır. Bugün büyük şirketler, bankalar ve mağazalardan, öğrenciler, ev kadınları, protesto grupları ve ironik olarak teröristlere kadar dört yüz milyondan fazla kullanıcı internete bağlanmaktadır. Yani internet aslında bir ‘insanlar ağı’dır (Catells’tan aktaran: Slattey, 2007).

Türkiye’de internet bağlantısı TR-NET (Türkiye İnternet Çalışma Grubu), TÜBİTAK ve ODTÜ’deki internet servisleri aracılığı ile sağlanmaktadır (<http://kurul.ubak.gov.tr>). Türkiye 1993 yılının Nisan ayından beri internete bağlıdır. Türkiye’deki ilk internet bağlantısı 1993 yılında ODTÜ tarafından gerçekleştirilmiştir. Ege üniversitesi ise 1994 yılında internet bağlantısını gerçekleştirmiştir.

TUR-Net’in devreye girmesinden sonra ise internet hizmeti vermek üzere birçok ISS (İnternet Servis Sağlayıcı) firma faaliyete geçmiştir. Daha önce sadece akademik kuruluşlar ve büyük şirketlerdeki kişilerin yararlanabildiği internet, ISS sayesinde herkes tarafından yararlanılabilir duruma getirilmiştir.

İnternet kullanımı hakkında Türkiye İstatistik Enstitüsü'nün (TÜİK) ve Devlet İstatistik Enstitüsü'nün (DİE) araştırmaları, Türkiye'de internet kullanımının azımsanamayacak düzeyde olduğunu ve her geçen yıl da hızla arttığını göstermektedir.

Devlet İstatistik Enstitüsü tarafından ilk defa 2004 yılının haziran ayında yapılan Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanımı Araştırması sonuçlarına göre; hanelerin % 7.02' si İnternete erişim imkânına sahiptir. Bu hanelerin % 83.53'ü İnternet erişimini kişisel bilgisayar üzerinden sağlamaktadır. Modem (normal telefon üzerinden bağlantı) en yaygın kullanılan İnternet bağlantı türüdür.

2004 yılı Nisan-Haziran dönemi itibariyle 16–74 yaş grubundaki hanehalkı bireylerin bilgisayar kullanım oranı % 16.80, İnternet kullanım oranı % 13.25' dir (DİE, 2004).

2005 yılı Haziran ayında yapılan Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanımı Araştırması sonuçlarına göre hanelerin % 8,66'sı İnternete erişim imkânına sahiptir.

Araştırma kapsamında, 16–74 yaş grubundaki hanehalkı bireylerinin 2005 yılı Nisan-Haziran döneminde bilgisayar ve İnternet kullanım oranları sırasıyla % 17, 65 ve % 13,93' tür. Bu oranlar sırasıyla kentsel yerleşim yerlerinde % 23,16 ve % 18,57 kırsal yerleşim yerlerinde ise % 8,28 ve % 6,05' tir (DİE, 2005).

Türkiye İstatistik Kurumu tarafından gerçekleştirilen 2007 yılı Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanımı Araştırması sonuçlarına göre; hanelerin % 18.94'ü İnternete erişim imkânına sahiptir. İnternete erişim imkânı olan hanelerin % 79.39'u evden İnternete bağlanabilen kişisel bilgisayara sahiptir. İnternet erişim imkânı olan hanelerde en yaygın kullanılan İnternet bağlantı türü % 78.03 ile geniş bant (ADSL vb.) bağlantıdır. 2007 yılı Nisan-Haziran döneminde İnternet kullanan hanehalkı bireylerinin % 90.54'ü bilgi arama ve on-line hizmetlerde, % 80.74'ü iletişim faaliyetlerinde, % 52.27'si eğitim faaliyetlerinde, % 26.18'i kamu kurum/kuruluşlarıyla iletişimde İnterneti kullanmıştır (TÜİK, 2007).

2008 yılı Nisan ayı içerisinde gerçekleştirilen Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması sonuçlarına göre hanelerin % 24,5'i internete erişim imkânına sahiptir. İnternete bağlanmayan hanelerin % 29,6'sı evden internete bağlanmama

nedeni olarak internet kullanımına ihtiyaç duymadıklarını belirtmişlerdir. ADSL % 82,1 ile Türkiye’de kullanılan en yaygın internet bağlantı türüdür.

2008 yılı Nisan ayı içerisinde gerçekleştirilen araştırma sonuçlarına göre 16–74 yaş grubundaki hanehalkı bireylerinin bilgisayar ve internet kullanım oranları sırasıyla % 38,1 ve % 35,8’dir. 2008 yılı Ocak-Mart döneminde internet kullanan hanehalkı bireylerinin % 76’sı gazete ya da dergi okuma, % 74’ü e-posta gönderme alma, % 69,7’si anlık ileti gönderme, % 65,2’si müzik indirme ya da dinleme için interneti kullanmıştır (TÜİK, 2008).

Görüldüğü gibi 2008 yılında Türkiye’de internete bağlı hanelerin oranı, % 24,5’tir. Her dört haneden birinin internete bağlı olduğu düşünülecek olursa, Türkiye’de internet olgusunun getireceği değişim ve dönüşümlerle karşılaşmak şaşırtıcı olmayacaktır. Buna ek olarak internet kafelerin yaygınlığı ve yaygın kullanımı da hesaba katıldığında Türkiye’de internet kullanımının resmi verilerin çok daha üstünde olduğu söylenebilir.

Türkiye’nin sanayileşme sürecine baktığımızda yarı saniyeleşmiş bir toplum olduğu, sanayileşmeyi ithal teknoloji ile bugünkü aşamasına ulaştırdığı ve bilişim teknolojilerini de ithal teknoloji olarak kullandığı söylenmektedir (Erkan, 1998). Ancak tüm bunların yanı sıra Türkiye, bilgi toplumunun temel taşları olan bilişim teknolojilerini kullanma oranı açısından, TÜİK ve DEİ’nin yaptığı araştırmalarda da görüldüğü gibi birçok Avrupa ülkesiyle yarışır durumdadır. Her ne kadar sanayileşmemiş bir toplumun teorik olarak bilgi toplumuna geçişinin imkânsızlığından bahsediliyor olsa da diğer taraftan da Abraham Maslow’a atfedilen ünlü bir söz, elinizde bir çekiç varsa, her şey gözünüze bir çiviymiş gibi görünmeye başlar demektedir. Sanayi toplumunun şartlarını tam anlamıysa sağlayamamış olan Türkiye’de bilgi toplumunun yapı taşı olan bilişim teknolojileri hatırı sayılır seviyede kullanılmaktadır yani Türkiye’deki birçok internet kullanıcısı Maslow’a göre aslında elinde bir çekiç tutmaktadır ve bu durumun hiç şüphesiz göz ardı edilemeyecek toplumsal sonuçları vardır ve olacaktır.

II. II. SÖYLENTİLER

Yirminci yüzyıl kapanırken aydınlanma geleneği ve modernitenin tartışmasız üstünlüğünün yerini risk toplumu, güven erozyonu ve kültürel otoritenin buharlaşmaya başladığı bir dönemin almış olduğu söylenebilir. U. Beck, risk toplumu

konusundaki çalışmalarında sıklıkla, toplumun, modernitenin ve sanayinin faydalı mal ve hizmetler ürettiği kadar zararlı maddeler de ürettiğini düşündüğünden bahsetmektedir. Ortaya çıkan bu güvensizlik ve risk algısındaki yoğun artıştan da, toplumun bu düşüncesinin sorumlu olduğu söylenmektedir.

Çevredeki birçok şeyi daha riskli görme eğilimi, bunun yanında kültürel otoritenin parçalanması olarak tanımlanan doktorlar, siyasiler ve diğer uzmanlara duyulan güvenin erozyona uğraması, günlük hayatta farklı korkuların hâkim olmaya başlamasıyla paralel bir gelişim süreci sergilemektedir.

Yaygın bir korku ve güvensizliğin hâkim olduğu böyle bir kültürel ortamda ise hemen her konuda söylentilerin ortaya çıkıp, hızlı bir biçimde yayılması kaçınılmaz süreçler olarak değerlendirilebilir. Ayrıca, bu söylentilerin toplumsal sonuçlarının olduğu da yadsınamaz bir gerçektir.

II. II. I. Söylentilere Bilimsel İlginin Doğması

Söylenti çok eski bir fenomendir. Roma mitolojisi, söylentinin canlı örneği olan Fama'yı (Halkın sesinin sembolü olan Fama, Yer'in kızıdır.) içermektedir. Virgil'in Aeneid şiiri söylentiye edebî bir güvenilirlik vermiştir: "Söylenti! Hangi kötülük onun yayılımından hızlı olabilir? Hareket halindeyken hızlı bir şekilde büyür ve büyük bir üstünlük kazanıp hâkimiyeti eline alır, tıpkı hızlı yayıldığı gibi..." (Williams, 1910, s. 225).

Diğer taraftan Kral IV. Henry'de Shakspeare, hangi davranışların söylenti uyandıracığını belirtmeye çalışmıştır: "Söylenti; kuşku, kıskançlıklar, tahminler tarafından üflenene bir düdüktür..." (Tripp, 1938, s. 831).

İlk Hristiyanlar ve Yahudiler gizli korkuları, önyargıları ve yanlış anlaşılımları besleyerek, zamanının güncel sorunlarıyla birleştirilmiş aldatıcı hikâyeleri düzenli olarak anlatmaktaydılar. Yani, toplumdaki anksiyete ve belirsizlikler, yüzyıllar boyunca süregelen modernleşme hareketine rağmen söylenti tarihinde yer alan genel motivasyonel zorlamaları içermektedir (Rasnow, 1980).

Bilimsel bir perspektiften bakıldığında, söylentiye bilimsel bir ilginin doğması yirminci yüzyılın bir ürünüdür ve sosyal bilim araştırmalarının büyük bölümünü kapsamaktadır. Sosyologlar, söylentiye toplumsal yapı içinde analiz ederken ve kolektif hareketi vurgularken genellikle, davranışsal psikoloji iletim süreçleri ve

hatırlamanın doğasını kavramsal bir bakış açısından araştırır. Antropologlar ve halk bilimciler toplumlar hakkında neyin ortaya çıktığına ve söylentinin dolaştığı kültürün gelenekleriyle söylentinin uyumluluğu arasındaki ilişkiye bakmışlardır. Tarihçiler, savaş ve ekonomik krizlerde söylentinin etkisine odaklanmışlardır. Gerçekten de söylenti araştırmalarının doğasında disiplinler arası olduğu gösterilmiştir (Pendleton, 1998).

Söylenti fenomenine ilgi birden çok bilimsel alanla ilgili olsa bile, sosyologlar ve sosyal psikologlar konuyla ilgili çalışan birincil kesim olmuştur (Rubin, 1986). Bu alandaki sosyolojik araştırmalar, II. Dünya Savaşı'ndan önceye dayanıyor olsa da, alanın kurucu nitelikteki araştırmalarının ABD tarafından yapıldığı söylenebilir (Delibaş, 2008). Allport ve Postman'a göre (1947) söylenti, 1942 ve 1943 yıllarında millî öneme sahip bir problem haline gelmiştir. Bu da söylentilere duyulan ilginin artmasına neden olmaktadır. Öyle ki bu dönemde Savaş Bilgi Ofisi'nden yüksek düzeyde bir görevli bu söylentilerle ilgili bir takım araştırmalar yapma ihtiyacını duymuştur.

Ayrıca ABD hükümeti, savaş sırasında ortaya çıkan ve hem birliklerin hem de halkın moralini bozucu nitelikte olan söylentiler karşısında tedbir alma ihtiyacı hissetmiş ve söylenti çalışmaların başlaması için sosyal bilim dallarından birçok uzmandan oluşan bir grubu çalışma yapması için görevlendirmiştir (Delibaş, 2008).

Savaş yıllarından sonra alana ilgi azalmış olsa da 1960'lı yıllardan itibaren konu yeniden gündeme gelmiş ve alanın empirik çalışmaları yeniden sosyal bilimlerde hız kazanmıştır (Delibaş, 2008).

Söylentinin bu kısa tarihçesinden sonra, söylentiyle birlikte kullanılan ve sıklıkla karıştırılan kavramların söylentilerden farkına ve onlarla olan benzerliklerine değinmek yerinde olacaktır.

II. II. II. Tanımlamalar ve Sınırlandırmalar

Günlük konuşma dilinde söylentiye yalan ya da çarpıtma için bir metafor rolü yüklenmesi, söylentinin bir sosyal alışkanlık olarak algılanması sorununa katkıda bulunmuştur. Efsaneler, mitler, dedikodular, muzip şakalar ve komplo teorileri gibi değişik şekillerle bazı ortak özellikler gösterse de söylentilerin ayırt edici önemli özellikleri bulunmaktadır. Söylentiler sosyal bilimlerde ve halk bilimlerinde bazı geçerli sebeplerden dolayı belirgin şekilde ele alınırlar. Söylentiler de haber işlevi

görür fakat kitlesel medya ya da resmi otoritenin himayesinin dışında yayılmasıyla ayırt edilirler. Bu yüzden söylentinin tanımında içeriğin yalan olmasını gerektirecek bir şey yoktur (Danovan, 2007).

Şehir efsaneleri, akla yatkın olarak söylentilerin bir türü olarak anlaşılmaktadır ancak söylentileri kapsayan uzun soluklu şehir efsaneleri, kendilerini çürütme girişimlerine direnç göstermelerinin yanı sıra en azından reenkarnasyonun bir bölümü (mekân, isim, tarih ve motiflerin değiştirilmesi) tarafından şekillenirler (Danovan, 2007).

Söylentiye objektif olarak sınamak için karşılaştırmalı girişimlerden birinde Alport ve Postman da söylentilerin efsanelere benzeyip benzemediğini araştırmıştır. Onlara göre efsaneler, kültürel gurura dayanan ve yüzyıllarca nesilden nesile aktarılan kahramanlık hikâyeleriyle, söylentiler genellikle kısa ömürlüdür. Fakat bunun yanında hem söylenti hem de efsaneler hatırlamanın, unutmanın, hayal gücünün ve mantığa bürümenin belirli öğelerine sahiptir (Allport ve Postman, 1947).

Danovan'a göre (2007) söylentiler, muzip şakalardan da ayırt edilmelidir. Muziplikler kasıtlı olarak yapılabilir ya da yayılabilirken söylentiler genellikle söylentiye yayanların içtenliği ile karmaşılaştırılır. Bazı söylentiler yalan olarak ortaya çıkabilirler. Bu da aldatma amacıyla bilinçli olarak yanlış bilginin aktarılmasıdır. Ancak, bu alandaki araştırmaların çoğu, bu söylentiye yayanların bunu içtenlikle yaptıklarını gözlemlemiştir çünkü söylentiye yayanlar doğruyu söylediklerine inanırlar.

Söylenti, dedikoduyla da eşanlamlı değildir; dedikodu ayrıntılı ve kişisel tarzdadır (Desbureau and Mody-Desbureau, 1985). Üstelik “kişilerarası olarak meydana gelir ve ortaya çıktığı ilişkisel bağlamdan ayrı düşünülemez” (Rasnow ve Georgoudi, 1985). Söylenti, toplum için önemli olan konularla ilgiliyken ve genellikle geniş örgütsel iletişim sistemlerine bağlıyken; dedikodu bilgisi, lüzumsuz ve eğlencelidir. Peterson ve Gist (1951), söylenti için “kişiden kişiye geçen olayların doğrulanmamış bir açıklaması ya da anlamlandırmasıdır ve halkla ilişkili bir konu ya da meseleyle ilgilidir” demektedir. Tam tersi olarak dedikodu, diğer insanlarla ilgili gözlemler ve fikir ya da özelliklerin anlatımından ibarettir. Sıklıkla, hakkında konuşulan insanların yaşadıklarını hak etmedikleri söylenen şanssızlık ya da başarılarına odaklanmaktadır.

Benzer şekilde Danovan da (2007) dedikoduların yerel ya da aralıklı olma eğilimde olduklarını söylemektedir. Başka bir ifadeyle söylemek gerekirse ona göre de dedikodular söylentilerden farklıdır çünkü ömürleri çok uzun değildir. Fakat buna rağmen bazı ünlüleri kapsayan dedikodular uzun vadede söylenti haline dönüşebilirler.

Benzer şekilde mit kelimesi de halk bilimciler tarafından oldukça farklı şekillerde kullanılır. Benetten ve Smith'den (1984) aktaran Danovan (2007), halkbilimcilerin mitleri, genellikle bilinçli mecazi anlatım olarak görülen açıklayıcı öykülerle ilişkilendirdiklerini ancak yine gündelik dilde mitlerin gerçek dışılıkla ilişkilendirildiklerini ifade etmektedir.

Görüldüğü gibi söylenti kavramı sıklıkla kendisine benzediği düşünülen kavramlarla karıştırılsa da ve ya onların yerine kullanılsa da aslında dedikodu, şehir efsanesi ya da mit gibi kavramlardan ayrılmaktadır. Söylentinin ne olmadığını açıkladıktan sonra söylenti kavramına sosyal bilim araştırmacılarının getirdiği farklı yaklaşımlara bakmak uygun olacaktır. İlerleyen sayfalarda çeşitli düşünürlerin söylentiye nasıl tanımladığı ve nasıl yorumladığı konularına yer verilecektir.

II. II. III. Söylentiye Farklı Yaklaşımlar

II. II. III. I. Söylenti Çalışmalarının Kurucuları

Söylentinin tanımı konusunda bir fikir birliğine varılmamıştır. Kimi araştırmacılar söylentileri yanlış haberler olarak nitelerken kimileri de söylentiye resmi kanallarca doğrulanmamış haberler olarak değerlendirerek söylentilerin toplumsal fonksiyonlarından bahsetmektedir.

Örneğin bu alanın kurucusu olan Allport ve Postman'a göre (1947) söylenti, resmi ya da inanılan bir kaynak tarafından onaylanmayan bilginin iletimini anlatmaktadır. Daha özel olarak, o "sunulan kanıtların güvenlik standardı olmaksızın genellikle sözel olarak kişiden kişiye geçen bir teklif ya da inançtır." Allport ve Postman'a göre (1947) söylentiler, haberlerin kıt olduğu koşullarda çoğalmaktadır. Fakat bunun yanında onlara göre haberin en bol olduğu durumda söylentinin de aşırı yayılacağını ispat etmek zor olmayacaktır. Bu konuyla ilgili olarak Allport ve Postman şu örnekleri vermektedir:

“Pearl Harbor felaketiyle ilgili resmî bir raporda yayınlanana kadar, Pearl Harbor’da ümitsiz kayıplarımızla ilgili sadece birkaç söylenti vardı. 1944 yazındaki suikast girişimini gazetelerin söylemesinden önce Hitler’in öldüğü yolunda bazı söylentiler olduğu halde, gazetelerin Hitler’e suikast yapıldığını söylemesinden sonra söylentiler daha da arttı. 1945’in Nisan sonu ve Mayıs başında barış söylentilerinin yoğunlaşması, zor durumdaki Almanya’nın yaklaşan yıkılışının açık tartışmalarıyla aynı zamana denk geldi. Benzer şekilde bir söylenti seli, V-J Günü’nün son saatlerinde ülkeye yayılmıştı. Savaşın sonunun geldiğiyle ilgili zamansız hikâyeler, resmi olarak yalanlanabilmesinden daha hızlı yayılmaktaydı. Söylenti tarihinde garip olaylardan birisi, 16 Nisan 1945’te Başkan Roosevelt’in ani ölüm haberlerinin yayılışından birkaç saat sonrasında, General Marshall, Bing Crosby, ve Mayor La Guardia da dâhil olmak üzere önemli kişilerin öldüğüyle ilgili söylentilerin yayılmasıydı. Eğer kamusal olaylar haber niteliği taşımıyorsa, söylenti üretmeleri mümkün değildir ve daha önemlisi bazı durumlar altında, eğer medya gerçek haberlere yer verirse, bu haberler o derece bozulma ve söylentiye maruz kalacaktır.” (Allport ve Postman, 1947).

Görüldüğü gibi Allport ve Postman’a göre söylentiler, haberlerin kıt olması durumunda olduğu kadar haberlerin bol olması durumunda da ortaya çıkmakta ve inanılmaz bir hızla yayılmaktadır. Söylentinin bu yönünü açıklamak isteyen Allport ve Postman, konuyla ilgili bir formül geliştirmiştir. Allport ve Postman’ın formüllerinde temel aldıkları iki kavram önem ve belirsizliktir:

$$\text{Söylenti} = \text{Önem} \times \text{Belirsizlik}$$

Yazarlar bu formülün anlamını şu şekilde açıklamaktadırlar: Dolaşımdaki söylenti miktarı, bireylerin söz konusu olaya/konuya vermiş oldukları önemin söz konusu sorun hakkındaki delillerin belirsizliğine çarpımına bağlı olarak değişecektir. Önem ve belirsizliğin arasındaki ilişki toplam değil çarpım şeklindedir, yani eğer önem ya da belirsizlikten biri sıfır olursa, *hiç* söylenti yoktur (Allport ve Postman, 1947). Yani yazarlara göre Amerikalı bir vatandaşın Hindistan pazarındaki deve fiyatlarıyla ilgili bir söylenti yayması mümkün değildir. Çünkü bu bilgi onun için önemsiz bir bilgidir. Aynı şekilde ordunun yüksek kademesindeki subaylar söylenti

karşısında düşük rütbeli askerlere göre daha az etkilendiler, bunun nedeni olayların onlar için daha az önemli olması değil, bir kural olarak, onların planlar ve stratejileri daha iyi bilmesidir. Başka bir ifadeyle söylemek gerekirse belirsizliğin olmadığı yerde, söylenti de olamaz (Pendleton, 1998).

Allport ve Postman'a göre (1947), onu duyan ve yayan bireyler için konunun önemi olmaksızın söylenti yayılmayacaktır ve bu nedenle de söylentide *güdüsel (motivasyonel) faktöre* dikkat çekmek gerekmektedir. Herhangi bir insan ihtiyacı, söylenti için motivasyon gücü sağlayabilir. Cinsel ilgi dedikodu ve skandalın çoğundan sorumludur; anksiyete sıklıkla duyduğumuz ürkütücü ve endişe verici hikâyelerin arkasındaki güçtür; boş hayallerle ilgili söylentilerin altında umutlar ve arzular yatmaktadır; nefret, suçlayıcı hikâye ve itirafları beslemektedir (Allport ve Postman, 1947; Pendleton, 1998).

Yazarlara göre söylentinin işe yaradığı karmaşık amaçları burada belirtmek önemlidir. Örneğin, birinin nefret ettiği bir şeyi diğerinin yapmasına göz yummak durumunda saldırganlık söylentileri temel duygusal kışkırtılma duygusunu *hafifletmektedir*. Bu durum aynı zamanda, kişiye, durum karşısında yapığı şeyi *haklı çıkartmak* ve kendisine ve diğerlerine neden böyle hissettiğini *açıklamak* fırsatı da sunmaktadır. Bundan dolayı da söylentiler rahatlatırken, aynı zamanda davranışı mantığa da bürümektedir (Allport ve Postman, 1947).

Tüm bunların yanında merak söylentileri de sonuç vermektedir çünkü şaşırtıcı bir duruma makul bir sebep bulmanın kendisi bir motivasyon kaynağıdır. Örneğin küçük bir kasabada bilinmeyen bir işle uğraşan ve oraya yerleşen bir yabancı, meraklı zihinlere kasabaya neden geldiğini anlaması için oluşturulmuş efsaneleri de beraberinde getirecektir. Bir şehirdeki tuhaf görünen bir kazı çalışması, kazının amacı hakkında eğlendirici açıklamalara ilham kaynağı olacaktır (Allport ve Postman, 1947).

Allport ve Postman söylentilerin temel seyrine baktıklarında üç unsurun belirgin olarak karşılına çıktığını görmüşlerdir. Bunlar, düzeltme (derecelendirme), kuvvetlendirme ve asimile etmedir (Allport ve Postman, 1947).

Allport ve Postman'a göre (1947) dolaşımdaki bir söylenti, daha kısa olma, daha az ve öz olma ve kolayca anlaşılıp anlatılma eğilimindedir. Takip eden versiyonlarda giderek daha fazla orijinal detay düzeltilmekte, daha az kelime kullanılmakta ve daha az öğeden bahsedilmektedir. Detayların düzenlenmesi devam

ettikçe, kalan detaylar da zorunlu olarak kuvvetlendirilir. Neden bazı bilgilerin bu şekilde kaybolduğu sorusunun yanıtı alışkanlıklar, ilgiler ve dinleyicilerin zihnindeki duygular tarafından söylenti üzerine tatbik edilen cazibeli güçlerle ilgili asimilasyon sürecinde bulunabilir.

Allport ve Postman'ın söylenti araştırmalarının kurucusu olmaları sebebiyle kendilerinden sonra gelen söylenti, dedikodu ve şehir efsanesi araştırmalarında vazgeçilemez öncüler olarak değerlendirilmiş ve bu tür çalışmaların önemli referans araştırmacıları olmuşlardır. Tüm bu özelliklerine rağmen Allport ve Postman ağırlıklı olarak psikolojik temelde yaklaşıyor olmalarından dolayı geliştirmiş oldukları teorik yaklaşım birçok araştırmacı tarafından eleştirilmiştir (Knopf 1975).

Onların araştırmalarını izleyen yıllarda birçok araştırmacı onların bulgularını desteklemeye ya da reddetmeye çalışmıştır. Örneğin T. M. Higham İngilizce konuşan büyük bir grupta Allport ve Postman'ın araştırmaların devamı sayılacak geniş çaplı araştırmalar yapmış ve aynı bulgulara ulaşmıştır. Diğer bazı araştırmacılar ise tam tersini yaparak onların izlemiş oldukları metodolojiyi ve özellikle de laboratuvar koşullarında yapay olarak yaratılmış araştırma koşullarını eleştirmişlerdir. Özellikle onlar laboratuvarın yapay koşullarında mesaj verenle mesajı alan arasındaki ilişkiyle gerçek söylentinin topluluğun doğal koşullarında kendiliğinden spontane bir biçimde akması arasında önemli farklılıklar olduğunu ileri sürmüşlerdir (Knopf, 1975).

Söylenti araştırmalarının tarihsel gelişimi içerisinde Knapp, R. H (1944) A Psychology of Rumor (Söylentinin bir Psikolojisi) isimli çalışmasıyla önemli bir yer tutmaktadır. Knapp söylentiye gündemdeki bir konu hakkında insanları inandırmak üzere öne sürülmüş, yayılmış fakat herhangi bir resmi kanal tarafından onaylanmamış bir hipotez olarak tanımlamaktadır. Knapp'a göre onu mitolojiden, söylencelerden ve güncel şakalardan ayıran şey söylentinin güncel olmasıdır. 'Nasıl ki fıkralar kahkahayı elde etmeyi amaçlıyorsa, söylentiler de inanırılık dilenmektedir.' (1944: 22). Knapp, söylentileri grup içerisinde ortaklaşa olarak değerlendirilen ve adeta o grubun ruh haline bir ayna tutan sosyo-psikolojik olgular olarak değerlendirme eğilimindedir.

Knapp söylentilerin üç temel karakteristiğinden bahsetmektedir. Öncelikle, söylentiler çoğunlukla ağızdan ağza yayılan farklı ve karakteristik bir yayılma karakterine sahiptirler. İlkel bir araç vasıtasıyla yayılmalarından dolayı söylentiler

formal yayılma karakteristiğine sahip olan yayılmalara kıyasla kesin olmayan bir yapıdadır ve çarpıtmalara daha fazla maruz kalırlar (1944).

Söylentilerin ikinci karakteristiği, onların bilgi sağlamalarıdır. Knapp bir söylentinin daima bir kişi, olay ya da durum hakkında olduğunu söylemektedir ve son olarak söylentilerin tatmin edici olduğunu belirtmektedir. Başka bir ifadeyle mitoloji, folklor ve fıkraların bir tür ruhsal yüceltme sağlaması gibi söylentiler de yayıldıkları toplulukta çeşitli ruhsal ihtiyaçları karşılayıp yüceltmektedirler. Söylentiler hayallerin ve fantezilerin bireyin ruhsal ihtiyaçlarını karşılamasına benzer biçimde içerisine yayıldıkları topluluğun ruhsal ihtiyacını yüceltip dışa vururlar. Knapp (1944), bunu vurgulamak için de söylentilerin bu özelliklerini ‘dışavurumcu’ karakteristik olarak adlandırmaktadır.

Görüldüğü gibi Knapp da söylentilerin üç karakteristiğinden bahsetmektedir. Knapp’ın yapmış olduğu bir diğer sınıflamaysa, söylentileri görmüş oldukları işlevlere dayanmaktadır. Knapp (1944), Massachusetts Halk Güvenliği Komitesi tarafından biriktirilen 1942 yılına ait ve hemen hemen tüm düşmanlık, dilek ya da korku ifadelerini içeren 1000 savaş zamanı söylentisini sistematize etmeye girişti (Pendleton, 1998). Ona göre söylentiler toplumda gördükleri işlevlere bakılarak üç grupta toplamaktadır. Bunlardan ilki gerçek olmayacak istek söylentileridir. Bu tür söylentiler yayıldıkları grup içerisinde birtakım arzuları, umutları ve istemleri dile getirmektedirler. Bunlar popüler bir dille ‘iyimser düşünme’ olarak da adlandırılabilir (Knapp,1944).

Söylentilerin ikinci türü olan ise korku söylentileri, dilek söylentilerinin tam tersi işlevi görürler. Dilek söylentilerinin topluluk içerisinde bu yöndeki duyguları yansıtmaması gibi korku söylentileri de korkular ve anksiyetelerden ortaya çıkmaktadırlar (Knapp, 1944).

Knapp’ın bölücü-saldırganlık söylentileri olarak adlandırdığı üçüncü grup söylentiler, grupları bölüp dağıtmak amacıyla ortaya çıkmaktadırlar. Bu tür söylentiler sıklıkla aynı grup arasında ortaya çıkar ve birliği, bağlılığı tehlikeye sokar. Bunların temel motifleri saldırganlık ve nefrettir. Bölücü-saldırganlık söylentileri topluluklar içerisinde bazı gruplara özellikle de bazı azınlık gruplara karşı yöneltilmişlerdir (Knapp,1944).

Pendleton'a göre, (1998) Knapp'ın analizlerini sosyal psikolojik yaklaşım içerisinde sınıflandırabiliriz. O, söylentilerin ortaya çıkıp yayılmasında birey temelli bir açıklama getirmemekle birlikte grup/topluluk bazında bir açıklama modeli geliştirmiştir. Kapferer'e göre (1992) Allport ve Postman gibi Knapp da söylentilerin psikodinamiklerini ön plana çıkartmış ve söylentilerin sosyal dinamiklerine yeterince yer vermemiştir.

Sonuç olarak, Knapp, söylentilerin dünyanın anlamlı bir şekilde yorumlanması dürtüsünden ve birtakım insani motivasyonlarımızın yüceltilip dillendirmesinden dolayı ortaya çıkıp yayıldığını ileri sürmektedir. Knapp (1944) psikodinamik olarak söylentilerin, “dünyayı anlamlı bir şekilde yorumlama ve aynı zamanda insanları memnun etme ya da insan motiflerini ifade etme dürtüsü”nden ortaya çıktığına inanmaktadır (akt: Pendleton, 1998).

Söylenti çalışmalarının öncülerinden olan Warren A. Peterson ve Noel P. Gist (1951) ise genel anlamıyla söylenti, kamuyu ilgilendiren bir olayı, olgu ya da durumu ve kişiden kişiye dolaşan bir olayın doğrulanmamış bir açıklamasını referans gösterdiğini söylemektedir. Peterson ve Gist (1951), söylenti için “kişiden kişiye geçen olayların doğrulanmamış bir açıklaması ya da anlamlandırmasıdır ve halkla ilişkili bir konu ya da meseleyle ilgilidir” demektedir (s. 159).

Onlara göre söylentinin birden fazla tipinden söz etmek mümkündür. Peterson ve Gist söylentileri geçmişle ilgili olanlar, gelecekle ilgili olanlar, kendiliğinden (spontane) gelişen söylentiler, istenerek ve planlı (sistemik) bir şekilde ilerleyen söylentiler olmak üzere sınıflandırmaktadır. Peterson ve Gist böylesine geniş bir söylenti sınıflamasına gitmesine rağmen, daha çok kendiliğinden gelişen söylentiler üzerinde durmaktalar. Onlara göre söylentiler, kolektif bir çabanın ürünüdür ve problemleri bir durumu çözmek için kullanılırlar. Onlar özellikle resmi (otoriteler) kaynaklar yetersiz olduğunda ya da bu kaynaklara erişimin olmadığında ortaya çıkarlar (Kapferer, 1992).

Söylentiler, iletişim kanalları yoluyla ortaya çıkıp yayılmaktadırlar ve bu iletişim kanalları zamanla kurumsallaşırlar (Peterson ve Gist, 1951). Peterson ve Gist örnek olay olarak kendilerinin yaşadıkları küçük bir kasabada on beş yaşındaki bir kız çocuğuna tecavüz edilerek öldürülmesi söylentisini ele alıp incelemişlerdir. Bu çalışmada onlar Allport ve Postman'ın bazı varsayımlarını test etmek istemişlerdir.

Sonuç olarak Peterson ve Gist, Allport ve Postman gibi bu alanın kurucularının görüşlerine karşı çıkarak söylentilerin kolektif bir boyutunun olduğunu vurgulamışlardır. Onlara göre söylentiler, resmi açıklamaların yetersiz kaldığı durumlarda daha da önemlisi belirsizlik durumlarında o durum hakkında kolektif bir anlam geliştirme ve sorun çözme aracı olarak kullanılmaktadır (Shibutani, 1966).

II. II. III. II. Söylenti Çalışmalarının Çağdaş Temsilcileri

Söylenti çalışmalarının son dönemlerindeki en önemli isimler Shibutani, Rasnow ve Kapferer olarak sıralanmaktadır. Özellikle 1966 yılından itibaren Shibutani'nin araştırmalarıyla söylenti çalışmaları sosyolojik bir yön kazanmıştır.

Söylenti araştırmaları sosyolog Shibutani'nin 1966 yılında yayımlanan kitabıyla yepyeni bir boyut kazanmıştır. O söylentileri bilişsel ve iletişimsel unsurlardan meydana gelmiş ortaklaşa yapılan bir aktarım olarak tanımlamaktaydı. Ona göre söylentiler insanın diğerleriyle birlikte karşı karşıya kaldığı bir belirsizlik durumunda o grubun entelektüel kaynaklarını ve birikimini birleştirerek bu olaya/duruma bir anlam verme çabası olarak ortaya çıkmaktadır (1966). Ünlü çalışması olan *Improvised News (Uydurma Haberler)* adlı kitabında Shibutani, kendi dönemine kadar gelmiş olan söylenti çalışmalarını ve yaklaşımlarını dört grupta toplamıştır. Bunlar seri iletim sırasında bozulma, kolektif aktarım olarak söylenti, iletişimin sosyal olarak kontrolü ve söylentiye durumsal yaklaşımlar olarak adlandırılmışlardır (Pendleton, 1998).

Shibutani, yukarıda adı geçen kitabında öncelikle kendisinden önce yapılmış söylenti araştırmalarını ve söylenti konusuna söz konusu yaklaşımları değerlendirip eleştirerek başlamıştır. Shibutani'nin öncelikli olarak irdelediği konu, söylentinin ne olduğu ve karakteristiği konusuyla da yakından ilgili olan söylentinin doğruluğu ve yanlışlığı problemidir.

Ona göre (1966) söylenti hakkında yaygın kanılardan birisi onun genel olarak hatalı bir enformasyon olmasıdır. Başka bir ifadeyle söylemek gerekirse söylenti, alışılmış olarak, yanlış bir rapor ya da en azından doğrulanmamış ve büyük ihtimalle de hatalı enformasyon olarak görülmektedir. Doğrulanmamış bir rapor gerçeğe dönüştüğünde hiç kimse onun sıradan bir kaynak olduğunu fark edemez. Buna karşın sonradan gerçekleşen bir olay bir raporun temelsiz olduğunu ortaya koyduğunda, haber “sadece bir söylenti” olarak değerlendirilir. Soruna eğilimli olan bu tarz

raporları “söylenti” olarak etiketlemek de alışıl gelmiş bir durumdur. Bu nedenle, İkinci Dünya Savaşı’nın sonlarına doğru birçok şüpheli Amerikan kitle iletişim araçlarından haberi duyana kadar, Başkan Roosevelt’in ölümüyle “başka bir söylenti daha” diyerek dalga geçmiştir. Shibutani’ye göre (1966) savaş yıllarında bu konuya popüler ve bilimsel ilgi, iletişimde hatasızlık konusunda fazlaca titiz insanlardan doğmuştur ve “söylenti” de yanlışlığı belirtmek için kullanılan kelimelerden birisi olmuştur.

Ona göre söylentinin doğruluğu ve yanlışlığı hakkındaki daha ileri bir inanç, onun ağızdan ağza yayılan bir mesaj olduğundan kaynaklanmaktadır. Gerçekten de ağızdan ağza yapılan haber iletimi genellikle söylentinin tanımlayıcı karakteristiği sayılmaktadır. Yazılı haberlerin aksine, sadece birkaç kişi karmaşık bir mesajı kelimesi kelimesine hatırlayabildiğinden sözlü iletimde değişimler kaçınılmaz olacaktır. Söylentinin, kulaktan kulağa aktarımı sırasındaki bozulmalar nedeniyle yanlış hale geldiğine inanılmaktadır ve genellikle bunun da söylentinin gerekli bir özelliği olduğu düşünülmektedir (Shibutani, 1966). Shibutani bu yaklaşımın en önde gelen temsilcilerinin Allport ve Postman’ın (1947) çalışmaları olduğunu söylemekte ve yaptıkları testlerle kulaktan kulağa iletimin nadiren doğru olduğunu, birçok insanın diğerinden duyduğunu kelimesi kelimesine iletmekte yeteneksiz olduğunu; algının, kavrayanın referans çerçevesine dayandığını belirtmişlerdir. Bunlar Allport ve Postman’a göre, ispatlanmış olgulardır ve insan algısı ve hafızasının limitleri terimiyle açıklanmışlardır (Allport ve Postman, 1947’den aktaran: Shibutani, 1966).

Bir diğer literatür, bozulma problemiyle de ilgilenen psikanalistler tarafından geliştirilen söylentinin popüler bağlamına dayanmaktadır. Bir söylentiye tekrar eden bir insan sadece söylediği şeyi ilettiğini iddia edebileceğinden, söylediklerinin sorumluluğunu hissetmeksizin konuşabilir. Bu, Freud’un rüyalar ve şakaları açıklamak için kullandığı yöntemle benzer olarak, bastırılmış duyguları terk etmekte başka bir açılım sunmaktadır. Shibutani psikanalistçiler tarafından kullanılan yöntemin deneylerden çok klinik olduğunu ve ilgi odağının zincirdeki birey bağlantısına dayandığını söylemektedir. Birçok araştırmacı da bu geleneği izlemiştir (Shibutani, 1966).

Shibutani, bu yaklaşımı incelerken sayısız değerli olgunun bu araştırmalar sonucunda ortaya çıkartılmış olduğunu söyler. Ancak yine de bu yaklaşım bazı zorlukları olduğunu ileri sürer. Bu zorluklardan birisi, seri iletim çalışmalarının,

normal iletimin zorunlu olarak doğru olacağı varsayımına dayanıyor olasıdır çünkü sıklıkla kullanılan “bozulma” terimi normal standartlardan ölçülebilir olan sapmaların varlığına işaret etmektedir. Ona göre anlatımdaki hatasızlık problemi önemlidir fakat bu resmi karar tarafından belirlenemez yani her ne olursa olsun araştırmacıların doğruyu oluşturacağına inanmak problemli bir davranış olacaktır (Shibutani, 1966).

Shibutani, normal ve sağlıklı insanların sadece doğrulanmış veriler temelinde mi hareket ettiği sorusuyla ilgilenmiştir ve bu iddiayı saçma bulmuştur çünkü ona göre her gün her insan doğrulanmamış haberlere göre hareket etmek zorundadır. Shibutani’ye göre (1966) bir yargıya inanmak onun yayınlanmasını beklemez, insanlar, onlardan şüphe duymak ya da onlara inanmamak için özel bir nedenleri yoksa duydukları şeyin doğruluğuna bilinçaltında inanırlar. Başka bir ifadeyle söylemek gerekirse insanlara şu anda ne mantıklı görünüyorsa, o kabul edilir.

Shibutani son tahlilde, herhangi bir raporun doğruluğu sonradan gelen faydayla keşfedilebilir bir şeydir demektedir. Bu nedenle de doğruluk ve *güvenilirlik* arasındaki farkı ayırt etmenin gerekliliğini vurgulamaktadır. Ona göre doğruluk ve yanlışlık, haberlere bağlıdır, inanç ve şüpheyse bir kişinin yargısına bağlıdır. Kişiler, gerçekliği ispat edilmek zorunda olmayan inançları temelinde hareket etmektedirler (Shibutani, 1966).

Shibutani (1966), bu yaklaşımda kullanılan teorik modeli, aktarılan raporları temel inceleme birimi olarak ele alan mekanik bir model olduğunu söyleyerek eleştirir. Seri iletim modelini araştıranlar, sosyal etkileşimin ürünü ile onun şekil kazandığı süreç arasında farkında olmadan bir ayırım yapmaktadırlar. Bunun nedeni belki de söylentinin bir fiil olmayıp isim olmasından kaynaklanıyor olabilir ve bu nedenle de onun ayrı bir varlık alanı olduğuna inanılmaktadır. Dolayısıyla söylentiler, İnsandan insana geçen – tuğla gibi – bir şey olarak muamele görmektedir Bu bakış açısından hareketle insanın söylediği ya da aktardığı her şey söylenti olarak nitelendirilebilir çünkü sözlü anlatımda hatırlama kapasitesi çok değişken olabilmektedir (Shibutani, 1966).

Shibutani çoğu psikolog ve psikiyatristin söylentiyi bireysel temelli ele aldıklarını söylemektedir. Bu araştırmacılara göre söylentilerin yayılmasına karışmış bireyler adeta bağımsız birimler olarak hareket eden ve ayrı dünyalarda yaşayan varlıklarmış gibi algılanmaktadır. Oysa Shibutani’ye göre (1966) söylenti, bireyden bireye aktarımında farklı bireylerin yer almaları zorunluluğundan dolayı sosyal bir

olgu olarak değerlendirilmelidir. Çünkü bu aktarım sürecinde yer alan bireylerin birlikte hareket ettikleri, birçok yönden iç içe girmiş, karmaşık sosyal ilişki ağlarının varlığı yadsınamaz bir gerçektir (Shibutani, 1966).

Shibutani ayrıca birçok araştırmacının söylentiye, belli durumlarda her insandan yapması beklenen bir şey olarak değil patolojik bir durum gözüyle baktığından bahsetmektedir. Eğer bir şey patolojikse, o halde onun normalden saptığı durumları özel olarak açıklamak gerekmektedir. Araştırmacılar, söylenti iletişiminin tekrarlanan yapılarını araştırmak yerine, içeriğin bozulması, hata verenlerin kişisel kusurları, “söylenti tüccarları”nın nevrotik özellikleri ve normal, muhtemelen hatasız iletişimin engellerini yok etme yollarıyla meşgul olmuşlardır.

Shibutani’ye göre (1966) söylenti çalışmalarına farklı bir yaklaşım, tarihçi ve sosyologların bir kısmının yazılarında bulunabilir. Onlar söylentiye, birbiriyle alakalı kişilerin sıra dışı bir durumla karşı karşıya kaldıklarında, kendilerine doğru bir yol bulamak için kaynaklarını bir araya getirmesiyle gelişen bir konuşma örüntüsü olarak görmüşlerdir. Söylentiye, insan kalabalıklarının işbirliğinde organizasyonunu ve yönünü bulan kolektif bir girişim olarak tasavvur etmektedirler. Emin olmak için, sadece bireyler ve onların hareketlerine bakılmaktadır fakat bireyler bağımsız varlıklar olarak değil, daha büyük bir bütünün parçaları olarak hareket etmektedirler. Onlar, söylentinin bazen hatalı bir bilgi olduğunu yadsımamaktadır fakat onlar ilgilerini gerçek dışılıktan çok diğerleri üzerine odaklamaktadırlar. Shibutani bu yaklaşımı kolektif bir iletim olarak söylentiler şeklinde tanımlamaktadır.

Shibutani, söylentiye bir işbirliği süreci olarak ele almaktadır ve bunu yansıtabilmek için II. Dünya Savaşı boyunca, A.B.D’li askerlere eğitim veren bir kampta çıkan çeşitli söylentileri analize tabi tutmaktadır. Shibutani’nin incelediği bu kampta 17 haftalık bir eğitim verilmekteydi ve 15. haftadan sonra askerler 2 haftalığına eve izne gönderilmekteydi. Ardından askerler, deniz aşırı birliklerine katılmak üzere yola koyulmaktaydı.

Askerler arasında, almış oldukları 15 haftalık eğitimin yetersiz olduğu şüphesi hızla yayılmaya başlamıştır çünkü savaş yıllardır sürmekteydi ve düşman askerleri yıllardır savaşın içinde daha iyi eğitim almış olmalıydılar. Bu durum söz konusu kampta eğitimin süresi başta olmak üzere eğitim programı ve görevlendirmeler konusunda onlarca söylentinin ortaya çıkıp yayılmasına sebep olmuştur (Shibutani, 1966).

Shibutani bu olayı inceledikten sonra, söylentinin her biri farklı bir katkı sağlayan katılımcılar arasındaki iş bölümünü içeren kolektif bir iletim olduğunu daha açık bir biçimde ortaya koymuştur. Ona göre (1966) söylenti, sadece birey olan kişilerin konuşmasında var olmaktadır ve her söylentinin bir hikâyesi vardır fakat bu hikâye onunla ilgili her katılımcı bireyin biyografisine bakılarak bulunamaz. Bir katılımcının davranışıyla başlamış hareket çizgisi diğerlerinin davranışlarında devam eder ve sonuçta yine diğerlerinin davranışında tamamlanır. Katılımcılar birbirlerine bağlıdır; hiçbir katılımcı tam olarak yalnız başına hareket edemez. O halde söylenti, yayılan bireysel bir yaratı değil, birçok kişinin işbirliğiyle ortaya çıkan kolektif bir oluşumdur (Shibutani, 1966).

Shibutani'ye göre söylentinin karakterize edilmesindeki uygun yollardan bir diğeri davranışsal yaklaşımdır. Shibutani, iletişimin sosyal kontrolü olarak adlandırdığı bu yaklaşımı değerlendirmek için öncelikle bir söylentiye inşa etmeye katıldıklarında, insanların yaptığı nedir sorunu sormaktadır. Söylentinin, iletişimin sosyal kontrolü olarak nasıl anlaşılabilirliğini göstermek için Shibutani, toplumda düzenlenen iletişimin tarzını, dil ve diğer iletişim biçimlerini sorgulamak gereği duymuştur.

Teorik olarak her insan her insanla konuşabilir fakat aslında özgür bir konuşma için pek çok engel söz konusudur. Her topluluğun, kurulmuş sosyal sistemin ayrılmaz parçaları olan iletişim kanalları vardır. Ancak iletişim kanalları, yalnızca iletişim noktası olmaktan daha fazlasıdır; kimin kiminle ne hakkında, hangi şartlar altında, hangi gizlilik derecesinde konuşabileceğini düzenleyen ortak anlaşmalardan ibarettir (Shibutani, 1966).

Modern toplumların çoğunda modern sosyal örgütlenmeler ve formal iletişim kanalları mevcuttur ve iletişimin akışından bunlar sorumludurlar. Bununla birlikte bu kanallara yardımcı olacak kanallar da bulunmaktadır. Söylenti bunlardan birisini oluşturur ve iletişimin sosyal kontrolünde önemli bir rol oynar (Shibutani, 1966).

Shibutani'ye göre (1966) kurumsal kanallar ne kadar ayrıntılı olurlarsa olsun istisnasız olarak hepsi –“söylenti” gibi yardımcı kanallar yoluyla da desteklenmektedir. Bununla birlikte yardımcı kanallar bazen oldukça zor ya da yasadışı olan bazı aktivitelere imkân sağlamak üzere ortaya çıkarlar. Bu ve bunun gibi özelliklerinden dolayı da söylentiler, ortaya çıktıkları sosyal gruplardaki iletişimin kontrolünde rol oynarlar.

Shibutani'ni ayrıca söylenti araştırmalarında durumsal yaklaşımlara dikkat çekmektedir. Shibutani söylentiye durumsal yaklaşımdan söz ederken analizin temel biriminin belirsiz bir durum olduğunu belirtmektedir. Bu durumun nasıl gelişeceğini ortaya koymak ona göre araştırmanın merkezi problemini oluşturmaktadır. Shibutani'ye göre (1966) söylentileri kolektif olarak yapılan bir yorum olarak görürsek onları içerisinde doğup geliştikleri sosyal bağlamdan ayrı olarak verimli bir şekilde inceleyemeyiz çünkü söylentiler yalıtılmış raporlar değil kapsayıcı ve ayarlayıcı süreçlerdir. Ayrıca onları sadece sembolik olarak incelemeye kalkan biri yeterli anlayamayacaktır. Herhangi bir söylentiye anlama, toplum tarafından paylaşılan hassasiyetler ve halkın nasıl harekete geçip tepki verdiği hakkında bazı bilgileri gerektirir. Bu nedenle de bir durum hakkında birbiriyle ilişkili birçok söylenti ortaya çıkabilir ve bunların bir arada araştırmaları gerekir. O halde Shibutani, araştırmanın odağını değiştirmek gerektiğini önermektedir. Ona göre raporların nasıl çarpıtıldığını sormaktansa, yetersiz bir biçimde tanımlanmış durumlarla başa çıkmaya çalışan bireylerin bilişsel ve iletişimsel davranış örüntülerini bulmak saha uygun olacaktır.

Tahmin edileceği gibi Shibutani'ye göre söylentilerin yayılma hızı, zamana ve mekâna bağlı olarak değişmektedir. Grev sözcülerinden, greve katılmayan polis eskortlarını henüz öğrenmiş grevciler arasında söylentiler, çok hızlı bir şekilde yayılır; diğer taraftan, belediyedeki yolsuzlukla ilgili son “skandalı” bir topluluğun önemli bir kısmının duyması birkaç ay alabilir. Bysow'un işaret ettiği gibi (1928), bazı söylentiler kesik kesik ilerlemektedir; bir süreliğine ortaya çıkarlar, azalırlar ve sonra tekrar belirmeye başlarlar. Ayrıca, söylentiler ilgili oldukları insanların sayısına ve bu insanların coğrafi dağılımına göre de farklılaşırlar. Ortak olarak “dedikodu” diye adlandırılan şey, birbirlerini tanıyan görece az sayıdaki insanlarla sınırlıdır fakat dünyada yaşayan milyonlarca insan nükleer silahların muhtemel kullanımıyla ilgilenebilir (Shibutani, 1966).

Görüldüğü gibi o, söylentilerin içinde bulundukları mekân ve durumdan etkilendiklerini dolayısıyla onları araştırmak sadece mesaj, içerik, doğruluk ya da yanlışlık ya da iletim sırasında bir çarpıtmanın olup olmadığına yoğunlaşmaktan öte onların ortaya çıkıp yayıldıkları koşullara yoğunlaşmak gerektiğini ileri sürmektedir (Shibutani, 1966).

Aynı zamanda Shibutani için söylenti belirsiz durumlara karşı verilen kolektif bir reaksiyondur. Yani, herhangi bir toplulukta bir olayla ilgili haber talebi, resmi kuruluşların sağladığı mevcut haber miktarını aşarsa söylentilerin inşası söz konusu olmaktadır. Başka bir ifadeyle yeni duruma uymayı sağlayacak gerekli bilginin yetersiz olması halinde bu durum bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Shibutani'ye göre habere olan talep ile kolektif anksiyete arasında pozitif bir korelasyon bulunmaktadır, ve bu iki durum da olaya halkın vermiş olduğu öneme bağlı olarak artmaktadır. Olay hakkındaki haberlerin kamuoyunda yaratmış olduğu tatminsizlik derecesi ne kadar büyükse bu olay hakkında söylentilerin ortaya çıkma ihtimali de o kadar büyüktür (1966).

Söylenti araştırmalarının diğer bir önemli ismi R. L. Rosnow'dur. Rosnow, söylentileri bir topluluktaki gerilimin barometresi ve insan davranışlarının öngörücüsü olarak görmektedir (akt. Pendleton, 1998). Rosnow, söylentileri dünyanın işleyişi hakkında bireysel hipotezlerde oluşmuş toplum içerisinde gerçekleşen iletişim olarak tanımlamaktadır (Pendleton, 1998). Rosnow bu yaklaşımıyla, Allport ve Postmen gibi yazarların klasik görüşlerini yeniden elden geçirerek bu teorilerin geçerliliğini sorgulamış ve söylentilerin toplum içerisinde ortaya çıkan belirsizlik ve kargaşa durumunda kolektif bir tepki olarak geliştiğini vurgulamıştır. Diğer taraftan o, söylentilerin yayılabilmesi için dört koşulun var olması gerektiğini ileri sürmüştür. Bunlardan ilki söylentinin konusunun dinleyen için geçerli olması gerektiğidir. Ayrıca söylenti, kişisel anksiyeteyi artırmalıdır. Tüm bunlarla birlikte Rosnow, söylentide genelleşmiş belirsizliğin, bilinmezliğin mevcut olması gerektiğini söylemektedir ve son olarak da belirli bir güvenilirliğinin olmasının zorunluluğundan bahsetmektedir (Kapferer, 1992).

Rosnow (1988), söylentilerin ağızdan ağza iletim yoluyla dolaşmasının gerekli olmadığını söylediği iddiasında “hem yazılı hem elektronik haber medyasının verimliliği, söylentinin sürdürülmesi için, geniş bir söylenti fabrikası yaratarak çok önemli katkıda bulunmasındandır” demektedir (s. 579). Doğalarında, gerekli olarak yanlış olma durumu ya da çirkinlik olmasa bile, söylenti teriminin “kötülük ya da skandalı hatırlatan aşağılayıcı bir yan anlamı” da vardır (Rosnow, 1974, s. 27). Söylentiler, özel bir durumla ilgili onaylanmamış hipotezlerdir (Rosnow, 1991). Her söylenti iletişimde bir kişi olguların daha farkında olabilir (ya da en azından

öyleymiş gibi görünebilir) ve onlarla ilgilenmek için daha yüksek bir motivasyona sahip olabilir (akt. Pendleton, 1998).

Rosnow, söylenti iletiminin üç aşaması olduğunu söylemektedir. Bunlar, ortaya çıkma (doğum), yayılma ve kontroldür. Ortaya çıkma aşaması bir hikâyenin başlamasıdır. Söylentinin doğması, kasıtlı ya da spontane olabilir. Kasırlı ya da wedge-driving olarak adlandırılan söylentiler, kötü niyetli dedikoduları ve endişe verici bir şeye ya da birine karşı niyetli olarak düzenlenmiş anonim haberleri kapsamaktadır. Kasıtlı söylentilere iş hayatında rastlanmaktadır. Spontane söylentiler doğal afetler, insanlardan kaynaklanan felaketler ya da korku ya da güvensizlik duygusu uyandıracak endişe verici durumlar olabilir. İkinci aşama, söylentinin yayılımıdır. Örneğin Dodd, küçük kasabalarda yaşayan insanların söylenti iletimiyle, büyük şehirlerde yaşayanlara göre daha çok muhatap olduğunu ve arkadaşlar arasında yayılımın yabancılar arasında yayılımdan daha fazla olduğunu bulmuştur. Bu aşama boyunca ya doğal bir ortadan kalkmayla ya da resmi bir açıklamayla olayın üzerinin kapatılmasıyla söylenti yatıştır (Pendleton, 1998).

Son dönem söylenti araştırmalarının en önemli bir diğer ismi ise , Paris Söylenti Araştırma Kurumu kurucusu olan Kapferer'dir. Söylenti araştırmalarında, söylentilerin gerçek olup olmadığı, resmi kanallardan doğrulanıp doğrulanmadığı gibi birtakım kabullerin dışına çıkılmasının gereğine inanan Kapferer, söylentilerin gerçek yaşamda çok nadiren gerçeklikten kaynaklandığını, onların daha çok karmaşık olgu ve olaylardan kaynaklandığını söylemektedir. Dolayısıyla Kapferer, herhangi bir olay, olgu ya da durum hakkındaki bir söylentinin resmi bir kanal tarafından onaylanmamış olmasının onun gerçek olup olmadığını belirleyemeyeceğini söyler (Kapferer, 1992).

Aynı zamanda Kapferer söylentilerle ilgili ilginç bir tespit yapmaktadır. Ona göre (1992) söylentiler, en eski kitle iletişim aracıdır. Yazının ortaya çıkmasından önce kulaktan kulağa dolaşan söylentiler sosyal iletişimin de tek kanalıydı. Başlangıç olarak, söylenti bir iletişim aracıdır, yani Kapferer'in ifadesiyle kitle iletişim araçlarının en eskisidir. Bununla birlikte, yazılı basın, sonraları radyo ve son olarak görsel-işitsel araçların ortaya çıkışı, söylentinin ortadan kalkmasını sağlayamadığı gibi onu yalnızca özelleştirerek bireyselleştirmiştir. Böylece, artık her birey kendi iletişim aracına sahip bir duruma gelmiştir (Kapferer, 1990).

Kapferer söylentilerin en iyi tanımını yapan kişinin Amerikalı sosyolog T. Shibutani olduğunu belirtmektedir. Shibutani'ye göre "söylentiler, kolektif bir tartışma sürecinden kaynaklanan doğaçlama haberlerdir" (aktran Kapferer 1992). Kapferer, Shibutani'ye katılmakla birlikte onun söylenti araştırmalarının çoğunlukla ihmal ettiği sosyal boyutu sağlamaya çalışmaktadır.

Shibutani'ye göre söylentilerin ortaya çıkmasına sebep olan şey belirsizlik içeren ve önemli olaylardır (Shibutani, 1966). Başka bir ifadeyle söylemek gerekirse söylenti açıklanmamış olaylara anlam vermek üzere girişilmiş kolektif bir eylemdir. Böylece söylenti, Kapferer'in ifadesiyle, hem haberin yayılma süreci, hem de bir açıklama ve yorum sürecidir (Kapferer, 1990).

Shibutani tarafından yapılan söylenti tanımı, aynı zamanda onun oluşum ve evrimi hakkında da birtakım açıklamalar sunmaktadır. Bu tanım, bir olaydan yola çıkarak, sıcağı sıcağına oluşturulan söylentilerle ilgilidir. Ancak Kapferer bu noktada Shibutani'den ayrılmaktadır çünkü ona göre bütün söylentiler açıklanacak bir olaydan hareket etmezler, aksine bazıları tam anlamıyla olayı yaratırlar ve onları söylenti olarak adlandırmamızın hiç bir sakıncası bulunmamaktadır (Kapferer, 1990).

Bununla birlikte Kapferer'e göre, doğru-yanlış temelindeki her söylenti tanımı bir çıkmaza varır ve söylentilerin dinamiğini açıklayamaz kılar. Söylenti sürecini başlatan şey veya asıl neden, kişilerin bir haberin doğruluğuna inanmalarından kaynaklanır. Onlar, bunu yaymak ve onun hakkında tekrar tekrar konuşmak için bu haberin yeterince önemli olduğunu düşünürler. Bu durumda söylentinin dinamiği, Kapferer'e göre, onun gerçekliğini gösterme meselesinden bağımsızdır (Kapferer, 1990).

Ayrıca Kapferer haberin, bir hikâye veya anekdot olmayıp, her şeyden önce günlük olaylara dayalı bir bilgi olduğunu söyler. Söylentiler hemen her zaman, anî ve önemli değişiklikler getirebilen bir olayla ilgilidir. Bu, söylentiye yayan bireyin kendisi ve yakınları için birçok sonuç içeren bir bilgidir; bundan, olumsuz veya olumlu dolaysız sonuçlar beklenir. Halk için oynadığı rol, algılamının bir birey için oynadığı rolle aynıdır çünkü, söylenti bilgi vermez, yönlendirir (Kapferer, 1990).

Kapferer'in söylenti tanımını toparlamak gerekirse; söylentiler, "resmî doğrulama olmaksızın yayılan tartışmalı konuyla ilgili inanç ve önerilerdir" (Kapferer s.13'ten akt. Pendleton, 1998) Kapferer, resmî kanallar onların doğru olmadığını

söylediklerinde bile söylentilerin yayılmaya devam ettiğini söylemektedir. Kapferer söylentilerin resmi kaynaklarca henüz açıkça onaylanmamış ya da inkâr edilmemiş bilgilerin toplum içinde ortaya çıkışı ve yayılımı olduğunu eklemektedir ve söylentilerin doğal olarak, sosyolojik ve psikolojik olduğu kadar politik de olduğunu belirtmektedir (Pendleton, 1998).

Kapferer bu tartışmaların yanında hangi durumlarda söylentilerin yayılacağı ve hangi söylentilerin yayılmaya daha elverişli olduğu sorularını da irdelemiştir. Ona göre yayılan haber sıra dışı, genelde herkesin ilgisini çekebilecek türden ise, söylenti olma olasılığı veya söylenti olarak aktarım değeri artacaktır. Bir diğer neden, haberin beklenmedik olmasından kaynaklanır. Haber yayılır, çünkü kişi ilk iletici olarak bunları başkasına anlatmak için can atar. Bu durumda Kapferer, ‘normal olan haber’ ile ‘normal olmayan haber’ ayrımı yapar. Normal olan haber, daha ziyade normallik içinde erimiş olan, beklendik, işitildiğinde şaşırtıcı bir etki yaratmayan olabilirlik niteliği taşıyan haberdur. Normal olmayan haberse bunun tam tersini gerektirmektedir. Kapferer bu ayrımı bir örnekle açıklar. Normal olan haber, köpek adamı ısırdı habesidir ve günlük hayatta karşılaşılabilir türden bir haber olduğu için toplumda ilgi uyandırmaz. Ancak adam köpeği ısırdı haberi normal olmayan bir habesidir ve toplumda ilgi uyandıracığından yayılma ihtimali ilk örneğe göre daha yüksektir (Kapferer, 1990).

Kapferer söylentinin kaynağı meselesine çok önemli vermemektedir. Aksine, bir söylenti sürecinin oluşumu içinde açıklanması gereken en önemli şey, grubun bu duruma katılımı ve bu doğrultuda harekete geçmesidir. Başlangıçta konuşmayı başlatan bir kişi olsa da, söylentiye oluşturanlar diğer kişilerdir, onu duyarak, ondan yeniden bahsedenlerdir. Sonuçta, bir söylentinin kaynak analizi veya örneklerinin, kaynağı değil, halkın söylentiye hangi duruma getirdiğinin önemini nasıl ortaya koyacağı düşünülmelidir (Kapferer, 1990).

Kapferer’e göre söylenti haber iletir, kişiye şöhret kazandırdığı gibi onu yok da edebilir. Tüm bunların yanı sıra söylentiler, ayaklanmaları çıkarıp savaşları başlatabilirler (akt. Fine, 1991). Söylentilerle günlük yaşamda çokça karşılaşılabilir. Onlar, gruplar arası anlaşmazlıkları savaş ve ayaklanmalarda beslemekte, şirketlerin isimlerini yerle bir etmekte ve borsadaki fiyat sallantılarına neden olmaktadır. Günlük sosyal etkileşim üzerindeki etkileri göz önüne alındığında, sosyal bilimciler

tarafından ilgi görmemesi şaşırtıcıdır. Bu durum, söylentide saha çalışması yapmanın zorlukları nedeniyle beklenen bir durumdur: söylentiler gelip geçicidir, geçici fenomenler hiç iz bırakmazlar (Bordia ve DiFonzo, 2004).

Diğer alanlara kıyasla söylentiler, üzerinde az durulmuş ve araştırılmış konular olmasına rağmen, tek bir araştırmada tüm literatürü kapsayacak bir özet hazırlamak da mümkün değildir. Dolayısıyla çalışmanın bu bölümünde söylentiler konusunun sadece kurucularına ve önemli çağdaşlarına yer verilmiştir. Diğer araştırmacılar da önemli olmakla birlikte, her çalışmada olduğu gibi bu çalışmanın da kısıtlılıkları nedeniyle söylentilerin kuramsal ve kavramsal çerçevesinde daha fazla düşünürden bahsedilmemiş ancak söylentiler bölümünün hazırlanması için eserlerinden yararlanılmıştır.

Önceki dönemlerde söylentiler, resmi otorite dışındaki alternatif anlam arayışları ya da haberler olarak sadece kulaktan kulağa yayılmaktaydı. Günümüzde ise internet başta olmak üzere kitle iletişim araçları da bu amaç için kullanılabilir. Yani elektronik devrimi sayesinde söylentilerin etkisi çok daha hızlı ve kapsamlı bir biçimde yayılabilmektedir (Dannovan., 2002).

İçinde bulunduğumuz dönemde söylentilerin artan bir sıklıkla ortaya çıkıp sosyal yaşamı etkiliyor olmalarına rağmen bu alandaki araştırmaların sınırlı kaldığı görülmektedir. Bilindiği gibi toplumumuzda özellikle son on yılda yaşamımızı ilgilendiren hemen her alanda yüksek bir risk algısı, korku ve panik ortamının oluşmuş olduğu gözlemlenmektedir. Bunlar kimi zaman tükettiğimiz gıdalarla, kimi zaman aldığımız ilaçlara, kimi zaman kullandığımız cep telefonlarıyla ve daha akla gelebilecek pek çok konuyla ilgili olabilmektedir. Buna rağmen söylentiler, ülkemizde yeterince ilgi görmemiş bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çalışmamızın bundan sonraki kısmında, internet yoluyla yayılan söylentilerden seçilen bir örneklem üzerine içerikleri analizi uygulanarak, söylentiler alanındaki teorik ve ampirik eksikliklerin giderilmesine katkıda bulunulmaya çalışılacaktır.

III. ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

III. I. ARAŞTIRMA PROBLEMLERİ VE VARSAYIMLARI

Temel araştırma problemleri, ‘e-postalar yoluyla yayılan söylentiler, bu söylentilerin söylenti kuramları, risk toplumu ve korku kültürü yaklaşımları açısından değerlendirildiğinde ne dediklerinin anlaşılması ve günün sosyo-kültürel açısından bu söylentilerin ne anlam ifade ettikleri’dir. Bu anlamda farklı konularda yayılan e-posta söylentilerinin amaçları, herhangi bir toplumsal ihtiyacı ya da korkuyu yansıtıp yansıtmadıkları, okuyucuyu bir eylemde bulunmaya sevk edip etmedikleri, gündem açısından önemli ve değerli olup olmadıkları ve yansıttıkları duygular sorgulanmıştır.

Araştırmanın birinci varsayımı, Risk Toplumu’nun etkisiyle artan risk algısının, yayılmakta olan söylentilerde kendilerini göstereceğidir. İkinci varsayım, bilgi toplumunun temel taşlarını oluşturan ve bilginin erişiminde sınırsız kolaylık sağlayan internetin, aynı zamanda söylentilerin doğup yayılması üzerinde hızlandırıcı bir etkisinin olduğudur.

Bu problem ve varsayımlardan yola çıkarak, araştırma tekniğinin ne olacağı, örneklemin nasıl oluşturulacağı ve içerik analizi formunun nasıl yapılandırılacağı belirlenmiştir.

III. II. ARAŞTIRMANIN TEKNİĞİ VE ARAÇLAR

Araştırmada internette yayılan söylentiler, risk toplumu çerçevesinde değerlendirilmektedir. Araştırmanın yöntemi, içerik analizidir. Araştırmada modernite, post-modernite, bilgi toplumu gibi kavramlar tartışıldıktan sonra elde edilen örneklem değerlendirilmiştir. İçerik analizi yönteminin kullanılmasının sebebi Lasswell’in iletişim formülünden hareketle açıklanabilir. Lasswell, aşağıdaki formülü geliştirmiş ve her sorunun araştırılmasında kullanılması önerilen yöntemi belirtmiştir.

Kim?	Ne diyor?	Hangi kanal ile?	Kime?	Hangi etki ile?
Kontrol çalışmaları	İçerik analizi	Medya analizi	İzleyici analizi	Etki analizi

Çalışmada araştırılan, elektronik postaların post-moderinizmin etkisiyle yirmi birinci yüzyılda artan risk algısı, korku algısı, tehdit algısı ve risk toplumunun diğer özellikleri konusunda ne dedikleridir ve bu amaca en uygun olan yöntem de içerik analizidir.

Araştırmanın bu bölümünde öncelikle içerik analizinin ne olduğundan, çalışmanın içerik analizi formunun nasıl oluşturulduğundan ve araştırmada içerik analizinin nasıl uygulandığından, daha sonra da araştırmanın örnekleme yönteminden bahsedilecektir.

“İçerik analizi, çeşitli söylemlere uygulanan bir takım metodolojik araç ve teknikler bütünüdür” (Bilgin, 1995: 95). Bu teknik özellikle son 30 – 40 yıldan beri, kitle iletişim araçlarının yaygınlaşmasına paralel olarak, iletişim alanında oldukça yoğun bir şekilde kullanılan bir araştırma tekniğidir (Gökçe, 1999).

İçerik analiziyle bir sözcük ya da sembol, bir roman ya da sinema karakteri, bir cümle ya da paragraf analiz edilebileceği gibi bir konu da analiz edilebilir. Konu, dokümanların moral amacı ya da hedefini ifade etmektedir. Örneğin liberalizm, demokrasi ya da komünizm, içerik analizi uygulanabilecek birer konudur (Balcı, 2001).

Bu araştırmada da içerik analizi, seçilen elektronik postaların konularına uygulanmaktadır. Bunun için öncelikle toplanan söylenti e-postaları konularına göre gruplandırılmıştır. Bu yolla, toplam on üç kategori elde edilmiştir. Bu kategoriler, firmalar, güvenlik, sağlık, Türkiye’yle ilgili mailler, ABD-AB-Ermeni-Yahudi vs. karşıtı mailler, dileğiniz gerçekleşecek mailleri, çevre, hayatın kıymetini bil, yardım edin, din, güncel mailler, test ve ilginç bilgiler ve diğer mailler şeklindedir.

Yapılan gruplandırma işleminin ardından, içerik analizi formu oluşturulmuştur. İçerik analizi formunun oluşturulması için öncelikle, farklı yazarların söylenti tanımlamalarından ve söylenti sınıflamalarından yararlanılmıştır.

Örneğin, Allport ve Postman'ın, "söylenti=önem x belirsizlik" formülünden hareketle, e-postanın konusunun sosyo-kültürel anlamda önemli ve belirsiz olup olmadıkları sorgulanmıştır. Bununla birlikte e-postanın konusun önem ve belirsizlik derecesi de birden ona kadar olan bir cetvelle belirlenmeye çalışılmıştır. Bu şekildeki sorularla, hem geçmişten günümüze söylenti çalışmaları hakkında bir değerlendirilme yapılabilecek, hem de söylentilerin ortaya çıkış nedenleri ve özellikleri hakkında fikir yürütülebilecektir.

Bunun yanı sıra analiz formu oluşturulurken, Risk Toplumu, Korku Kültürü ve Bilgi Toplumu kuramlarından hareketle kodlar oluşturulmuştur. Şüphe, risk, korku, tedbir, bilgi edinme gibi kodlar, e-postaların içinde tekrar etme sıklıklarına bakılarak toplumun risk algısı, korku algısı ve tedbir ihtiyacı konularındaki genel durumu ortaya çıkartabilecek niteliktedir.

Bu yollar izlenerek, araştırmanın post-modernizmin, ortaya çıkışında büyük rol oynadığı bilinen Risk Toplumu, Korku Kültürü ve Bilgi Toplumu gibi konuların söylentilerin doğup yayılmasında etkili olup olmadıklarını değerlendirme amacına uygunluk sağlanmış olmaktadır.

İçerik analizi yöntemi, diğer tüm yöntemler gibi bazı sıkıntıları içinde barındıran bir araştırma yöntemidir. Bu sıkıntıların belki de en önemlisi, sübjektif sonuçlara ulaşma tehlikesidir. Bu nedenle araştırmada, analizin sübjektiflikten mümkün olduğunca uzaklaştırılabilmesi için bir sosyolog, bir araştırma görevlisi ve biri de araştırmacının kendisi olmak üzere, üç kişilik bir jüri oluşturulmuştur. Her bir jüri üyesi e-postaları okuyup analiz formunu doldurduktan sonra, tüm jüri üyeleri bir araya gelerek analiz formlarını karşılaştırıp ortak bir karara varmış ve her bir e-posta için geçerli olan tek bir analiz formu oluşturulmuştur. Ortak analiz formu oluşturulurken, ölçüm cetveliyle oluşturulmuş "ne derece önemli?", "ne derece belirsiz?", "korku vurgusu ne düzeyde?" gibi sorularda üç araştırmacının verdiği cevapların ortalaması esas alınmış ve bu şekilde değerlendirmeye konmuştur.

III. III. ARAŞTIRMANIN ÖRNEKLEMİ

Pek çoğumuz internette e-postalar yoluyla dolaşan söylentilere şahit olmaktadır. Bu söylentiler kimi zaman bir firmanın üretimindeki sağlıksız koşullardan ya da firmanın siyasi duruşundan, kimi zaman insanlara yardım etmenin bile güvensizlik ve tehlike yaratacağından bahsetmektedir. İnternette bu şekilde

kişiden kişiye dolaşan e-posta söylentilerinin tümü bu araştırmanın evrenini oluşturmaktadır.

Söylenti e-postalarına ulaşmak için, düzenli olarak internet kullanan ve e-posta alış-verişi yapan, birbirinden bağımsız beş kişiden oluşan bir iletişim ağı oluşturulmuş ve bu kişilerden gelen e-postalar biriktirilmiştir. Bunun yanında, sosyal iletişim ağı olan TurkishLine e-posta grubu üyelerinden talepte bulunularak söylenti olduklarını düşündükleri e-postaları araştırma için yönlendirmeleri istenmiş ve bu gruptan gelen e-postalar da biriktirilmiştir.

Tüm e-postaların arşivlenmesinin ardından tüm iletiler okunmuş ve Allport ve Postman (1947), Peterson ve Gist (1951) gibi yazarların söylenti tanımından yola çıkarak yani söylentileri resmi kanallarca doğrulanmamış haberler olarak ele alarak, arşivlenen e-postaların içinden konularının söylenti olduğuna karar verilen iletiler ayrılmıştır. Bu yolla toplam yüz söylenti e-postası elde edilmiş ve bunların tümü araştırmanın örneklemini oluşturmuştur.

III. IV. SINIRLILIKLAR

Araştırmada ulaşılabilen tüm söylenti e-postaları örnekleme dâhil edilmiş ve içerik analizi uygulamasına katılmıştır. Buna rağmen, evreni oluşturan tüm e-posta söylentilerine ulaşmak neredeyse imkânsız olduğundan, daha fazla e-posta söylentisi ve ülke genelinde yapılabilecek bir çalışma söylentilerin günümüzde neden yaygınlaştığını anlamamıza daha fazla yardımcı olabilir.

Bu araştırmada sadece internette e-postalar yoluyla yayılan söylentiler incelenmiştir. Farklı yollarla yayılan söylentilerin incelenmesi yararlı olacaktır.

IV. DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

IV. I. ARAŞTIRMANIN BULGULARI

Araştırmanın bu bölümünde içerik analizi sonucunda elde edilen bulgular özetlenecek ve değerlendirilecektir. Değerlendirmede öncelikle söylentilerin niteliklerinden bahsedilecek ve geçmişten günümüze kadar gelen söylenti çalışmalarının çerçevesinde bu bulgular değerlendirilecek, ikinci olarak ise söylentilerin post-modernizm, risk toplumu, bilgi toplumu ve korku kültürü çerçevesinde değerlendirilmesi yapılacak ve içinde bulunulan sosyo-kültürel ortamda bu söylentilerin ne anlama geldiği hakkında fikir yürütülecektir.

IV. I. I. İncelenen E-postalardaki Söylentilerin, Söylenti Kuramı Açısından Değerlendirilmesi

İlk başlık olan söylentilerin, söylenti kuramı açısından değerlendirilmesi başlığı altında, söylenti kuramı açısından temel teşkil eden söylenti araştırmacılarının söylenti tanımlarından ve söylentilerin karakterlerinden bahsederken vurgulamış oldukları önemli noktalardan hareketle analiz yapılacak ve e-postalar yoluyla yayılan söylentilerin bu tanımlar ve özelliklere ne düzeyde uyduklarına bakılacaktır.

Çalışmada ilk olarak, söylenti e-postasının günün sosyo-kültürel yapısı açısından önemli olup olmadığı değerlendirilmiştir. Söylenti çalışmalarının kurucuları olarak değerlendirilen Allport ve Postman, önceki bölümlerde bahsedildiği gibi bir söylenti formülasyonu geliştirmiş ve söylentinin, konunun önemi ve konu hakkındaki belirsizliğin çarpımı olduğunu ifade etmiştir (Allport ve Postman, 1947). E-postalardaki önem değişkeni değerlendirildiğinde, e-postalarının %98'inin konusunun sosyo-kültürel açıdan önemli olduğu görülmüştür. E-postalarının konularının önem frekanslarına bakıldığında bunlardan %7'sinin az önemli, %44'ünün önemli, %47'sinin çok önemli oldukları belirlenmiş, %2'sinin ise toplumun sosyo-kültürel yapısı açısından hiçbir öneme sahip olmadığı gözlenmiştir. Toplumun sosyo-kültürel yapısı açısından önemsiz olarak değerlendirilen iletiler, “dileklerin gerçek olsun” ve “test ve ilginç bilgiler” grubundaki e-postaların arasında ortaya çıkmıştır.

Bu bulgular gösteriyor ki, Allport ve Postman'ın (1947) da belirttiği gibi, bir söylentinin ortaya çıkıp yayılması için, konunun önemi oldukça etkili bir faktördür.

Zaten bekleneceği gibi toplumsal anlamda önemli olmayan konularda ortaya atılmış söylentilerin yayılmasını beklemek gerçekçi olmayacaktır.

İkinci olarak, Allport ve Postman'ın belirsizlik değişkeni değerlendirilmiştir. İçerik analizi uygulanan e-postaların %87'sinin konusuyla ilgili olarak belirsizlik saptanırken, %13'ünün konusunda belirsizlik gözlenmemiştir. İncelenen e-postaların %12'sinin konusuyla ilgili az belirsizlik, %50'uyla ilgili belirsizlik, %25'üyle ilgiliyse yüksek bir belirsizlik söz konusu olduğu belirlenmiştir.

Görüldüğü gibi belirsizlik değişkeni de söylentilerin karakteristiği açısından önem taşımaktadır. % 98 oranda çıkan önem faktörü kadar yüksek bir frekans vermese de %87'lik bir oran da dikkate değer bir büyüklüktür.

Allport ve Postman'ın söylenti formülasyonuna geri dönülecek olursa, iddia ettikleri gibi söylentilerin doğup yayılmasındaki büyük iki etkenin önem ve belirsizlik olduğunu söylemek yerinde olacaktır. Ancak buna rağmen, özellikle vurguladıkları gibi önem ve belirsizlik arasındaki işaretin her zaman çarpım olması, yani önem ya da belirsizlikten birinin sıfır olması durumunda söylenti ortaya çıkmaması, yapılan bu çalışmanın sonuçlarına göre her zaman beklenebilir bir şey değildir. Nadiren de olsa, önemsiz olarak değerlendirilen ya da hakkında herhangi bir belirsizlik olmayan bir konuda da söylentiler doğabilmektedir.

Daha önceki bölümlerde belirtildiği gibi Knapp (1944) ve Shibutani (1966), söylentilerin gündem açısından değer taşıyan konular hakkında ortaya çıkıp yayıldığını söylemektedir. Yapılan çalışmada e-posta yoluyla yayılan söylentilerin gündem açısından değer taşıyıp taşımadıkları, taşıyorsa ne oranda değerli oldukları ortaya konulmaya çalışılmıştır.

İçerik analizi uygulanan e-postalardan %95'sinin gündem açısından değerli konular oldukları belirlenirken, %5'inin gündem açısından değer taşımadıkları belirlenmiştir. İncelenen e-postaların konularının %7'sinin az değerli, %43'ünün değerli, %45'inin ise çok değerli oldukları saptanmıştır.

Bu konuda özellikle Knapp'ın söylenti tanımının önemli bir referans noktası olacaktır. Daha önce de belirtildiği gibi Knapp'a göre söylentiler, gündemdeki bir konu hakkında insanları inandırmak üzere öne sürülmüş, yayılmış fakat herhangi bir resmi kanal tarafından onaylanmamış bir hipotezlerdir. Görüldüğü gibi, e-posta

yoluyla yayılan söylentiler, özellikle gündem açısından değer taşımakta olan konularda ortaya çıkmaktadır. Beklenilebileceği gibi gündem açısından değer taşımayan söylentiler insanların ilgisini çekmemekte ve insanlar, değerli görmedikleri söylentileri iletmemektedir ya da bu konularda söylentiler ortaya çıkmamaktadır.

Çalışmada e-postalar yoluyla yayılan söylentilerin hangi zaman dilimiyle ilgili oldukları araştırılmıştır. Daha önce de değinildiği gibi Peterson ve Gist söylenti tiplerinden bahsederken, geçmişle ilgili olan söylentiler, gelecekle ilgili olan söylentiler, kendiliğinden gelişen söylentiler ve istenerek ve planlı bir şekilde ortaya çıkan söylentiler olmak üzere dörtlü bir sınıflandırma yapmaktadır. Birçok söylentinin olduğu gibi e-postalar yoluyla yayılan söylentilerin de kendiliğinden mi ortaya çıktığı yoksa sistematik bir şekilde mi ortaya çıkıp yayıldığını saptayabilmek neredeyse imkânsızdır. Bunu yapabilmek için ya söylentinin çıktığı anda orada bulunmak ya da söylentiye çıkaran kişiye ulaşabilmek gerekmektedir. Pratik olarak e-postalar yoluyla yayılan söylentiler için özellikle ilk ihtimalin mümkün görünmemektedir. Ayrıca internetin interaktif bir iletişim aracı olması nedeniyle söylentinin ortaya çıktığı noktadan itibaren pek çok kişi tarafından değiştirilebilmiş olması ihtimalinden dolayı, söylentinin yayıldığı ilk kişiyi bulmak mümkün olsa bile, söylentinin ortaya çıkışında herhangi bir kasıt olup olmadığı konusunda yapılacak her yorum söylentinin hâlihazırdaki şekliyle ilgili yapılacak yorumlardan farklı olabilecektir. Bu nedenlerle de Peterson ve Gist'in tipolojisinden yalnızca geçmişle ilgili söylentiler ve gelecekle ilgili söylentiler sınıflaması alınmış ve bu sınıflamaya günümüzle ilgili söylentiler ve herhangi bir zaman dilimini içermeyen söylentiler seçenekleri eklenmiştir. Özellikle günümüzle ilgili söylentiler seçeneğinin eklenmesinin sebebi, Knapp'ın ve Shibutani'nin söylentilerin sıklıkla gündem açısından değer taşıyan konularda ortaya çıktığını söylemesinden kaynaklanmaktadır. Herhangi bir zaman dilimini içermeyen söylentiler seçeneğinin eklenmesinin nedeni ise, içerik analizi formu hazırlanırken yapılan e-posta okumaları sırasında herhangi bir zaman dilimine atıfta bulunmayan söylentilerle karşılaşılması olmuştur.

İçerik analizi uygulanan e-postaların %17'sinin geçmişle ilgili, %15'inin gelecekle ilgili, %60'ının günümüzle (bugünle) ilgili olduğu saptanmıştır. İçerik analizi uygulanan e-postaların yalnızca %8'si herhangi bir zaman dilimine işaret etmemektedir.

Görüldüğü gibi söylentiler, Peterson ve Gist'in söylediği şekilde geçmişle ve gelecekle ilgili olarak ortaya çıkabilmektedir. Ancak, günümüzle ilgili olan söylentiler, yani özellikle Knapp'ın ve Shibutani'nin belirttiği gibi gündemle ilgili olan söylentilerin ortaya çıkması ve yayılması oranı çok daha yüksektir.

Araştırmada, e-postayla aracılığıyla yayılmış olan söylentinin verdiği mesajın açık mı yoksa zımnî mi olduğu da incelenmiştir. Bunun yapılmasının sebebi içerik analizi formunun hazırlanması için e-postaların okunması sırasında bazı söylentilerin açık bir dille ifade edildiğinin, bazılarının ise “hala anlamıyor musunuz?” ya da “bunun nedeni sizce ne olabilir” gibi ifadelerle konunun ne olduğunun anlaşılmasının okuyucuya bırakıldığı görülmüştür. E-postalar aracılığıyla yayılan söylentilerin yaygın bir şekilde dolaşımda olması için, her sosyo-ekonomik gruptan ve her eğitim seviyesinden insan tarafından anlaşılması kolay olması beklenebilir bir durumdur. Bu hipotezin sınanması için içerik analizi formuna bu soru eklenmiş ve sonuçları alınmıştır.

Yapılan analizlere göre, e-postalar yoluyla yayılan söylentilerin %93'ü açık mesajlar verirken, zımnî mesajlar verenlerin oranı %7'de kalmıştır. Bu sonuç da açık bir şekilde göstermektedir ki söylentiler sıklıkla ilgili oldukları konuları açık bir dille ifade etmekte ve kişiden kişiye dolaşmaktadır.

Ayrıca, söylentilerde inandırıcılık da oldukça önemli bir konudur. Bu nedenle e-postalar yoluyla yayılan söylentilerde inandırıcılığı arttırmak için uzman görüşü olduğu söylenen ifadeler yer verilmektedir. İçerik analizi sonuçlarına bakıldığında, e-postalar yoluyla yayılan söylentilerin %54'ünde uzman görüşü olduğu iddia edilen görüşlere yer verildiği, %46'sında ise herhangi bir uzman görüşüne yer verilmediği saptanmıştır.

Bunların dışında söylentilerin Kapferer'in söylediği gibi söylentilerin bilgi vermediği, insanları yönlendirdiği görüşü de e-postayla yayılan söylentiler açısından değerlendirilmiştir. Yapılan içerik analizi sonucunda, e-postalar aracılığıyla yayılan söylentilerin %58'inin insanları bir eylemde bulunmaları yönünde telkin etmeye çalıştığı, %15'sinin insanları herhangi bir konuda durdurmaya ya da bir şeyden uzaklaştırmaya çalıştığı %27'unun ise herhangi bir öneri olmaksızın insanları yalnızca bilgilendirdiği görülmüştür. E-postalar aracılığıyla yayılan söylentilerin sıklıkla insanları harekete geçirmeye ya da bir konuda onlara engel olmaya ya da bir

eylemlerinden vazgeçirmeye çalıştığı görülse de azımsanmayacak oranda olanlarının da yalnızca insanları bilgilendirmek amacını taşıdığı görülmüştür.

IV. I. II. İncelenen E-postalardaki Söylentilerin, Risk Toplumu ve Korku Kültürü Yaklaşımları Açısından Değerlendirilmesi

Çalışmanın bu bölümünde, e-postalar aracılığıyla yayılan söylentilerin Bilgi Toplumu, Risk Toplumu ve Korku Kültürü açısından ne anlam ifade ettikleri yorumlanacaktır. Bunu yaparken aynı zamanda söylenti kuramına da atıfta bulunulacak ve söylenti kuramının adı geçen yaklaşımlarla kesiştiği noktalar vurgulanacaktır.

İçerik analizi uygulanan e-posta söylentilerinde, söylentide hangi duygunun hâkim olduğu araştırılmıştır. Allport ve Postman, nefret duygusunun suçlayıcı söylentileri besleyip yayılmasına yardımcı olduğunu iddia etmektedir (Allport ve Postman, 1947). Bununla birlikte Knapp da özellikle söylentilerde nefret konusuna dikkat çekmekte ve bölücü-saldırganlık söylentilerinin temel motifinin nefret olduğunu iddia etmektedir (Knapp, 1944). Çalışmada da söylentilerde nefret duygusunun hâkim olup olmadığı ya da hâkimse kaçında var olduğu incelenmiştir. Yapılan içerik analizi sonucunda e-postayla yayılan söylentilerin %23'ünde nefret duygusunun bulunduğu görülmüştür. Nefret duygusunun en yoğun olduğu grup ise güncel konulardaki söylentiler grubudur. Bu grupta özellikle Mustafa belgeselini yapmış olan Can Dündar'ın Atatürk hakkındaki iddialarına nefretle yaklaşıldığı görülmüş ve toplumsal anlamda hassas olan konularda nefret duygusunun hâkim olduğu gözlemlenmiştir. Bunun dışında Türkiye'yle ilgili olan e-postalarda da nefret duygusunun hâkim olduğu gözlemlenmiş ve özellikle PKK karşıtlığı konusunu içeren maillerde bu duygunun hâkim olduğu görülmüştür. Aynı şekilde firmalarla ilgili olan e-postalarda da özellikle PKK karşıtlığı konulu e-postların nefret duygusunu yansıttığı belirlenmiştir.

Bulgular da göstermektedir ki Allport ve Postman ve de Knapp'ın söylediği gibi nefret duygusu gerek söylentilerin ortaya çıkmasında gerekse yayılmasında önemli bir duygudur. Bu duygunun özellikle göze çarptığı söylenti gruplarının ve

söylenti konularının da yine yazarların görüş ve saptamalarına dayanarak, birer tesadüf olmadığını söylemek yerinde olacaktır.

Günümüzde toplumumuzun nefretini oldukça sık bir şekilde gösterdiği ve tehlikeli olarak adlandırdığı en önemli olguların başında terör gelmektedir (Delibaş, 2008). Toplumsal anlamda günümüzün en büyük sorunlarından birisi olarak algılanan terör konusunda söylentilerin ortaya çıkıp yayılmaları söylenti kuramcıları açısından beklenebilir bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yine Knapp'ın düşmanlık ifadelerini içeren söylentilerinden hareketle analiz edilen e-posta yoluyla yayılan söylentilerde düşmanlık duyguları aranmıştır. Düşmanlık duygusunu içeren e-postaların oranının %24 olduğu bulunmuştur. Düşmanlık duygusunun yoğun olarak görüldüğü e-posta grupları özellikle ABD, AB, Ermeni, Yahudi karşıtlığı içeren e-postalardır. Bunun ardından ise güncel konulardaki e-postalar grubunda ve Türkiye'yle ilgili e-postalar grubunda düşmanlık duygusunun hâkim olduğu saptanmıştır.

Bu konulardaki e-postaların düşmanlık duygusuna sahip olması da, nefret duygusu içeren e-postalarda olduğu gibi, Knapp'ın bölücü-saldırganlık söylentileri tanımlamasına dayanarak tesadüf olmadığı söylenebilir.

Bununla birlikte, önceki bölümlerde de belirtildiği gibi özellikle post-modernizmin de etkisi altında yaşanan toplumsal değişimlerle, farklılıkların vurgulandığı, düzenin yerini düzensizliğin aldığı bir sosyal ortam ortaya çıkmıştır. Böylesi bir kaos ortamında insanlar, eskiye oranla risklerin daha fazla yaşandığı, tehlikelerin eskiye oranla daha fazla olduğu düşüncesini yoğun olarak yaşamaktadırlar (Delibaş, 2008). Bunların başında da özellikle terör korkusu gelmektedir (Delibaş, 2008). Bu kaos ortamının ve yaygın korku duygusunun yaşandığı ortamda özellikle terör örgütleriyle ilgili nefret içerikli söylentilerin yayılması oldukça beklenebilir durumlardır. Ayrıca, herhangi bir yazar tarafından bahsedilmemiş olmasına rağmen, bölücü-saldırganlık söylentilerinin aşağılama duygusunu da içerebilecekleri ihtimali göz önünde bulundurularak, e-postalar yoluyla yayılan e-postaların aşağılama duygusunu içerip içermedikleri incelenmiştir. Bu

duygunun söylentilerin %5'inde bulunduğu saptanmıştır. Aşağılama duygusunun yoğun olarak güncel konulu e-posta grubundaki söylentilerde olduğu da gözlemlenmiştir. Duman adlı müzik grubunun ateist olması, daha önce de bahsedildiği gibi Can Dünder'in Atatürk düşmanı ilân edilmesi, Ermenistan'ın erovizyon şarkısında Türklere hakaret ettiği gibi konularda aşağılama duygusuna rastlanmış olması, toplumda önemli ve değer verilen olgu ve kurumlara saldırının bir sonucu olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Çalışma sırasında analiz edilen bir başka duygu ise şüphe. Daha önce de bahsedildiği gibi Shibutani, savaş dönemi söylentilerini incelerken, 15 günlük eğitime alınan askerlerin, eğitimin hemen ardından savaşa gönderilmelerinin düşman askerlerinin yıllardır savaşın içinde olmasından dolayı daha tecrübeli olabilecekleri düşüncesiyle beraber aldıkları eğitimden şüphe etmeye başladıklarını fark etmiştir. Bu şüphe ise askerler arasında söylentilerin doğup yayılmasına neden olmuştur (Shibutani, 1966). Shibutani'nin söz konusu saptamasının internet söylentileri için geçerli olup olmadığı incelenmiştir. Bu duygunun incelenen e-posta söylentilerindeki oranı yapılan içerik analizi sonucunda %30 olarak saptanmıştır. İnsanlarda şüphe duygusunun genellikle belirsizlik olduğu durumlarda ortaya çıktığı düşünülecek olursa, böylesi bir yüksek bir oranla karşılaşmak şaşırtıcı olmayacaktır çünkü başta Allport ve Postman (1947) olmak üzere birçok söylenti araştırmacısı, söylentilerin belirsizlik durumlarında ortaya çıktığını söylemektedir. Şüphe duygusunun belirsizlik olduğu durumlarda artacağı düşünülürse, söylentilerde de şüphe duygusunun hâkim olması beklenebilir bir durumdur.

Çıkan sonuç risk toplumu yaklaşımı ve belirsizlik kavramı üzerinden yorumlandığında ise yine nefret ve aşağılama duygularında etkili olan sosyal kaos ortamının izlerine rastlamak mümkün olacaktır. Toplumsal anlamda algılanan belirsizlik nedeniyle insanların teknolojik, çevresel ya da sağlıkla ilgili konulardaki pek çok şeye şüpheyle yaklaşıyor olması, incelenen e-posta yoluyla yayılan söylentilerde karşılığını bulmaktadır. Bu durum bize, söylentilerin özellikle şüpheyle yaklaşılacak konularda yayıldığını söylemektedir.

İncelenen e-posta yoluyla yayılan söylentilerde korku duygusunun ne kadar sıklıkla vurgulandığı da araştırmada incelenen bir diğer değişkendir. Daha önce de söylendiği gibi Knapp söylentileri sınıflandırırken korku söylentilerinden bahsetmektedir. Ona göre korku söylentileri, toplumdaki korku ve anksiyetelerden kaynaklanmaktadır. Bununla birlikte, çalışmanın kuramsal çerçevesi anlatılırken bahsedildiği gibi, içinde bulunduğumuz yirmi birinci yüzyıl, yoğun bir korkunun ve toplumsal anlamda risk algısının yaşandığı bir çağdır. İnsanlar, birçok konuda daha önce olmadığı kadar korku yaşamaktadır. Önceden de bahsedildiği gibi bu korkular bazen bireysel ya da toplumsal güvenlikle ilgili olabilirken bazen de çevresel ya da sağlıkla ilgili olabilmektedir (Delibaş, 2008). Bu tarz genel bir toplumsal anksiyete hali, çeşitli çözüm yollarına başvurularak düzeltilmek ya da azaltılmak istenebilir. Söylentiler de önceki bölümlerde bahsedildiği gibi Shibutani'ye göre sorun çözme aracı olarak kullanılmaktadır (Shibutani, 1966).

Hem söylenti kuramı hem de risk toplumu ve korku kültürü yaklaşımları açısından önemli olan bu değişken, yapılan içerik analizinde %81 oranında görülmüştür. Bu durum hem korkuların toplumsal anlamda yoğun bir şekilde yaşandıklarını bir kez daha gösterirken hem de söylentilerin toplumsal korkuları yansıttığını onaylamaktadır.

Söylenti kuramı ve risk toplumu ve korku kültürü yaklaşımları açısından genellikle kesişen kavramlar dışında, doğrudan isimleri geçmeyen fakat korku, şüphe, nefret gibi kavramlarla dolaylı olarak alâkalı olan şaşkınlık, çaresizlik ve üzüntü kavramları da analiz edilmiştir. Yapılan analiz sonucunda şaşkınlık %20, çaresizlik %3, üzüntü %12 olarak hesaplanmıştır. Bu kavramlar arasından anlamlı olarak değerlendirilebilecek sonuç vermiş olan şaşkınlık ve üzüntü duygularıdır. Olağan üstü durumlar ve bilinmeyen gerçeklerden bahsettiğini iddia eden e-postalarda karşılaşılan

bu duygu, toplumsal belirsizlik kavramıyla açıklanabilir ve toplumda gizli kalmış gerçeklere insanların duyduğu ilgiyi yansıttıkları söylenebilir.

Nispeten olumsuz olarak değerlendirilebilecek duygular dışında umut, gururlanma ya da yüceltme, sevgi ve sevinç duyguları da e-postalar aracılığıyla yayılan söylentilerde araştırılmıştır. Bu söylentilerde umut duygusuna %19, gururlanma/yüceltme duygusuna %8, sevgi duygusuna %4, sevinç duygusuna %3 oranında rastlanmıştır. Anlamli olarak değerlendirilebilecek olan umut duygusu gerek söylenti kuramı gerekse risk toplumu ve korku kültürü yaklaşımları açısından yorumlanabilir duygulardır.

Knapp, Allport ve Postman umutlarla ilgili söylentileri açıklamaya girişen önemli söylenti kuramcıları arasındadırlar. Onlar söylentileri sınıflandırırken, Allport ve Postman, boş hayallerle ilgili söylentiler, Knapp ise gerçek olmayacak dilek söylentileri başlığı altında toplumsal anlamda umutlarımızı içeren söylentilerden bahsetmektedirler.

Umut etme durumunun, kendisinin tersi durumlarda ortaya çıktığı yani umutsuzluk durumunda ortaya çıktığı düşünülecek olursa, umut duygusu taşıyan söylentilerin doğup yayılması sürpriz olmayacaktır. Ülkemizde birçok insanın yakın ya da uzak gelecekleriyle ilgili maddi ya da manevi anlamda pek fazla umudunun ya da beklentisinin olmadığını da değerlendirecek olursak (Delibaş, 2008), yayılan umut duygusu içerikli söylentilerin toplumun bu ihtiyacına geçici de olsa çözümler sunduğu söylenebilir.

E-postalar yoluyla yayılan söylentilerin analizinde gururlanma/yüceltme, sevgi ve sevinç duygularının kaç kez tekrar edildikleri analiz edilmiştir. Yapılan

analiz sonucunda gururlanma/yüceltme duygusunun %3, sevgi duygusunun %2, sevinç duygusunun %1 oranında görüldüğü saptanmıştır.

Araştırmada incelenen e-posta söylentilerinde e-mailin amacının ne olduğu değerlendirilmiştir. E-posta yoluyla yayılan söylentilerin %77'sinde bilgi verme amacının olduğu saptanmıştır. Daha önce de bahsedildiği gibi bilgi toplumunun gereklerinden birisi, toplumdaki herkesin bilgiye erişim hakkı olması ve bilgiye verilen değerin artmasıdır. Bu açıdan bakıldığında, bilgi verdiğini iddia eden e-posta yoluyla yayılan söylentilerin rağbet görmesinin, bilgi toplumunun olağan bir sonucu olarak görmek mümkün olacaktır. Kapferer'in söylentileri tanımlarken söylentilerin bilgi vermediği harekete geçirdiği' yolundaki tesbitine uyarlayarak bilgi vermenin amacın harekete geçirmek olarak anlaşılabilir. Uygulanan içerik analizinin sonuçlarına göre, söylentiler harekete geçirmeyi ya da bir konudan insanları alıkoymayı hedeflediği kadar aynı zamanda bilgi vermek amacını gütmektedir. İncelenen e-postaların %77'sinde bilgi vermeye yapılan vurgu, bunu açıkça ortaya koymaktadır.

E-postaların amaçları incelenirken, riskleri önlemeye çalışma amacı bir başka değişken olarak ele alınmıştır. İncelenen e-postaların %34'ünde riskleri önlemeye çalışma amacı saptanmıştır. Kuramsal çerçeve anlatılırken, risk toplumunun sonuçları içinden en önemlilerinden birisinin yüksek bir tedbir ihtiyacı doğurması olduğundan bahsedilmiştir. Furedi, toplumda serbest dolaşımda olan bir korkunun bulunduğu bahsetmekte ve bu korku durumunun, bireyleri ve toplumları tedbir almaya ittiğini ifade etmektedir. Aynı şekilde risk toplumu yaklaşımının kurucusu olan Ulrich Beck de toplumsal risk algısındaki yoğun artışın bir sonucu olarak gerek bireylerin gerekse toplumların tedbir alma davranışlarında artış olduğundan söz etmektedir.

Shibutani'nin (1966), söylentilerin toplumsal sorunlara çözümler sunduğunu ifade etmesi, elde edilen bulguları risk toplumu yaklaşımın tedbire övgüsüyle aynı düzlemde değerlendirildiğinde, bulguların yorumlanması kolaylaşacaktır. Yaygın bir risk algısının ortaya çıkmaya başlamasının, insanların hemen her konuda tedbir alma ihtiyacının artmasına neden olması beklenebilir. Toplumsal bir ihtiyaç olarak değerlendirilebilecek olan tedbir alma ihtiyacına yönelik tavsiyelerin, söylentilere konu olan hikâyeler yoluyla kişiden kişiye yayılması beklenebilecek bir sonuç olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ayrıca, risk toplumunun bir diğer sonucunun toplumda yaygın bir korku ve anksiyetenin yayılmasına neden olduğu bilinmektedir (Furedi, 1997). Bu yaygın korku durumunun, söylentiler yoluyla artması ya da daha fazla kişiye ulaşması beklenebilir. Bu düşünceden hareketle e-postalar yoluyla yayılan söylentilerin korkutma ya da var olan korkuyu körükleme amacını taşıyıp taşımadıkları değerlendirilmiş ve örnekleme oluşturan e-postaların %31'inde bu amacın olduğu saptanmıştır.

İnsanları bir konuda risklerden alıkoymanın en kestirme yollarından birisi, onlara konuyla ilgili “yaşanmış örnekler” anlatarak onları korkutmak olabilir. Genellikle ibret verici örnekler olarak karşımıza çıkan bu hikâyelerin, e-posta yoluyla yayılan söylentilerde var olup olmadığı araştırılmıştır. Yapılan analizler sonucunda, ibret verme amacının e-postaların %23'ünde var olduğu saptanmıştır.

Toplumsal olarak algılanan riskler, sağlık ya da hastalık gibi görece bireysel konularda olabilirken aynı zamanda vatan bütünlüğü ya da ekonomik anlamda bağımsızlık gibi toplumsal bağlamda değerlendirilebilecek konularda da olabilmektedir. Örneğin e-postayla yayılan söylentilerde milli anlamda dost-düşman ayrımını gösterme amacıyla olan e-postaların oranları araştırılmıştır. Bu amacı taşıyan e-postaların %29 oranında olduğu belirlenmiştir. Bununla beraber, ‘ülkemizdeki doğal kaynaklar ele geçirilmeye çalışılıyor’, ‘diğer ülkelere saldırmak

için ülkemizin bir bölümü üs olarak kullanılacak' gibi ifadeler içeren ve büyük bir planı ifşa etme amacını taşıyan e-posta söylentileri de yayılmaktadır. Bu amacı taşıyan e-postaların oranı %16'dır.

Bu gibi amaçlar taşıyan e-posta söylentilerinin sık ve çarpıcı bir şekilde yayılmaları, risk toplumu yaklaşımı, güven erozyonu ve belirsizlik kavramları açısından değerlendirildiğinde beklenebilir durumlar olduğu söylenebilir. Bugün, ülkemizde birçok insan, başta resmi kurumlar olmak üzere çoğu sosyal ve siyasi kurumdan şüphe etmekte ya da onlara güvenmemektedir (Delibaş, 2008). Bunun yanında gelişmiş ülkelerden de kendilerine zarar gelebileceğine ya da geldiğine inanmaktadır (Delibaş, 2008). Kendilerini dışarıdan gelebilecek zararlardan koruması gereken kurumlara güvenmeyen bir toplumda, güvenlikle ilgili böylesi söylentilerin doğup yayılması beklenebilir bir durumdur.

Yetkili ve uzmanlara olan güvensizliğin de risk toplumunun bir özelliği olduğu bilinmektedir. Bu durumun söylentilerin doğup yayılmasında önemli bir faktör olduğunu söylemek gerekmektedir. Doğal kaynaklar hakkında bilgi verme amacını taşıyan e-posta yoluyla yayılan söylentilerin oranının %7 olduğu saptanmıştır. Bu tarz e-postaların ülkemizde bulunduğunu iddia ettikleri yer altı zenginliklerinin sahip çıkılması gereken değerler olarak gösterdikleri ve yetkililerin bu değerleri çok ucuza sattıklarını söyledikleri saptanmıştır.

Benzer bir bağlamda değerlendirildiğinde herhangi bir konu hakkındaki bir belirsizliği ortaya çıkartmayı amaçlayan e-posta söylentilerinin sıklığı da değerlendirilmiştir. Bu amacı taşıyan e-postaların oranının %12 olduğu saptanmıştır.

Yine benzer bir konu olarak bir grubun ya da bir kişinin iç yüzünü ortaya çıkartma amacını güden söylentiler de internet yoluyla yayılan söylentiler arasındadır. %27 oranında rastlanın bu amacı güden söylentilerde genellikle vatanın bütünlüğü ve vatan hainliği konularının hâkim olduğu gözlenmiştir. Kimin ne olduğunun bilinmediği ya da belli olmadığı bir dönemde olduğumuzu düşünen birçok insan, artık tehlikeyi yalnızca dışarıda değil aynı zamanda ülke içinde de aramaktadır. Örneğin, Mustafa sinema filmini yapmış olan Can Dündar hakkında yayılan söylentilerin, toplumsal anlamda değerli bir figür olan Atatürk'ü hoşla gitmeyecek bir şekilde yansıtmamasından kaynaklandığı söylenebilir. Bunun yanında Coco-Cola gibi firmaların emperyalist amaçlarını gerçekleştirmek için Orta Doğu'da katliam yapılmasını

desteklediklerini ya da katliam yapan ülkelerin güdümünde olduklarını ifade eden e-posta söylentileriyle karşılaşmak da mümkündür.

E-postaların bir gruba yapılan haksızlıklardan bahsetme amacıyla olup olmadıkları da araştırma kapsamında içerik analiziyle değerlendirilmiştir. Bu amacı taşıyan e-postaların oranının %15 olduğu saptanmıştır. Bu e-postalardan bir tanesi Türklere yapılan haksızlıklardan bahsetmekte ve acıma ya da acındırma amacı taşımaktadır. Diğer 2 e-postaysa acıma/acındırma amacını da taşımaktadır. Yani e-postaların %2'si bir gruba ya da kişiye yapılan haksızlıklardan yola çıkarak, o gruba karşı acıma duygusu yaratmayı amaçlamaktadır.

Yukarda bahsedilen bağlamda düşünüldüğünde bu tarzda e-posta söylentilerinde amaç kimi zaman kınama ya da utandırma da olabilmektedir. Kınama/utandırma amacı taşıyan e-postaların oranı %15 olarak saptanmıştır. Kınama ya da utandırma amacını taşıyan e-postalar, yoğun olarak güncel konulu e-postalar grubunda yer almaktadır.

Araştırmada, ayrıca umut verme/şans dileme amacını taşıyan e-postaların olup olmadığı araştırılmıştır. Özellikle umut veren ya da gönderilmesi halinde dileklerin gerçekleşeceğini söylen e-postalarda bu amacın yoğun olduğu belirlenmiştir. Tüm maillerin arasında yapılan değerlendirme sonucu umut veren ya da şans dileyen e-postaların oranının %9 olduğu saptanmıştır.

Araştırmada ayrıca, yardım etme ya da yardım dileme amacını taşıyan e-postaların olup olmadığı değerlendirilmiştir. Bu amacı taşıyan e-postaların oranının %5 olduğu saptanmıştır. Bu tarz e-postalarda özellikle hasta bebekler için yardım isteme ya da kanser hastaları için yardım isteme amaçlarını taşıyan e-postalarla karşılaşmıştır. Ayrıca Afrika'da açlıktan ölmek üzere olan çocuklar için yardım çağrısında bulunan ve söz konusu e-postanın yayılması halinde bir şirketin çocuklara para göndereceğini söyleyen e-posta da mevcuttur. Bu gibi e-postalar, toplumda yaygın olarak yaşanan açlık ve yoksulluk, hastalık ve muhtaçlık korkularının tezahürü olarak değerlendirilebilir.

E-posta yoluyla yayılan söylentilerin amaçlarının saptanmasının dışında, e-postayla yayılan söylentilerin toplumun herhangi bir ruhsal ihtiyacını dışa vurup vurmadığı değerlendirilmiştir. Knapp'a göre (1944), söylentiler yayıldıkları toplulukta çeşitli ruhsal ihtiyaçları karşılayıp yüceltmektedirler. Bu saptamadan

hareketle araştırmada bunun gerçekliğini sınamak ve e-posta söylentileri için de geçerli olup olmadıklarını değerlendirmek için e-postaların toplumun herhangi bir ruhsal ihtiyaı yansıtıp yansıtmadıkları içerik analizi uygulanarak belirlenmiştir. Yapılan içerik analizi sonucunda e-postaların %7'sinin herhangi bir toplumsal ihtiyaı dışa vurmadıkları, bunun karşısında %93'ünün toplumdaki ruhsal ihtiyaçlarla bağlantılı oldukları saptanmıştır.

Analiz sonuçlarına göre hiçbir e-postada toplumun, demokratikleşme, laiklik ve intikam alma gibi ruhsal ihtiyaçların dışa vurumunun yer almadığı görülmüştür. Bunun yanında, özgürlük, ekonomik/siyasi istikrar ve suçu nleme/suçluların cezalandırılmadı gibi toplumsal ruhsal ihtiyaçların dışa vurumunun %1 oranında olduğu görülmüştür. Ekonomik/sosyal kalkınma, övünme ve teknolojik güvenlik gibi toplumsal ruhsal ihtiyaçların dışa vurumunun oranı ise %2 olarak saptanmıştır.

Farklı siyasi grupların günümüzde sıkça vurgulamasına rağmen özgürlük, demokrasi, laiklik gibi toplumsal beklenti ve ruhsal ihtiyaçların yayılan söylentilerde düşük oranlarda görülmesi ve ya hiç görülmemesi bu konularda söylentilerin yayılmadığından ziyade, oluşturulan e-posta ağındaki kişileri bu konularda beklentiler içeren ya da toplumsal ihtiyaçlardan söz eden maillerin ulaşmamış olmasıyla açıklanabilecektir.

Toplumun önemli bir ruhsal ihtiyaı olarak, e-postayla yayılan söylentilerde güçlü devletler karşısında onurlu duruş ihtiyaı %17 oranında tekrarlamaktadır. Günümüzde birçok insan, Türkiye'nin dış gler tarafından yönetildiğine ve özellikle ABD ve AB güdümlü politikalar izlediğine inanmakta ve bu nedenle de milli onurun çoğu zaman ayaklar altına alındığından şikyet etmektedir (Delibaş, 2008). Uzmanlara olan güvensizlik ve toplumda algılanan belirsizlikten kaynaklandığı söylenebilecek bu durumun, böylesi e-postaların doğup yayılmasında etkili olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Aynı nedenler çerçevesinde değerlendirildiğinde, bağımsız ya da dengeli bir dış politika ihtiyaını yansıtan e-postaların oranının ne olduğu da araştırılmış ve oranın %16 olduğu saptanmıştır.

Otoritelere yani uzmanlara ve yetkililere olan güvensizlik durumu toplumun her kesiminden insanı rahatsız etmekte ve belirsizlik durumunu daha da körüklemektedir. Bu nedenle de toplumun ruhsal ihtiyaçlarından birinin otoritelere olan güvenin yeniden kurulması olabilir. Bu düşünceden hareketle, e-postalarda

otoritelere olan güvenin kurulması ihtiyacının ne oranda olduğuna bakılmıştır. Yapılan içerik analizi sonuçlarına göre, otoritenin yeniden kurulması ihtiyacını yansıtan e-postaların oranı %11'dir.

Yetkililere olan güvensizlik kimi zaman kendisini ulusal birlik ya da ulusal güvenlik konularında yayılan söylentilerle göstermektedir. İnsanların yaşadığı bu yoğun güvensizlik ve belirsizlik algısı, kendisini bu duyguya duyulan ihtiyaçla e-posta söylentileri yoluyla gösterebilmektedir. Toplumun ulusal birlik ya da güvenlik duygusuna olan ruhsal ihtiyacını yansıtan e-posta söylentilerinin oranı, %19 olarak saptanmıştır.

Tahmin edileceği gibi, yaşanan belirsizlikler toplumda gerilime neden olmaktadır. Aradan aylar geçmesine rağmen aydınlatılamayan cinayetler, açıklanamayan yargı süreçleri gibi durumlar birer belirsizlik kaynağı olarak karşımıza çıkmakta ve toplumsal olarak da bu durumların açıklığa kavuşması bir ihtiyaç olarak değerlendirilmektedir. Bu gibi belirsiz olayların açıklığa kavuşturulmasını sağladığını iddia eden e-posta söylentilerinin oranı %13 olarak belirlenmiştir.

Ulusal birlik ve ulusal güvenlik kadar, risklerin yoğun olarak algılandığı bir ortamda bireysel güvenlik de önemli bir ihtiyaç olarak karşımıza çıkmaktadır. Daha önce anlatıldığı gibi risk toplumu, yoğun bir tedbir ve risk önleme yollarının araştırıldığı bir toplum olarak karşımıza çıkmaktadır. Böyle bir ortamda yaşayan bireyler, bireysel güvenliklerinin en büyük ihtiyaçlardan biri olduğunu düşünebilirler. Bu nedenle e-postalarda toplumun bireysel güvenlik konusundaki tutumu araştırılmıştır. Yapılan içerik analizi sonucunda, toplumun bireysel güvenlik ihtiyacını dışı vuran e-posta söylentilerinin oranının %26 olduğu saptanmıştır.

Hemen her şeyin riskli yanlarının olduğu düşünülen bu çağda, sağlık konusu da önemli bir nokta olarak ortaya çıkmaktadır. Toplumun bu yönde herhangi bir ihtiyacının dışı vurumunu e-posta söylentilerinin içerip içermediği değerlendirilmiş ve sağlık ve sağlıklı yaşamak ihtiyacının e-postaların %30'unda yer aldığı görülmüştür.

İnsanların birbirlerine güvenmediği, hatta genellikle aile dışında hiçbir kurum ya da kişiye genellikle güvenme eğiliminde olmayan bireylerden oluşan toplumumuzda, aslında insanlar etraflarındaki insanlardan iyi niyetli eylemler beklemekte ve iyi niyetle eylem yapmayı dilemektedirler (Delibaş, 2008). Bu durum,

e-postayla yayılan söylentilerde de toplumun ruhsal bir ihtiyacı olarak belirlenmiş ve iyi niyet %10 oranında bir toplumsal ihtiyaç olarak vurgulanmıştır. Bunun yanı sıra, umut/mutluluk/sevgi gibi toplumsal ihtiyaçların e-postalar yoluyla yayılan söylentilerde var olup olmadığı da yine benzer nedenler dolayısıyla araştırılmış ve oranın %11 olduğu belirlenmiştir.

Toplumumuzun en büyük korkularından birinin dini ya da toplumsal geleneklerini kaybetmek olduğu söylenebilir. Ayrıca hali hazırda pek çok kişi, eskiye nazaran artık Türk toplumunun geleneklerini, örf ve adetlerini kaybettiğini düşünmektedir (Delibaş, 2008). Bu durumun toplumda bir kaos ve belirsizlik yarattığını söylemek yerinde olacaktır. Bu nedenle de e-postalarla yayılan söylentilerde dine/geleneklere bağlılık ya da geri dönüş ögesinin sıklığı içerik analiziyle ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Yapılan analiz sonucunda toplumda dine/geleneklere bağlılık ve ya geri dönüş ihtiyacının %17 oranında vurgulandığı belirlenmiştir.

Bunların yanı sıra sosyal adalet algısının ya da adalete ve yargıya olan inancın aşındığı da yapılan araştırmalarla ortaya koyulmuştur (Delibaş, 2008). Bu durumun insanlarda değer görme ya da layığını bulma gibi ihtiyaçlarında artışa neden olabileceği söylenebilir. Bu yüzden araştırmada böyle bir toplumsal ihtiyacın e-postalarla yayılan söylentilerde var olup olmadığı araştırılmıştır ve %6 oranında değer görme ya da layığını bulma ihtiyacını dışa vuran e-posta söylentilerinin olduğu saptanmıştır.

Bilgi toplumunun gereklerinden birinin insanların bilgiye erişime verdikleri önem olduğu daha önceki bölümlerde ifade edilmiştir. Bunun yanı sıra eğitimsizlikten sıklıkla şikayet etmekte olan bir toplum olarak, bilgilenme ya da bilinçlenme gibi bir toplumsal ihtiyacın e-posta yoluyla yayılan söylentilerde var olup olmadığı araştırılmıştır. Yapılan analiz sonucunda ortaya çıkan oranın %6 olduğu görülmüştür.

Tüm bunların yanı sıra, e-postalar yoluyla yayılan söylentilerde gerçek olmayacak dileklerin de dışa vurumuyla karşılaşmıştır. ‘Bu maili sevdiklerine gönderirsen, 3 gün içinde çok güzel bir haber alacaksın.’ Gibi ifadeler içeren ve gerçekleşmeyecek dilekleri içeren e-postaların oranının %10 olduğu belirlenmiştir.

Diğer başlığı altında ise %4 oranında toplumsal ihtiyacın dışa vurumunu içeren e-posta söylentisi saptanmıştır.

İçerik analizi için kullanılan bir diğer soru, e-posta söylentisinin toplumun herhangi bir korkusunun dışı vurumunu içerip içermediğidir. Daha önce de bahsedildiği gibi Knapp (1944), söylenti sınıflaması yaparken, korku söylentilerine dikkat çekmektedir. Ona göre korku söylentileri, toplumda hakim korkulardan doğmaktadır. E-postalar yoluyla yayılan söylentilerde toplumun herhangi bir korkusunun var olup olmadığına bakılmıştır.

Yapılan içerik analizi sonuçlarına göre, toplumun herhangi bir korkusunun dışı vurumunu içermeyen e-posta söylentilerinin oranı %19'dur. %81'lik bölümse toplumsal anlamda algılanan korkuların dışı vurumunu içermektedir. Yayılmakta olan e-posta söylentilerindeki böylesi yüksek korku oranı, aynı zamanda toplumsal olarak yaşanan korkuların da dışı vurumunu içermektedir. Çünkü, Allport ve Postman'ın da söylediği gibi (1947), kimseyi ilgilendirmeyen bir söylentinin ömrünün uzun olması beklenemez.

Toplumumuzda algılanan birçok risk, pek çok korkuyu da beraberinde getirmektedir. Bunlardan bir kısmı siyasi iradeye duyulan güvensizlikten de kaynaklanabilmektedir. Otoritelere karşı bu güvensizlik, kendini kimi zaman irtica korkusu ve laikliğin aşındırılması korkusuyla gösterebilmektedir. İncelenen e-postalarda irtica korkusu da laikliğin aşındırılması korkusu da %3 oranındadır.

Yapılan araştırmalar göstermiştir ki ülkemizde yaygın korkulardan başlıcaları, bölünme, parçalanma ve ya asimile olmadır. Bu durum, yabancı ülkelerin ya da yabancı güçlerin işgaline uğrama korkusuyla beraber yürümektedir (Delibaş, 2008). E-posta yoluyla yayılan söylentiler arasında bu korkuların oranları araştırılmıştır. Yapılan içerik analizi sonuçlarına göre, bölünme/parçalanma/asimile olma korkusu, e-postaların %21'inde, yabancı güçlerin işgaline uğrama korkusu da incelenen e-postaların %17'sinde saptanmıştır. Bu korkuların en çok Türkiye'yle ilgili e-postalar grubundaki söylenti e-postalarında olduğu da belirlenmiştir. Fakat bu durumla aynı düzlemde değerlendirilebilecek olan ekonomik bağımsızlığın yitirilmesi korkusu, %7 oranında kalmıştır.

Aynı alanda değerlendirilen bir diğer değişken ise aşağılanma korkusudur. Toplumun ortak kültürünün ve bu kültürün özelliklerinin aşağılanması toplumsal anlamda önem arz etmektedir. yapılan içerik analizi göstermiştir ki aşağılanma korkusu e-postalarla yayılan söylentilerin %5'inde mevcuttur.

Bunlarla birlikte, otoritelere güvensizlikten kaynaklanan korkular da aynı bağlamda değerlendirilmiş ve içerik analizi sonuçlarına göre e-postalar yoluyla yayılan söylentilerin %15'inde otoritelere güvensizlikten kaynaklanan korkuların dışı vurumunun izlerine rastlanmıştır.

Daha önce de belirtildiği gibi, risk toplumu yaklaşımının temel tezahürlerinden birisi, çevresel konularda algılanan riskin artmasıdır (Beck, 1999). Ülkemizde de birçok kişi, çevresel anlamda risklerin artışından bahsetmekte ve bu alandaki risk algısının son yıllarda arttığından bahsetmektedir (Delibaş, 2008). Bu nedenlerle, yayılan e-posta söylentilerinde küresel tehdit ya da topyekûn yok olma korkusunun ve çevresel/ekolojik tehdit korkusunun oranları incelenmiştir. Yapılan içerik analizi sonuçlarına göre yayılan e-posta söylentilerinden %5'inde küresel tehdit/topyekûn yok olma korkusu, %4'ünde ise çevresel/ekolojik tehdit olduğu saptanmıştır.

Sosyal anlamda ülkemizde yaşanan korkuların en önemlilerinden birisi daha önce de belirtildiği gibi, değer yargılarını/geleneklerini yitirme korkusudur. Ülkemizin de bunlardan biri olduğu geleneksel değerlere görece daha fazla önem veren ülkeler, post-modernizmin getirdiği kaos ve çok kültürlülük kavramları nedeniyle sosyal anlamda bu korkuyu yaşayabilmektedir. Bu durum da bu çalışma için beklenen bir sonuçtur. E-postalar yoluyla yayılan söylentilerdeki değerlerini kaybetme korkusunun yansıtılıp yansıtılmadığı incelendiğinde %8 oranındaki e-postada bu korkunun varlığı saptanmıştır.

Yine sosyal, kişisel ve ülkeyle ilgili alanlarda değerlendirilebilecek bir başka korkunun dışı vurumu, içerik analiziyle incelenmiştir. Bu korku genel anlamda risk altında olma korkusudur. İncelenen e-postaların %19'unda artık risklerle dolu bir dünyada yaşandığının ve insanın hiçbir yerde tam anlamıyla güvende olamayacağının vurgulandığı görülmüştür. Bu sonuç risk toplumu yaklaşımı açısından oldukça beklenebilir bir durumdur.

İçerik analizi uygulanırken ölüm, hasta olma/hastalık-virüs bulaşması korkusu ve suça maruz kalma/mağdur olma korkusu gibi durumların dışı vurumunun ne oranda yansıtıldığına bakılmıştır. Yapılan içerik analizi sonuçlarına göre, e-postaların %19'unda ölüm korkusundan bahsedilmektedir. Bunun yanında hasta olma/virüs ya da hastalık bulaşması korkusunun %22 oranında olduğu görülmüştür. Suça maruz

kalma/mağdur olma korkusunun ise %17 oranında görüldüğü saptanmıştır. Tüm bu korkuların eskiye oranla insanların kafasını daha fazla meşgul ettiği yapılan araştırmalar sonucunda görülmüştür (Delibaş, 2008). Yani insanlar, eskiye nazaran daha riskli ve korkularla kuşatılmış bir dünyada yaşadıklarını ifade etmektedir. Geçmişe kıyasla hastalıklara çözüm bulma konusunda tıbbın geldiği noktaya rağmen, insanların hastalık konusunda daha tedirgin yaşamaları, teknolojinin değerlendirmesini yaparken olası yan etkilerinin mevcut faydalarından daha fazla ön planda tutulması Ulrich Beck'in risk toplumu yaklaşımında bahsettiği durumla son derece tutarlıdır. Yapılan bu araştırma da göstermiştir ki, e-postalarla yayılan söylentiler bu tarz korkuları yansıtmaktadır.

Hem bireysel hem de toplumsal anlamda değerlendirilebilecek olan yabancı korkusu da içerik analizine dâhil edilen bir başka değişkendir. Sosyal hayatlarında diğerlerine güvenmemeyi tercih eden insanların yaşadığı bir toplumda, yabancı korkusu içeren söylentilerin doğup yayılması beklenebilir bir durumdur. Yapılan içerik analizi göstermiştir ki, yaşlı bayanlar da dâhil olmak üzere yabancı kişilerin birer risk unsuru olarak değerlendirildiği e-postaların oranı %7'dir.

Güncel olarak değerlendirilebilecek diğer değişkenler terör/soykırım/İslâm fobisi olarak belirlenebilir. Bu korkuların yayılan e-postalardaki oranının %3 olduğu saptanmıştır.

Bunların dışında gerçek olmayacak korku söylentileri, bu e-postayı göndermezsen laneti peşini yıllarca bırakmayacak gibi, toplam e-postaların %5'inde vardır.

Diğer korkular ise e-postaların %7'sinde mevcuttur.

E-postalarla yayılan söylentilerdeki risk, korku ve alarmizm vurgusu 1 ile 10 arasında hazırlanmış skala ile değerlendirilmiştir. Yapılan değerlendirme sonucunda risk vurgusu taşıyan e-postaların tahmin edilenlerinde daha fazla olduğu görülmektedir. Risk vurgusu yapan e-posta söylentileri oranı %75'tir ki bu çalışmamızın temel bulgularından birisine işaret etmektedir. Bunun karşısında risk vurgusunun bulunmadığı e-posta söylentileri ise %25 olarak belirlenmiştir.

Risk vurgusunu hangi düzeyde olduğuna baktığımızda karşımıza önemli veri çıkmaktadır. Buna göre yüksek risk vurgusu içeren maillerin oranı ise %33, risk

vurgusu içeren maillerin oranı %37 ve az risk vurgusu içeren maillerin oranı %5 tir. Çalışmamızın çeşitli yerlerinde de bahsedildiği gibi, risk toplumunun neredeyse tüm belirtileri Türkiye’de de görülmektedir. Bu nedenle e-postalarla yayılan söylentilerde risk vurgusunun yüksek olması beklenen bir sonuçtur.

Yapılan içerik analizi sonuçlarına göre, e-postalarla yayılan söylentilerin korku vurgusu değerlendirildiğinde korku içermeyen e-posta söylentilerinin oranının %29 olduğu belirlenmiştir. Yüksek derecede korku içeren e-posta söylentilerinin oranıysa %32, korku içeren e-posta söylentilerinin oranı %35 ve az korku içeren e-posta söylentilerinin oranı %4 olarak saptanmıştır..

E-postalar yoluyla yayılan söylentilerde alarmizm vurgusu incelenen bir diğer değişkendir. Yapılan içerik analizi sonucunda e-postalarla yayılan söylentilerin %6’sında alarmizm vurgusuna rastlanmazken, %4’ünde düşük alarmizm vurgusu, %28’inde alarmizm vurgusu, %62’sinde yüksek alarmizm vurgusu saptanmıştır.

IV. II. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışmada elektronik postalar yoluyla yayılan söylentiler incelenmiş ve içerik analizinden elde edilen sonuçlardan değerlendirilmiştir.

Çalışmanın kuramsal çerçevesini oluştururken aydınlanma, klasik modernite dönemi, onun temellerini sarsan post-modernizimin ve son olarak da bilgi toplumu temel karakteristik özellikleri incelenmiş ve ortaya konulmuştur. Ana kuramsal çerçeveyi ise Risk Toplumu, Korku Kültürü çerçevesinde Internet ve söylentiler oluşturmuştur. Çalışmada kullanılan yöntemse içerik analizi olarak belirlenmiş ve iki yıl boyunca toplanan elektronik postalar gruplandırılarak, hazırlanan içerik analizi formuna göre değerlendirilmiştir.

Araştırmanın kuramsal ve kavramsal çerçevesi ve içerik analizi sonucunda elde edilen bulgular ve yorumları çalışmanın bu bölümünde – yani özet bölümünde – kısaca gözden geçirilecek ve çalışmanın önemli yönleri vurgulanacaktır.

Bilindiği gibi insanlık tarihi on sekizinci yüzyılda büyük bir dönüşüm yaşamıştır. Aydınlanma olarak adlandırılan bu dönem, geleneksel ifadesiyle İngiliz Devrimi’yle başlamış bir süreçtir. Bu süreç gerek Amerika, gerek Avrupa’da etkili olmuş ve sonuçlarıyla toplumsal ve siyasal bir dönüşüme yol açmıştır. Aydınlanma

döneminin yine geleneksel olarak Fransız Devrimi'yle bittiği söylenmektedir (Çiğdem, 1997).

Aydınlanma çağının en önemli özelliği, akıl ve düşüncenin, bireyin en güçlü yetisi olduğuna dair vurgusudur. Buradan da anlaşılabilirliği gibi aydınlanma, dünyanın ve de toplumun metafizik yanlarını ve geleneksel bilgi ve toplum yapılarını ortadan kaldırmayı amaçlamaktadır (Çiğdem, 1997). Bu döneme damgasını vuran temel tavır ve eğilimleri akılcılık, hümanizm, deizm veya ateizm, ilerlemecilik, iyimserlik ve evrenselcilik olarak sıralamamız mümkündür (Cevizci, 2003).

Aydınlanma döneminde karşılaştığımız bu eğilimler, Modern dönemin nitelikleri olması açısından önem taşımaktadır çünkü modernlik tasarısı, on sekizinci yüzyılda yaşamış Aydınlanma filozoflarının çalışmalarıyla biçimlenmiştir. Tahmin edileceği gibi Modernizm, Aydınlanma döneminden miras aldığı pozitivizmi, teknosentrizmi, evrenselliği ve akılcılığı vurgulamaktadır (Harvey, 1998). Pozitivizm ise kültür, etik, din, yaşamın anlamı, felsefe gibi konuları ussal söylemin dışında bırakmış ya da bunlar üzerinde konuşmayı anlamsızlaştırmıştır. Çünkü pozitivist bir bakış açısından bakıldığında bu konularda nesnel, matematiksel ya da mantıksal bir uslamlama yapılarak bir uzlaşmaya varılamaz hatta tam tersine, bu konularda uzlaşmazlığa düşülmektedir. (Kale, 2002).

Bir yandan bilimsel anlamda gelişmelerin hız kazandığı bu çağda, diğer yandan da yeni bir insan anlayışının ortaya çıktığını söylemek gerekmektedir. Bu dönemde insan, pasif halden aktif hale geçmiş ve istediği her şeyi yaratma gücünü kendisinde görmeye başlamıştır.

İnsanlık tarihinin şahit olduğu en önemli dönüşümlerden biri olan modernleşme çabasının, Ortaçağ'da dünyayı anlamaya ve şekillendirmeye uzak olan insanlığa dinamizm kattığını söylemek yerinde olacaktır.

Yaşanan tüm bu gelişmelerin yanı sıra modernleşme çabası, belirli dönemler içinde çelişkiler yaratmış ve bu çelişkilerden kaynaklanan memnuniyetsizlik ifadeleri de başta sanat ve felsefede olmak üzere siyasi, ekonomik ve toplumsal alanlarda kendisini göstermeye başlamıştır (İnanç, 19).

Post-modernizm olarak adlandırılan bu dönemin ortaya çıkışındaki en temel sebeplerden birisi, modernleşme çabasının ortaya çıkışında vaat ettiği yeryüzü

cennetlerini kuramamasıdır. Bunun yerine dünyada yaşanan gelişmeler iki büyük dünya savaşı, Nazi rejiminin neden olduğu kitlesel kıyımlar ve soğuk savaş yıllarında ortaya çıkan nükleer tehdit olmuştur.

Tüm bunların yanı sıra bilimde de modernizmin temel felsefesini sarsıcı bazı gelişmeler yaşanmıştır. Bunların başında kuantum fiziği ve kuantum fiziğinin getirdiği belirsizlik kuramıdır. Ayrıca, Einstein'ın ortaya attığı rölativite kuramı da doğrunun ancak belli koşullarda doğru olduğunu ileri sürmüştür.

Tüm bu şartlar çerçevesinde ortaya çıkan post-modernitenin tek ve herkes tarafından kabul edilen bir tanımını yapmaksa oldukça zor olmasına rağmen en genel ifadesiyle, 1960'lı yıllarda sanat ve estetik alanında modernizme getirilen eleştirilerin bir sonraki on yılda felsefe, epistemoloji ve toplum kuramlarına yansıtılmasıyla doğan, geçmişten kopuşu, zaman içerisinde kırılmayı ve insan ve topluma dair tüm kuram ve bilgileri kökten eleştiren ve günümüzde etkilerini hayatımızın hemen hemen tüm boyutlarında hissettiren bir düşünce akımıdır diyebiliriz.

Post-modernizmin getirdiği en önemli tartışmalardan birisi, kültür hakkındaki tartışmalardır. Bilindiği gibi modern dönemde kültür, ideolojiler tarafından sabitlik kazanmış gibi görünmektedir. Post-modern dönemde ise kültür teorisyenleri arasında bu düşünce sorgulanmaya başlamıştır. İlk olarak, değer tercihleri artık tek bir standartlar setine bağlı kılınmaya gerek duyar görünmemektedir. İkinci olarak, bizler artık güvenilir ve sabit olduğu söylenebilecek bir sanayi kültürü veya kapitalist kültürün kanatları altında değil, aksine post-modernizmin kaotik, kitle iletişim araçlı, bireysel-tercih-temelli kültürü altında yaşamaktayız. Ayrıca mutlak bilginin yokluğu nedeniyle, toplumsal düzen kesinlikten yoksun hale gelmiştir (Murpy, 2000).

Alman akademisyen olan Ulrich Beck, risk kavramını post-modern toplumun tanımlayıcı bir özelliği olarak kullanmaya ve bu çerçevede sosyal ve siyasal bir değişme teorisi geliştirmeye çalışmıştır (Slattery, 2007).

Beck'e göre klasik modernitede temel sorun zenginliğin yaratılması ve dağıtılmasıydı. Post-modern toplumun temel özelliği ise risk, riskin dağılımı,

önlenmesi ve kontrolüdür. Bu nedenle de güvenlik öncelikli bir siyasal amaç olarak eşitlik ve özgürlüğün yerini almıştır (Beck, 1999).

Beck, risk toplumunun oluşumunun nedenlerini tarihsel olarak açıklarken, modern dönem boyunca ortaya çıkmış olan ve bireyi koruyan sosyal yapıların çökmeye başladığı iddiasına dayanmaktadır. Klasik modernitede aile, kilise, topluluk hatta modern batılı toplumların sınıfsal yapıları insanlara istikrarlı olarak görünen sosyal bir düzen, aidiyet ve kimlik duygusu sağlamaktaydı. Post-modern toplumdaysa birey giderek kendi başına, soyutlanmış, aciz ve korumasız kalmıştır (Slattery, 2007). Bu nedenle de post-modern hayat yeni bir sosyal vatandaş türü yaratmaktadır. Bireyler artık, riskler üzerinde düşünme ve onları değerlendirebilme kapasitesi ve bincine, uygun bireysel kararlar alma yeteneğine sahip bir hale getirilmeye çalışılmaktadır (Beck, 1992). Çünkü risk toplumunda verilen bireysel kararlar, aynı zamanda toplumsal sonuçlar da ortaya çıkartmaktadır (Slattery, 2007).

Beck, yazılarında toplumun doğası probleminden de bahsetmektedir. Post-modernizmin bir sonucu olarak ilerlemenin sağlanamayacağı ve her gelişmenin kendi riskleri ve karanlık yanını ürettiği bir dönemde yaşadığımızın altını çizen Beck'e göre bilimsel, tıbbi ve teknolojik her gelişmenin muhtemel yan etkilerinden ve hatta gelecek kuşakları miras bırakacağı küresel ısınma ve radyasyon gibi etkilerinden bahseder bir halde yaşamaktayız. Bu nedenle de Beck, artık uzmanlara, politikacılara, bilim insanlarına ve doktorlara güvenmediğimizi ve onların aldıkları kararlara itibar etmediğimizi söylemektedir. Bu nedenle de karşılaşılabileceğimiz risklerin değerlendirilip, kişisel olarak riskli durumlarda nasıl hareket etmemiz gerektiği konusunda bilgilendirilmeyi talep etmekteyiz.

Risk Toplumu tartışmaları Korku Kültürü tartışmalarıyla birlikte yürütülmektedir ve korku kültürü tezini ortaya atan Frank Furedi risk toplumunun batılı toplumların gündelik yaşantısına ne tür etkileri olduğunu analiz etmiştir. Furedi'ye göre risk toplumunda yaşayan insanlar, gündelik yaşamlarını tehdit eden yok edici güçlerle kuşatılmış olduklarına inanmaktadır. Ancak, daha özel birtakım

nedenlere bağlı olarak, her ne kadar günümüzde yaşıadığımız korkular dışsal faktörlerden kaynaklanıyor olsa da, kişisel deneyimlerimiz de hayal gücümüzü ve korkularımızı biçimlendirmektedir (Furedi, 2001)

Furedi, en önemli eseri olan Korku Kültürü adlı kitabında günümüz toplumunun neden olağanüstü bir güvenlik saplantısı içinde olduğunu açıklamaya çalışmaktadır. Onun yapıtı, risk almanın çoğu zaman yaratıcı ve yapıcı bir girişim olduğu düşüncesiyle yazılmıştır. Dolayısıyla o, günümüz toplumunun bu derece yoğun bir güvenlik kaygısı içinde olmasının sebeplerini incelemeye çalışmaktadır.

Furedi'ye göre, güvenliğimize yönelik çeşitli tehditlerin yoğunluğu ve niteliği ile ilgili farklı yorumlar söz konudur fakat buna rağmen herkesin bir şekilde risk altında olduğu konusunda kesinlikle hemfikir olduğu bir dönemde yaşamaktayız. Günümüzde insanların geçmişe göre daha fazla riskle yüz yüze olduğu inancı, risk konusundaki çalışmaları etkileyen temel varsayımlardan biri olmuştur (Furedi, 2001).

Görüldüğü gibi Beck ve Furedi gibi yazarlar, post-modern toplumun bir risk ve korku toplumu olduğunu, insanların temel hedeflerinin hayatta kalmak ve risklerden de mümkün olduğunca uzakta durmak olduğunu iddia etmektedir. Bu durum, yazarlara göre günümüzde ortaya çıkan genel bir kaos durumundan ve uzmanlara karşı gelişen güvensizlikten kaynaklanmaktadır. Kültürel otoritenin aşınmasına neden olan bu güvensizlik ve belirsizlik durumu toplumda kendisini korku duygusuyla dışa vurmaktadır.

Beck ve Giddens, yaşanan tüm bu gelişmelerin bir başka nedenine daha dikkat çekmiştir. Onlara göre son yirmi yılda, kitle iletişim araçlarının da etkisiyle bir bilgi patlaması ortaya çıkmıştır. Giddens, günümüzde karşı karşıya bulunduğumuz risklerin birçoğunun kaynağının insanoğlunun bilgisindeki artıştan kaynaklandığı görüşündedir (1991). Aynı konuda Beck ise tehlikenin kaynağının artık cehalet değil bilgi olduğunu söyleyerek, artan ve hızlı bir şekilde paylaşılabilen bilginin artık bir risk kaynağı olduğunu belirtmiştir (Beck, 1992).

Daha öncede belirttiğimiz gibi günümüzde insanlar bilgiye rahatlıkla ulaşabilmektedir. Giddens ve Beck gibi Risk Toplumu önemli yazarların da bilgiye erişimin artmasını risklerin yayılmasıyla ilişkilendirerek açıklaması Bilgi Toplumu kuramını ele almayı zorunlu hale getirmektedir. Ayrıca Bilgi Toplumu kuramının post-moderniteyle olan sıkı bağları da çalışmanın tam anlamıyla bütünlük oluşturmaya açısından incelenmeye değerdir.

İspanyol asıllı sosyolog Manuel Castells post-modern toplumun tanımlayıcı karakteristikleri olarak bilgi teknolojisi, Internet ve hepimizi kuşatan bilgi toplumunu görmektedir.

Bilgi toplumu terimi çeşitli yazarlar tarafından farklı biçimlerde tanımlanmaktadır. Bazı teorisyenler bilginin işlenmesinde, depolanmasında ve dağıtımında son yüzyılda meydana gelen teknolojik gelişmeler ön plana çıkarılarak bilgisayar ve iletişim teknolojisi (bilgi teknolojisi) ağırlıklı bir bilgi toplumu tanımı yapmaktadır. Bazıları da bir ülkedeki Gayri Safi Milli Hasılanın (GSMH) kaçta kaçının bilgi sektöründen geldiğine ya da bilgi ile ilgili işlerde çalışan insan gücünün toplam iş gücüne oranına bakılarak ekonomik ya da mesleki ağırlıklı tanımlar yapmaktadır. Bazı kimseler ağların “zamanı ve mekânı sıkıştırmak” suretiyle hızlı veri iletişimine olanak sağladığına dikkat çekerek bilgi toplumu terimini mekânsal açıdan tanımlamakta, bazıları da eskiye oranla giderek artan toplumsal dolaşımdaki bilgi miktarını göz önünde bulundurarak kültürel ağırlıklı tanımlara yönelmektedirler (Webster, 1996).

Bilgi toplumu nedir sorusuna verilebilecek en kapsamlı yanıt şu şekilde olabilir: Bilgisayar ve bilgisayara dayalı olarak çalışan araçların kullanıldığı; bireysel ve kitle iletişiminin sınırlar ötesine geçtiği; temel ekonomik faaliyetlerin bilgi üzerine kurulduğu; üretici ve tüketicileri bir araya getiren hizmet türünün bilgi hizmetleri olarak şekillendiği; insan sermayesinin ön plan çıktığı; eğitimin süresizleştiği, her türlü bilgi kaynağının ve bilgi merkezinin önem kazandığı; bilginin kontrolü ve sahipliği için uluslar üstü örgütlerin kurumlaştığı bir toplum biçimidir (Avcı, 1999).

Bilgi toplumunun etki alanları temel olarak dört bölümde ele alınmaktadır (Masuda, 1990):

1- Ekonomik alanda: Bilgi toplumunun gelişim sürecinde etki ettiği ilk alan ekonomik alandır. Bilgi toplumunda ekonomi, bilgi ve insan sermayesini ön planda

tutmaktadır. Böylelikle bilgi toplumunda yeni meslek yapıları, yeni üretim şekilleri ve sosyal yapıları ile yoğun olarak bilginin üretildiği bir ekonomik yapı ortaya çıkmıştır.

2- Sosyal alanda: Bilgi toplumunda bilgi ve teknolojinin etkilediği ikinci alan sosyal alandır. Bilgi ve teknolojinin toplumun sosyal yaşamı içerisine girmesiyle daha önce de sözü edildiği gibi yeni iş ve hizmet kolları ortaya çıkmış buna paralel olarak da bilgi sektörü oluşmuştur.

3- Politik alan: Bilgi toplumuyla ortaya çıkan yeni meslekler ve sosyal tabakalar örgütlenerek yeni gelişen siyasi grupların siyasal mücadelesini ortaya çıkarmaktadır. Politik alandaki etkinin ön plana çıktığı noktalar; bilgi toplumunun temel göstergelerinden biri olan herkesin bilgiye gereksinim duyduğu gerçeğinden hareketle bilgiye erişim ve bilgi edinme özgürlüklerinin gerçekleştirilmesi için gereken işlemlerin tamamlanması, idari ve ekonomik faaliyetlerin bilgi tabanlı bir yapıya kavuşturulmasını sağlamaktır.

4- Ekonomik, sosyal ve siyasi alandan sonra dönüşümün yaşandığı son alan, kültürel alandır. Gelişim ve dönüşüme neden olan teknoloji ve bilgi yoğun üretim teknikleri, ulusal ve kişisel gelişimi sağlamak amacıyla bilgi ile ilgili değerlerin yüceltilmesi ve bu yolla da bilginin toplumsal yapı içerisindeki kültürel değerinin kabul edilmesi hedeflenmektedir.

Sosyo-ekonomik gelişme sürecinde tarım devrimi birinci dalga, sanayi devrimi ikinci dalga, enformasyon devrimi veya bilgi toplumundaki gelişmeler ise üçüncü dalga olarak adlandırılmaktadır. Bu nedenle de teorisyenler, "bilgi toplumu"na doğru gidişin temel nedenlerini "telekomünikasyon ve enformasyon teknolojilerindeki gelişmelerle" açıklamaktadırlar. Başka bir ifadeyle söyleyecek olursak, bilgi toplumunun lokomotif kavramları, iletişim teknolojileri, bilgisayar ve internettir.

İnternetin 1960'larda ABD Savunma Bakanlığı'nın nükleer saldırılara dayanabilecek bir bilgisayar ağının tasarlanmasıyla ilgili bir projeye gündeme

geldiğini görmekteyiz. 1993 yılında ise Avrupa Nükleer Araştırmalar Kurumu (CERN), “World Wide Web” adlı az bilinen bir yazılımı herkese açık hale getirdiğini duyurmuştur. Bu olay da tüm dünyada ağın geliştirilmesinin kapılarını açmıştır. Bugün büyük şirketler, bankalar ve mağazalardan, öğrenciler, ev kadınları, protesto grupları ve ironik olarak teröristlere kadar dört yüz milyondan fazla kullanıcı internete bağlanmaktadır. Yani internet aslında bir ‘insanlar ağı’dır (Catells’tan aktaran: Slattery, 2007).

TUBİTAK tarafından 2008 yılında yapılan Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanımı Araştırması Sonuçlarına göre Türkiye’de hanelerin % 24’ü İnternete erişim imkânına sahiptir. Bu orana Türkiye’de önemli bir araştırma olgusu da olan internet kafelerin sayısını eklediğimizde Türkiye’de internet kullanımının hatırı sayılır seviyelere geldiğini söylememiz mümkündür.

Büyük ölçüde post-modernizmin etkisiyle ortaya çıkan günümüz toplumlarının karşı karşıya kaldığı risk toplumu ve korku kültürü kavramlarının ve bu kavramları beslediği düşünülen bilgi toplumu kavramının, Türkiye’yi de birçok alanda etkilediği söylenebilir. Her ne kadar bazı düşünürler Türkiye’nin sanayileşme sürecini henüz tamamlayamadığını ve bu nedenle de bir sonraki aşama olan post-modern dönemece giremediğini dolayısıyla da Türkiye’nin bir bilgi ve risk toplumu olarak değerlendirilemeyeceği düşünse de aslında Türkiye, post-modernizmin sunduğu bir çok aracı kullanmakta ve bu nedenle de bu araçlardan etkilenmektedir. Gerek kültürel otoritenin aşınması, gerek risk algısı gerekse korku kültüründen türemiş olan önlem alma ve emin olma konusunda gösterilen aşırı hassas tutum her gün farklı örneklerle karşımıza çıkmaktadır.

Buraya kadar anlatılan kişisel kaygı ve korkularımızın günümüz toplumlarında en üst seviyelere çıkmasının, insanların uzmanlara ve siyasilere güvenmemesinin, insanlar için kaotik ve belirsiz durumların her zamankinden daha fazla rahatsız edici olmasının bir sonucu olarak söylentilerin ortaya çıkıp yayılmasını incelemek önemli bir sosyolojik araştırma konudur.

Söylentiler aslında çok eski fenomenlerdir fakat bilimsel açıdan araştırılması yirminci yüzyılda başlamıştır (Pendleton, 1998). Böylesine yeni bir araştırma alanı olmasına rağmen söylentinin ne olduğu konusunda oldukça farklı görüş öne sürülmüştür. Alanın kurucularından olan Allport ve Postman'a göre söylenti, resmi ya da inanılan bir kaynak tarafından onaylanmayan bilginin iletimini anlatmaktadır. Onlar, söylentilerin en çok haberlerin kıt olduğu dönemlerde hızlı bir şekilde yayıldığını söylemektedirler. Ayrıca Allport ve Postman, söylentinin tanımlanması için iki kavrama daha başvurumaktadırlar. Bunlar, önem ve belirsizliktir. Bu kavramlarla bir formülasyon yapan Allport ve Postman, Söylenti = Önem X Belirsizlik şeklindeki bir formülü öne sürmüşlerdir. Bu durumda onlara göre bir konu ne kadar önemli ve belirsizse hakkında söylenti çıkma ihtimali o kadar yüksektir (Allport ve Postman, 1947).

Bir diğer söylenti araştırmacısı Knapp'tır. Knapp söylentiği gündemdeki bir konu hakkında insanları inandırmak üzere öne sürülmüş, yayılmış fakat herhangi bir resmi kanal tarafından onaylanmamış bir hipotez olarak tanımlamaktadır. Knapp, söylentinin üç karakteristiğinden bahsetmektedir. Bunlardan ilki, söylentilerin ağızdan ağza yayılmasından ötürü çarpıtmalara maruz kalmasıdır. Söylentilerin ikinci karakteristiği, onların bilgi sağlamalarıdır. Knapp bir söylentinin daima bir kişi, olay ya da durum hakkında olduğunu söylemektedir ve son olarak söylentilerin tatmin edici olduğunu belirtmektedir. Ayrıca Knapp'a göre söylentiler, hayallerin ve fantezilerin bireyin ruhsal ihtiyaçlarını karşılamasına benzer biçimde içerisine yayıldıkları topluluğun ruhsal ihtiyacını yüceltip dışa vururlar. Tüm bunların yanı sıra Knapp, söylentileri toplumdaki işlevlerine göre üç grupta toplamıştır. Bunlar, gerçek olmayacak dilek söylentileri, korku söylentileri ve bölücü-düşmanlık söylentileridir (Pendleton, 1998).

Söylenti çalışmalarının öncülerinden olan Warren A. Peterson ve Noel P. Gist (1951) ise genel anlamıyla söylentiği, kamuyu ilgilendiren bir olayı, olgu ya da durumu ve kişiden kişiye dolaşan bir olayın doğrulanmamış bir açıklamasını referans gösterdiğini söylemektedir. Peterson ve Gist söylentileri geçmişle ilgili olanlar, gelecekle ilgili olanlar, kendiliğinden (spontane) gelişen söylentiler, istenerek ve

planlı (sistematik) bir şekilde ilerleyen söylentiler olmak üzere sınıflandırmaktadır (Kapferer, 1992). Onlara göre söylentiler, resmi açıklamaların yetersiz kaldığı durumlarda daha da önemlisi belirsizlik durumlarında o durum hakkında kolektif bir anlam geliştirme ve sorun çözme aracı olarak kullanılmaktadır (Shibutani, 1966).

Shibutani, *Improvised News* adlı kitabında öncelikle kendisinden önce yapılmış söylenti araştırmalarını ve söylenti konusuna söz konusu yaklaşımları değerlendirip eleştirmiştir. O ünlü çalışmasında kendi dönemine kadar gelmiş olan söylenti çalışmalarını ve yaklaşımları dört grupta toplamayı yeğlemiştir. Bunlar seri iletimde bozulma, kolektif aktarım olarak söylenti, iletişimin sosyal olarak kontrolü ve söylentiye durumsal yaklaşımlar olarak adlandırılmışlardır (Shibutani, 1966).

Shibutani, söylentilerin içinde bulundukları mekân ve durumdan etkilendiklerini dolayısıyla onları araştırmak sadece mesaj, içerik, doğruluk ya da yanlışlık ya da iletim sırasında bir çarpıtmanın olup olmadığına yoğunlaşmaktan öte onların ortaya çıkıp yayıldıkları koşullara yoğunlaşmak gerektiğini ileri sürmektedir. Ayrıca o, söylentileri bilişsel ve iletişimsel unsurlardan meydana gelmiş ortaklaşa yapılan bir aktarım olarak tanımlamaktaydı. Aynı zamanda Shibutani için söylenti belirsiz durumlara karşı verilen kolektif bir reaksiyondur. Yani, herhangi bir toplulukta bir olayla ilgili haber talebi, resmi kuruluşların sağladığı mevcut haber miktarını aşarsa söylentilerin inşası söz konusu olmaktadır (Shibutani, 1966).

Söylenti araştırmalarının diğer bir önemli ismi R. L. Rosnow'dur. Rosnow, söylentileri bir topluluktaki gerilimin barometresi ve insan davranışlarının öngörücüsü olarak görmektedir (akt. Pendleton, 1998). Rosnow (1988), söylentilerin ağızdan ağza iletim yoluyla dolaşmasının gerekli olmadığını söylediği iddiasında "hem yazılı hem elektronik haber medyasının verimliliği, söylentinin sürdürülmesi için, geniş bir söylenti fabrikası yaratarak çok önemli katkıda bulunmasındandır" demektedir. Rosnow, söylenti iletiminin üç aşaması olduğunu söylemektedir. Bunlar, ortaya çıkma (doğum), yayılma ve kontroldür.

Son dönem söylenti araştırmalarının en önemli bir diğer ismi ise, Paris Söylenti Araştırma Kurumu kurucusu Kapferer'dir. Kapferer söylentilerle ilgili ilginç bir tespit yapmaktadır. Ona göre (1992) söylentiler, en eski kitle iletişim aracıdır. Bununla birlikte, yazılı basın, sonraları radyo ve son olarak görsel-işitsel araçların ortaya çıkışı, söylentinin ortadan kalkmasını sağlayamadığı gibi onu yalnızca özelleştirerek bireyselleştirmiştir. Söylentiler, “resmî doğrulama olmaksızın yayılan tartışmalı konuyla ilgili inanç ve önerilerdir” (Kapferer s.13'ten akt. Pendleton, 1998).

Söylentiler, günlük hayatımızın bir parçasıdır ve hepimiz öyle ya da böyle, az ya da çok söylentilerle karşılaşmaktayız. Bu çalışmada sadece internet yoluyla yayılan söylentiler incelenmiştir. Ancak elbette ki söylentilerin bize ulaşması için birçok iletişim kanalı bulunmaktadır.

İnternet ve özellikle de elektronik postalar yoluyla yayılan söylentiler incelendiğinde şu hususların dikkat çektiğini söylemek yerinde olacaktır:

1. İnternet söylentilerinin, internet kuramları çerçevesinde değerlendirilmesi sonucunda görülmüştür ki söylenti kuramlarında sözü edilen özellikler internet söylentilerinde mevcuttur.

2. Toplumda risk olarak değerlendirilen ve konularındaki belirsizlikten kaynaklanan haberler, söylentilere neden olabileceği düşünülmektedir çünkü internet yoluyla yayılan söylentilerin risk ve belirsizlik vurgusu yüksek düzeydedir.

3. Kimi yazarlara göre bilgi toplumunda yaşadığımız dünyamızda, bilgiye erişim kolaylığının artması, söylentilerin doğup yayılmasını engellememektedir. Aksine iletişim teknolojilerinin gelişmesiyle söylentilerin yayılması daha kolaylaşmakta ve daha fazla insan gruplarına ulaşmasına neden olmaktadır.

4. İnternet söylentilerinin etkileri konusunda bu tezde bir etki araştırması yapılmamış olmasına rağmen, bir çok insanın söylenti e-postalarını arkadaşlarına ve yakın çevrelerine iletiyor olması göz önünde bulundurulunca, bu e-postaların insanlar üzerinde etkisinin olabileceği düşünülmektedir.

SONUÇ

Bu çalışmada, e-postalar yoluyla yayılan 100 söylentiye içerik analizi uygulanmıştır. Yapılan içerik analizinde öncelikle e-postalar yoluyla yayılan söylentilerin, söylenti kuramıyla örtüşüp örtüşmediğine bakılmıştır. İkinci olarak da e-postaların risk toplumu, korku kültürü ve post-modern toplumla aralarındaki ilişki incelenmiştir.

Yapılan araştırma sonucunda e-posta söylentilerinin söylenti kuramlarıyla uyumlu oldukları görülmüştür. Bunun yanında bu söylentilerin korku kültürü, risk toplumu ve post-modernizmin birçok dinamiğini içinde barındırdığı görülmüştür.

Korku ve riskin geçmiş yıllara oranla çok daha yüksek hissedildiği ve belirsizlik algısının yüksek bir şekilde hissedildiği günümüzde söylentilerin internet yoluyla da yayılması beklenen bir durumdur. Söylentiler mevcut sosyo-kültürel yapımızın birer yansımasıdır. Bugün İnternet aracılığıyla yayılıyor olmaları onları hiç olmadıkları kadar etkili bir pozisyona getirmiştir. Risk toplumu, post-modernizmin yıkıcı yanı olarak ortaya çıkmış olan aşırı şüphecilik, otorite tanımazlık v.b gelişmeler toplumsal güveninde aşınmasına sebep olmuştur. Her gün e posta yoluyla bizlere ulaşan bu doğrulanmamış enformasyon kırıntıları toplumsal ve kültürel hayattaki sorunlarımızı, korku ve güvensizliklerimizi, arzu ve özlemlerimizi, nefret ve düşmanlıklarımız gibi birçok duyguyu dile getiriliyorlar. Sosyolojinin bu belirtileri iyi okuyabilmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Akın, B.**(1999) “2000 Yılına Doğru Bilgi Toplumu Üzerine Genel Bir Değerlendirme ve Bilgi Ekonomisinin Özellikleri”, Verimlilik Dergisi, Ankara
- Aktan , C.Can ve Tunç , Mehtap**, “Bilgi Toplununun Doğuşu ve Gelişimi” Yeni Türkiye Dergisi, Ocak-Şubat 1998: s.118-134. Erişim: <http://www.canaktan.org/yeni-trendler/yeni-ekonomi/bilgi-toplum-dogusu.htm>
- Allport G.W.** (1947), Postman L., The Psychology of Rumor, New York, Henry Holt
- Aslan, Seyfettin ve Yılmaz, Abdullah** (2001) C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 2, Sayı 2, Sivas C.Ü. İ.İ.B.F. Kamu Yönetimi Bölümü
- Bauman, Zygmunt** (1998), Postmodern Etik, Çeviren: Alev Türker, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Bauman, Zygmunt** (2000), Postmodernlik ve Hoşnutsuzlukları, Çeviren: İsmail Türkmen, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Bauman, Zygmunt** (2003), Modernlik ve Müphemlik, Çeviren: İsmail Türkmen, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Bozkurt, Veysel** (2000), Enformasyon Toplumu ve Türkiye, Sistem Yayıncılık, İstanbul.
- Çoban, Hasan** (1997), Bilgi Topluma Planlı Geçiş, İstanbul, İnkılâp Kitabevi
- Delibaş, Kayhan** (2008), Risk Toplumu, Güven Erozyonu ve Söylentiler: Deprem Söylentileri’nin Sosyolojik Analizi, TÜBİTAK Projesi (Proje No: 107K230).
- Delibaş, Kayhan** (2008), Risk Toplumu, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Ders Notları, Aydın.
- Dochherty, Thomas D.** (1995), “Postmodernizm: Bir Giriş”, Postmodernist Burjuva Liberalizmi, (Türkçesi: Yavuz Alogan), Sarmal Yayınevi, İstanbul.
- Drucker, F. Peter** (1991), Yeni Gerçekler, (Çev: B. karanakçı) Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.
- Drucker, F. Peter** (1994), Kapitalist Ötesi Toplum, (Çev: B. Çorakçı) İnkılâp Kitabevi, İstanbul.

- Dura, Cihan ve Atik, Hayriye** (2002), Bilgi Toplumu, Bilgi Ekonomisi ve Türkiye, Literatür Yayınları, İstanbul
- Erkan, Hüsnü** (1998), Bilgi Toplumu ve Ekonomik Gelişme.4b, Türkiye İş Bankası Yayınları, No: 326, Bilim Dizisi, No 8, Ankara.
- Furedi, Frank** (2001), Korku Kültürü, (Çeviren: Barış Yıldırım), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Geray, H.**(2002) *İletişim ve Teknoloji-Uluslararası Birikim Düzeninde Yeni Medya Politikaları*, Ankara: Ütopya Yayınları.
- Giddens Anthony** (1992) Modernliğin sonuçları, Ayrıntı yayınları, İstanbul.
- Giddens, Anthony-Christopher Pierson** (2001), Modernliği Anlamlandırmak, (Çeviren: Serhat Uyrkulak-Murat Sağlam), Alfa Yayınları, İstanbul.
- Giddens, Antony** (2000), Elimizden Kaçıp Giden Dünya, Alfa Basım Yayım, İstanbul.
- Gökberk, Macit** (1985), Felsefe Tarihi, Remzi Kitabevi, istanbul.
- Harvey, David** (1997). Postmodernliğin Durumu, (İngilizce'den Çeviren: Sungur Savran), Metis Yayınları, İstanbul.
- Kapferer, Jean Noel** (1992), Dedikodu Söylenti, Yayınevi İletişim Yayınları, İstanbul.
- Kızılçelik, Sezgin** (1994), "Postmodernizm: 'Modernlik Projesine' Bir Başkaldırı",
- Kongar, Emre** (2001), Küresel Terör ve Türkiye, 3 b, Remzi Kitabevi, İstanbul
- Küçük, Mehmet,** (1994). "Postmodernin Modern Karakteri Ya da Dönemleştirmenin İronisi", Modernite versus Postmodernite, (Derleyen: Mehmet Küçük), Vadi Yayınları, Ankara.
- Kumar, Krishan,** (1999), Sanayi Sonrası Toplumdan Post-Modern Topluma – Çağdaş Dünyanın Yeni Kuramları, Çev: Mehmet Küçük, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara
- Lupton, Deborah** (1999), Risk, Routledge, New York.
- Lyotard, J. F.** (1997). Postmodern Durum, Vadi Yayınları, (İngilizce'den Çeviren: Ahmet Çiğdem), Ankara.

- Masuda, Y.** (1990), *Managing in the Information Society*, Basil, Blackwall, Cambridge.
- Poloma, Margareth** (1993), *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*, (Çev: H. Erbaş), Gündoğan Yayınları, Ankara.
- Rasnow R. L., Fine G. A.** (1976), *Rumor and Gossip: The Social Psychology of Hearsay*, New York, Elsevier.
- Şaylan, Gencay** (1996), *Çağdaş Düşünce Akımları: Postmodernizm*, (Ders Notları), TODAİE Yayınları, Ankara.
- Shibutani T.** (1966), *Improvised News: A Sociological Study of Rumor*, Bobbs Merrill, Indianapolis.
- Slattery, Martin** (2007), *Sosyolojide Temel Fikirler*, Sentez Yayınevi, İstanbul.
- Therborn, Göran** (1996). "Modernlik Yoluyla Modernliğe Giden Yollar", *Postmodernizm ve İslâm Küreselleşme ve Oryantalizm*, (Derleme: Abdullah Topçuoğlu-Yasin Aktay), Vadi Yayınları, Ankara.
- Touraine, Alain** (1995). *Modernliğin Eleştirisi*, (Çev: Hülya Tufan), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Turner, Bryan S.** (2002), *Oryantalizm, Postmodernizm ve Globalizm*, Çeviren: İbrahim Kapaklıkaya, Anka Yayınları, İstanbul.
- Ulrich Beck** (1999), *Siyasallığın İcadı*, İletişim Yayınları, (çev. Nihat Ülner)
- Warren A. Peterson, Noel P. Gist** (1951), *Rumor and Public Opinion* *The American Journal of Sociology*, Vol. 57, No. 2. , pp. 159-167
- Webster, Frank** (1996). "The information society: conceptions and critique," in: *Encyclopedia of Library and Information Science*, Vol. 58, Supp. 21. (74-112). Ed. Allen Kent. New York: Marcel Dekker.
- Yalçınkaya, Timuçin ve Özsoy, Esin**, (2003), "Risk Toplumu: Bilgi Toplumu Evriminde Yeni Boyut", II. Uluslararası Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi, Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli, 17-18 Mayıs 2003 (Bildiri)
- Yıldırım, Cemal** (1999), *Bilim Tarihi*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Zülal, Aşlı** (2003), *Bilim ve Teknik*, Bilgi Toplumu Özel Sayısı.

EK 1

SÖYLENTİ MAİLLERİ İÇERİK ANALİZİ FORMU

1- Mail Numarası:

2- Mailin Grubu:

3- Mailin Adı/Konusu:

4- Mailin konusu günün sosyo-kültürel yapısı açısından önemli mi?

☐ Evet

☐ Hayır

5- Mailin konusu günün sosyo-kültürel yapısı açısından ne kadar önemli?

☐ 1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4 ☐ 5 ☐ 6 ☐ 7 ☐ 8 ☐ 9 ☐ 10

6- Mailin konusuyla ilgili hali hazırda bir belirsizlik söz konusu mu?

☐ Evet

☐ Hayır

7- Mailin konusunun belirsizlik derecesi nedir?

☐ 1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4 ☐ 5 ☐ 6 ☐ 7 ☐ 8 ☐ 9 ☐ 10

8- Mailin konusu gündem açısından değer taşımakta mı?

☐ Evet

☐ Hayır

9- Mailin konusu gündem açısından ne kadar değerli?

☐ 1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4 ☐ 5 ☐ 6 ☐ 7 ☐ 8 ☐ 9 ☐ 10

10- Maildeki hâkim duygu/duygular nedir?

Olumsuz			Olumlu		
	Nefret			Korku	
	Düşmanlık			Şaşkınlık	
	Aşağılama			Çaresizlik	
	Şüphe			Üzüntü	
				Umut	
				Gururlanma/Yüceltme	
				Sevgi	
				Sevinç	

11- Mailin önerisi nedir?

	Bir öneri olmaksızın sadece uyarma/bilgi verme		Harekete geçme (Şunları yap)
--	--	--	------------------------------

	Engel olma (Şunları yapma)		Diğer
--	----------------------------	--	-------------

12- Mailin amacı nedir?

	Bilgi verme		‘Dost’-‘Düşman’ ayrımı(Milli anlamda)
	İbret verme		Belirsizliği açıklığa kavuşturma
	Kınama/Utandırma		‘Büyük bir plan’ı ifşa etme
	Acıma/Acındırma		Doğal kaynaklar hakkında iddiada bulunma
	Riskleri önlemeye çalışma		Bir gruba yapılan haksızlıklardan bahsetme
	Korkutma ya da var olan korkuyu körükleme		Bir grubun/kişinin vs. ‘iç yüzünü ortaya çıkarma’
	Umut verme/Şans dileme		

13- Mailin verdiği mesaj açık mı, zımnî mi?

() Açık () Zımnî

14- Mailde konuyla ilgili uzman birinin görüşü olduğu iddia edilen bir takım ifadeler destekleyici olarak kullanılmış mı?

() Evet () Hayır

15- Söylenti hangi zaman dilimiyle ilgilidir?

	Geçmiş		Gelecek		Bugün		Özel bir zaman dilimi yok
--	--------	--	---------	--	-------	--	---------------------------

16- Mail toplumun herhangi bir ruhsal ihtiyacını dışa vuruyor mu?

	Özgürlük		Bireysel güvenlik
	Demokratikleşme		Ekonomik/sosyal kalkınma
	Laiklik		Ekonomik/siyasi istikrar
	Güçlü devletle karşısında ‘onurlu duruş’		Suç önleme/Suçluları cezalandırma
	Bağımsız/dengeli dış politika		Toplumsal açıdan belirsiz bir olayı açıklama
	Otoritenin yeniden kurulması		Değer görme/layığını bulma
	İyi niyet		İntikam alma
	Din/gelenek/değerlere bağlılık-geri dönüş		Övünme
	Ulusal birlik/ulusal güvenlik		Gerçek olmayacak dilekler
	Sağlık/Sağlıklı yaşam		Bilgi edinme/Bilinçlenme
	Teknolojik güvenlik		Umut/Mutluluk/Sevgi
	Herhangi bir ihtiyacın dışavurumu yok		Diğer

17- Mail toplumda herhangi bir korkunun dışavurumunu içeriyor mu?

	Bölünme/Parçalanma/Asimile olma		Küresel tehdit ya da topyekûn yok olma
	Yabancı güçlerin işgaline uğrama		Çevresel/ekolojik tehdit
	İrtica Korkusu		Risk altında olma
	Laikliğin aşındırılması		Yabancı korkusu
	Ekonomik bağımsızlığın yitirilmesi		Otoritelere güvensizlik
	Ölüm		Değer yargılarını/Geleneklerini yitirme
	Hastalık/Virüs bulaştırma		Gerçek olmayacak korkular
	Suçta maruz kalma/Mağdur olma		Aşağılanma
	Terör-Soykırım-İslam fobisi		Korku içermiyor
	Diğer.....		

18- Maildeki risk vurgusu hangi düzeyde?

☐ 1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4 ☐ 5 ☐ 6 ☐ 7 ☐ 8 ☐ 9 ☐ 10

19- Maildeki korku vurgusu ne düzeyde?

☐ 1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4 ☐ 5 ☐ 6 ☐ 7 ☐ 8 ☐ 9 ☐ 10

20- Maildeki alarmizm vurgusu hangi düzeyde?

☐ 1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4 ☐ 5 ☐ 6 ☐ 7 ☐ 8 ☐ 9 ☐ 10

21- Varsa önemli notlar:

.....

.....

.....

.....

EK 2

TÜM MAİLLERİN İÇERİK ANALİZİ SONUÇLARI

Soru 4- Mailin konusu günün sosyo-kültürel yapısı açısından önemli mi?	
<i>Evet</i>	98
<i>Hayır</i>	2
Soru 5- Mailin konusu sosyo-kültürel anlamda ne kadar önemli?	
<i>1 – 4</i>	7
<i>5 – 8</i>	44
<i>9 – 10</i>	47
<i>0</i>	2
Soru 6- Mailin konusuyla ilgili hali hazırda bir belirsizlik söz konusu mu?	
<i>Evet</i>	77
<i>Hayır</i>	23
Soru 7- Mailin konusunun belirsizlik derecesi nedir?	
<i>1 – 4</i>	7
<i>5 – 8</i>	46
<i>9 – 10</i>	24
<i>0</i>	20
Soru 8- Mailin konusu gündem açısından değer taşımakta mı?	
<i>Evet</i>	95
<i>Hayır</i>	5
Soru 9- Mailin konusu ne kadar değerli?	
<i>1 – 4</i>	7
<i>5 – 8</i>	43
<i>9 – 10</i>	45
<i>0</i>	5
Soru 10- Maildeki hakim duygu/duygular nedir?	
<i>Nefret</i>	16
<i>Düşmanlık</i>	14
<i>Aşağılama</i>	5
<i>Şüphe</i>	23
<i>Korku</i>	81
<i>Şaşkınlık</i>	18
<i>Çaresizlik</i>	1
<i>Üzüntü</i>	9
<i>Umut</i>	17
<i>Gururlanma/Yüceltme</i>	3
<i>Sevgi</i>	2
<i>Sevinç</i>	1
Soru 11- Mailin önerisi nedir?	
<i>Bir öneri olmaksızın sadece uyarma</i>	29
<i>Bir şeyden uzaklaştırma/engel olma</i>	16
<i>Bir şeyler yapmayı teşvik etme</i>	55

Soru 12- Mailin amacı nedir?	
<i>Bilgi verme</i>	75
<i>İbret verme</i>	23
<i>Kınama/Utandırma</i>	9
<i>Acıma/Acındırma</i>	2
<i>Riskleri önlemeye çalışma</i>	34
<i>Korkutma/Var olan korkuyu körklm.</i>	31
<i>Dost-Düşman ayrımı(Milli anlamda)</i>	18
<i>Belirsizliği ortaya çıkartma</i>	6
<i>Büyük bir planı ifşa etme</i>	17
<i>Doğal kaynaklar hakkında iddia</i>	2
<i>Bir gruba yapılan hakszlk. bahsetme</i>	3
<i>Birinin iç yüzünü ortaya çıkartma</i>	17
<i>Umut verme/Şans dileme</i>	9
<i>Yardım etme/isteme</i>	5
Soru 13- Mailin verdiği mesaj açık mı, zımnî mi?	
<i>Açık</i>	92
<i>Zımnî</i>	8
Soru 14- Mailde uzman görüşü var mı?	
<i>Evet</i>	54
<i>Hayır</i>	46
Soru 15- Söylenti hangi zaman dilimiyle ilgilidir?	
<i>Geçmiş</i>	17
<i>Gelecek</i>	17
<i>Bugün</i>	64
<i>Özel bir zaman dilimi içermiyor</i>	2
Soru 16- Mail toplumun herhangi bir ruhsal ihtiyacını dışa vuruyor mu?	
<i>Özgürlük</i>	1
<i>Demokratikleşme</i>	0
<i>Laiklik</i>	0
<i>Güçlü devletler karşısında onurlu duruş</i>	11
<i>Bağımsız/dengeli dış politika</i>	10
<i>Otoritenin yeniden kurulması</i>	6
<i>İyi niyet</i>	10
<i>Din/gelenek/değerlere bağlılık-geri dönüş</i>	9
<i>Ulusal birlik/ulusal güvenlik</i>	14
<i>Bireysel güvenlik</i>	17
<i>Ekonomik/sosyal kalkınma</i>	2
<i>Ekonomik/siyasi istikrar</i>	1
<i>Suçlu önleme/suçluları cezalandırma</i>	1
<i>Topl. açıdan belirsiz. Bir olayı açıkl.</i>	4
<i>Değer görme/layığını bulma</i>	4

<i>İntikam alma</i>	0
<i>Övünme</i>	2
<i>Gerçek olmayacak dilekler</i>	10
<i>Sağlık/sağlıklı yaşamak</i>	11
<i>Teknolojik güvenlik</i>	2
<i>Bilgi edinme/bilinçlenme</i>	6
<i>Umut/mutluluk/sevgi</i>	11
<i>Diğer</i>	4
<i>Herhangi bir ihtiyacın dışavurumu yok</i>	7

Soru 17- mail toplumdaki herhangi bir korkunun dışa vurumunu içeriyor mu?

<i>Bölünme/Parçalanma/asimile olma</i>	11
<i>Yabancı güçlerin işgaline uğrama</i>	11
<i>İrtica korkusu</i>	3
<i>Laikliğin aşındırılması</i>	3
<i>Ekonomik bağımsızlığın yitirilmesi</i>	3
<i>Ölüm</i>	13
<i>Hasta olma/Hastalık-Virüs bulaştırma</i>	16
<i>Suçta maruz kalma/mağdur olma</i>	9
<i>Küresel tehdit/topyekûn yok olma</i>	2
<i>Çevresel/ekolojik tehdit</i>	3
<i>Risk altında olma</i>	19
<i>Yabancı korkusu</i>	7
<i>Otoritelere güvensizlik</i>	9
<i>Değer yargılarını yitirme</i>	8
<i>Gerçek olmayacak korkular</i>	5
<i>Aşağılanma</i>	2
<i>Terör-soykırım-İslâm fobisi</i>	3
<i>Diğer</i>	5
<i>Korku içermiyor</i>	19

Soru 18- Maildeki risk vurgusu hangi düzeyde?

<i>1 – 4</i>	5
<i>5 – 8</i>	37
<i>9 – 10</i>	33
<i>0</i>	25

Soru 19- Maildeki korku vurgusu hangi düzeyde?

<i>1 – 4</i>	4
<i>5 – 8</i>	35
<i>9- 10</i>	32
<i>0</i>	29

Soru 20- Maildeki alarmizm vurgusu hangi düzeyde?

<i>1 – 4</i>	4
<i>5 – 8</i>	28
<i>9 – 10</i>	62
<i>0</i>	6